

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Jonáš Merta

**Propaganda na příkladu budování
socialismu v padesátých letech v
Československu**

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Jonáš Merta**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

MERTA, Jonáš. *Propaganda na příkladu budování socialismu v padesátých letech v Československu*. Praha 2012. 96 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Abstrakt

Diplomová práce rozkrývá motivy komunistické propagandy první poloviny padesátých let v Československu. V úvodní části přibližuje historický kontext daného dějinného období a popisuje fungování mediálního systému, cenzurní praxe a proces nastolování informačního monopolu režimu. V interpretativní části pak práce zkoumá ideologické stereotypy, motivy a jejich vzájemnou provázanost. V práci je využito metody kvalitativní analýzy obsahu mediálních sdělení, která je aplikována na ideologické texty zejména v celostátních denících, ale i na další média.

Na komunistickou ideologii, jejíž postuláty se režim snažil realizovat, je v práci nahlíženo jako na systematický a komplexní gesamtkunstwerk, který prostupuje celou společnost. Výstupem práce je interpretace jednotlivých ideologických motivů, jejich zasazení do celkového ideologického kontextu, poukázání na jejich emblematickosti a mytické přesahy. Konstrukce ideologizovaného obrazu světa je porovnávána s principy mytického vyprávění.

Abstract

The thesis deals with the communist propaganda in Czechoslovakia during the early fifties. The opening part describes the historical context, media system, and establishing of regime's censorship and information monopoly. In the interpretative part, the thesis analyses the ideological stereotypes and mainsprings of propaganda. The thesis applies the method of qualitative media content analysis of daily press and other media types.

The communistic ideology is viewed as a systematic and comprehensive “gesamtkunstwerk” influencing the society. The conclusion of the thesis is the interpretation of the ideological mainsprings and their context. The thesis shows parallels between principles of construction of the ideological text and mythical stories.

Klíčová slova

Ideologie, propaganda, cenzura, kvalitativní analýza mediálních obsahů

Keywords

Ideology, propaganda, censorship, media content qualitative analysis

Rozsah práce: text práce bez anotací a příloh čítá 145 tisíc znaků, tj. 80 normostran.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 6. ledna 2012

Jonáš Merta

Obsah

1.	Úvod	8
2.	Metodologie	10
3.	Historický kontext	14
3.1.	Upevňování režimu po převratu v roce 1948	14
3.2.	Politické směřování na východ	15
3.3.	Změny ve společnosti	16
3.4.	Ideologická indoktrinace	17
3.5.	Média v Československu po roce 1948	18
3.6.	Cenzura	20
3.6.1.	Poválečná léta	21
3.6.2.	Cenzura po roce 1948	22
3.7.	Informační monopol režimu	25
3.8.	Hra na média v totalitním režimu	28
4.	Propaganda a ideologie	31
4.1.	Propaganda	31
4.2.	Ideologie	32
4.3.	Ideologie a příběh	34
5.	Interpretativní část	36
5.1.	Ideologický jazyk	36
5.1.1.	Konstrukce ideologických textových sdělení	36
5.1.2.	Deformace pojmů	40
5.1.3.	Jazyk vládnoucích a jazyk ovládaných	41
5.2.	My a oni aneb říše dobra a říše zla	42
5.3.	Boj za mír aneb fronta je všude	46
5.3.1.	Mír	46
5.3.2.	Boj	48
5.3.3.	Kvazi-militarizace jazyka	50

5.4.	Hledání hrdinů	51
5.4.1.	Velcí hrdinové	52
5.4.2.	Fučík	54
5.4.3.	Malí hrdinové	56
5.5.	Ideologický gesamtkunstwerk	58
5.5.1.	Ovládnutí přírody	60
5.5.2.	Interpretace historie	62
5.5.3.	Ritualizace života	64
5.5.4.	Dětská perspektiva	66
5.5.5.	Etiketa nového člověka	68
5.5.6.	Pokroková architektura	69
5.6.	Ideologie a mýtus	70
5.6.1.	Zabydlování světa	71
5.6.2.	Archetyp mytického hrdiny	72
5.6.3.	Příběhovost	74
6.	Závěr.....	76
7.	Summary.....	78
8.	Literatura.....	79
9.	Seznam příloh.....	82

1. Úvod

Diplomová práce si klade za cíl rozebrat fungování komunistické propagandy v první polovině padesátých let v Československu. Těžištěm práce je analýza témat a motivů, kterých propaganda využívá při budování ideologizovaného obrazu světa.

Podoba komunistického režimu v Československu se v průběhu let proměňovala. Vymezené období, kterým se práce zabývá (tedy první polovina padesátých let), je většinou politologických autorů označováno, na rozdíl od dalších etap komunistické vlády, za totalitní.¹ To vše s vědomím, že samotná definice totalitarismu je oblast komplikovaná a politologických modelů na toto téma je celá řada. Mezi základní znaky totalitních režimů patří podle rozšířené definice Z. Brzezinského² několik základních předpokladů: oficiální ideologie, zemi řídí jediná politická strana, vláda má monopol na sdělovací prostředky, centrálně řízená ekonomika a politická kontrola soudní moci.

Z uvedených předpokladů jsou pro předkládanou práci důležité dva: monopol vlády na informační prostředky a oficiální ideologie. Právě *informační monopol režimu*, který je popisován ve stejně nazvané kapitole 3.7., je důležitým východiskem pro šíření ideologických sdělení. Moc zcela ovládala systém šíření informací. Veškeré texty, které byly v tomto období zveřejňovány, prošly rukama cenzorů. Centralizovaný cenzurní mechanismus zajišťoval, že všechny texty byly v souladu s oficiální ideologií a podílely se na jejím vytváření.

Těmito texty jsou míněny především novinové články, ale spadají sem i další nositelé ideologických sdělení, jejichž povaha není výlučně textová, jako například politické projevy, plakáty či některé kulturní akce. Veškeré tyto mediální kanály podléhaly cenzurní kontrole a byly nástrojem informačního monopolu režimu pro šíření oficiální ideologie. Variantnost textů způsobuje, že ideologickým sdělením byla zasažena široká společnost, nebylo možné se zásahu zcela vyhnout. Prorůstání ideologie do různých sfér společenského života je ukázáno v kapitole 5.5. Ideologický *gesamtkunstwerk*.

---

¹ Tůma, O., In: Kalinová L. Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969, s. 11; Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 9

² C. J. Friedrich, Z. Brzezinski: *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge, 1956

Práce je rozdělena do dvou částí. První část se věnuje dobovému kontextu, historickým souvislostem, popisuje fungování informačního systému a možnosti působení propagandy. Druhá část, která je těžištěm celé práce, pak analyzuje dobové texty. Z nich si vybírá důležité ideologické motivy, které jsou užívány pro budování uceleného ideologizovaného obrazu světa. Obraz světa, který ideologie předkládá, je až podivuhodně komplexní, vnitřně uspořádaný a neproblematický, čehož si všímají kapitoly na samém konci předkládané práce.

Zkoumaná problematika rozhodně není touto prací vyčerpána a v široké škále ideologických textů lze jistě najít další vazby a další motivy, které určitým způsobem rovněž přispívají k budování komplexního ideologizovaného obrazu světa.

2. Metodologie

Práce je rozdělena do dvou částí, z nichž každá má jinou funkci a je v ní užitá jiná metodologie. První část práce popisuje historický kontext zkoumaného období, je historickou sondou do společnosti na přelomu čtyřicátých a padesátých let dvacátého století. Druhá část práce se zabývá konkrétními vybranými dobovými texty, které interpretuje, a tím rozkrývá systém komunistické ideologie. Přesné pochopení metody zejména druhé části práce je předpokladem pro správnou interpretaci výsledků, k nimž práce dochází.

První část práce, která se zabývá dobovým kontextem, si rozhodně neklade za cíl představit veškeré dějinné souvislosti a společenské nálady v Československu v letech nástupu totalitního režimu. To by ani nebylo na tak omezeném prostoru možné. Úkolem této části práce je stručně nastínit zejména ty oblasti historického vývoje, na kterých poté stavěla komunistická propaganda a využívala je k prosazování komunistické ideologie.

Nacházejí se zde kapitoly pojednávající o upevnění moci v rukou režimu a kapitoly o fungování médií, mediálního systému a cenzurní praxi ve vymezeném období. Práce sleduje rozvoj cenzury a postupné nastolování informačního monopolu režimu, který byl základním předpokladem pro možné fungování komunistické propagandy.

V první části práce je využita řada zdrojů, zabývajících se tématem politického, socioekonomického i mediálního vývoje Československa. K analýze politického vývoje je čerpáno především z knih Komunistické Československo v letech 1948 – 1953³, Společenské proměny v čase socialistického experimentu⁴ a z knihy KSČ a Československo⁵.

K analýze vývoje mediálního systému jsou využity knihy Dějiny českých médií 20. století⁶, Dějiny českých médií⁷, O Cenzuře v Československu v letech 1946 – 1956⁸, Dějiny československé žurnalistiky⁹ (ač je kniha z roku 1989, lze z ní po

---

³ Kaplan, K., Komunistické Československo v letech 1948 – 1953

⁴ Kalinová, L., Společenské proměny v čase socialistického experimentu

⁵ Rataj, J., KSČ a Československo (1945-1960)

⁶ Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., Dějiny českých médií 20. století

⁷ Bednařík, P., Jiráček, J. a Köpplová, B., Dějiny českých médií: od počátku do současnosti

⁸ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu v letech 1945 – 1956

odfiltrování ideologického zabarvení vytěžit mnoho informací) a okrajově Boj o média¹⁰. Ke všem tématům byla rovněž využívána Slovníková příručka k československým dějinám 1948 – 1989¹¹ Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd.

Až na jedinou zmíněnou výjimku jsou všechny použité publikace z porevoluční doby. Největším problémem zkoumaného období je absence pramenů o diferenciovaných názorech a postojích obyvatelstva. „Z let nejhlubších přeměn po roce 1948, dotýkajících se zásadním způsobem života lidí, jsou tyto prameny problematické mimo jiné i proto, že zprávy o názorech vyjadřovaných na schůzích a při jiných příležitostech byly upravovány nebo zamlčovány. I z odborového tisku a závodních časopisů, rezolucí a zpráv z členských a jiných schůzí a shromáždění se lze dočíst převážně jen o oficiálních a většinou obecně uznávaných názorech.“¹²

Všechny zmíněné tituly, které práce využívá, se zaměřují většinou na faktografii, čímž se snaží výše nastíněnému problému vyhnout. I z tohoto důvodu v nich nenalzáme zamyšlení nad vlastní metodologií.

První část práce se tedy pokouší metodologicky udržet linii svých zdrojů. Soustředí se v nich na témata, která byla využívána propagandou k šíření komunistické ideologie, a ty popisuje víceméně z faktografického hlediska.

Pro druhou interpretativní část je využíváno dobových ideologických textů a na jejich základě jsou analyzována východiska a principy komunistické propagandy. Zdrojem textů jsou především celostátní periodika Rudé právo, Zemědělské noviny, Mladá fronta a Práce a týdeník Tvorba. Propaganda však pro přenášení svých sdělení využívá i dalších médií. V práci je okrajově rovněž odkazováno k politickým plakátům a dalším textům, které se neobjevily v periodických tiskovinách (jsou uvedeny v příloze práce).

V práci je využito kvalitativní analýzy obsahu mediálních sdělení (hermeneutické analýzy). Tato metoda proniká do textů a analyzuje v nich vnitřní souvislosti. Jednotlivé texty jsou považovány za nositele ideologického sdělení, které se práce snaží odhalit a nalézt souvislosti mezi širokou škálou těchto sdělení. Postupnou analýzou textů práce rozkrývá mechanismy ideologie, odhaluje jaké motivy a symboly

---

⁹ Křivánková, A., Vatrál J., Dějiny československé žurnalistiky, Díl 4, Český a slovenský tisk v letech 1944-1987

¹⁰ Prokop, D., Boj o média

¹¹ Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989, Ústav pro soudobé dějiny, AV ČR

¹² Kalinová, L., Společenské proměny v čase socialistického experimentu, s. 116

jsou protežovány, nalézá souvislosti mezi ideologizovanými vyprávěními v textech a pokouší se popsat ideologickou mytologii jako celek.

Podstata kvalitativní obsahové analýzy spočívá v důkladném rozboru textů. Touto metodou tedy nelze analyzovat velký počet textů. Důležitá zde není kvantita, ale kvalita. Zkoumaná komunistická ideologie je velice soudržným organismem. Jednotlivá ideologická sdělení se navzájem podporují, stále dokola se v nich opakují obdobné vzorce, symboly a pojmy. Z tohoto důvodu není žádoucí studovat široké množství podkladových textů, ale naopak nám postačí poměrně malý vzorek. Podklady pro tuto práci jsou vybírány ze zmíněných celostátních periodik zpravidla z let 1950-1953 a to značně selektivním způsobem, což však relevanci závěrů z důvodů uvedených výše nezpochybňuje.

Ideologie utváří jeden velký soudržný kontext. Čím více textů analyzujeme, tím je pevnější a získává zřetelnější obrysy. Všechny tyto texty, které jsou podkladem pro závěry, k nimž práce dochází, nemohou být pro svou délku v práci uvedeny. Nicméně dílčí závěry jsou průběžně dokládány citacemi z daných podkladů.

Jako inspirace pro hledání ideologických principů a rozkrývání stereotypů ideologizovaných sdělení je v práci využito knih: Řeč komunistické moci¹³, Šťastný věk¹⁴, James Bond a major Zeman: ideologizující vzorce vyprávění¹⁵, Mytologie¹⁶, Gesamtkunstwerk Stalin: rozpolcená kultura v Sovětském svazu¹⁷ a dále knihy, které se zabývají jinými než textovými médii: Československý socialistický realismus 1948-1958¹⁸, katalog Moc obrazů, obrazy moci¹⁹ a Film a dějiny²⁰.

Pro obecné uchopení propagandy a ideologie, popsání principů jejich fungování je v práci využito publikací: Původ totalitarismu²¹, Manufacturing Consent²²,

---

¹³ Fidelius, P., Řeč komunistické moci

¹⁴ Macura, V., Šťastný věk a jiné studie o socialistické kultuře

¹⁵ Bílek, P. A., ed. James Bond a major Zeman: ideologizující vzorce vyprávění.

¹⁶ Barthes, R., Mytologie

¹⁷ Grojs, B., Gesamtkunstwerk Stalin: rozpolcená kultura v Sovětském svazu; Komunistické postskriptum

¹⁸ Petišková, T., Československý socialistický realismus 1948-1958

¹⁹ Moc obrazů, obrazy moci: politický plakát a propaganda: Galerie U Křižovníků

²⁰ Kopal, P., Film a dějiny

²¹ Arendt, H., Původ totalitarismu I-III

²² Herman, E., Chomsky, N., Manufacturing Consent

Propaganda and Persuasion²³, Age of Propaganda²⁴, Politické ideologie a teorie v dějinách²⁵, Ideologie a utopie²⁶ a Sémiotika v teorii a praxi²⁷.

Při analýze ideologických sdělení se tedy práce zabývá jak jazykovou tak tematickou rovinou. Pro detailnější rozbor jazyka komunismu je v práci využit Slovník totality²⁸, který velice podrobně mapuje četnost používání určitých slov a slovních spojení v různých obdobích komunismu v Československu.

Další podklad tvoří autorova bakalářská práce Analýza komunistické propagandy na příkladu kolektivizace venkova, která se zabývá, jak již název napovídá, ideologizací kolektivizace zemědělství v padesátých letech. Některé části této práce z ní nepřímo vycházejí, slouží však především jako zdroj inspirace.

V důsledku využití kvalitativní analýzy mediálních sdělení, mají závěry interpretativní části práce subjektivní povahu. Závěry kvalitativní metody jsou závislé na autorovi, neboť ten do procesu jejich tvorby aktivně vstupuje. V našem případě v tom smyslu, že jsou výsledkem autorovy interpretace. Závěry jsou v práci podloženy důslednou argumentací, opírající se o citované texty, a z tohoto pohledu jsou relevantní. Jejich subjektivita však spočívá v tom, že jiný interpretující subjekt může dojít k jiným subjektivním závěrům, které se budou lišit od závěrů uvedených v této práci. Pravděpodobně však nebudou ve vzájemném rozporu.

---

²³ Jowett, G., O'Donnell, V., Propaganda And Persuasion

²⁴ Pratkanis, A. R., a Aronson, E., Age of propaganda

²⁵ Prorok, V., a Lupták, M., Politické ideologie a teorie v dějinách

²⁶ Mannheim, K., Ideologie a utopie

²⁷ Doubravová, J., Sémiotika v teorii a praxi

²⁸ Čermák, F., Cvrček, V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality

3. Historický kontext

3.1. Upevňování režimu po převratu v roce 1948

Po státním převratu v únoru 1948 nabralo politické cílení Československa zcela nový směr. Výlučné postavení získala KSČ, která si postupně vybuodovala mocenský monopol. Zároveň se tak ideologie propagovaná komunisty stala jedinou oficiální ideologií Československého státu.

Nástup komunistů k moci s sebou nesl řadu dalších opatření, která se dotýkala celé společnosti. Politické změny zaručující výlučnost KSČ proběhly poměrně rychle. Režim dostal pod svou kontrolu veškeré státní instituce. *„Změny zasáhly všechny oblasti života společnosti – její ekonomické chování, politické rozhodování, kulturní produkci i oblast sociálního kontaktu lidí a jejich životního stylu.“*²⁹

*„Léta 1948-1953 lze považovat za nejdramatičtější období dějin socialistického experimentu, kdy proběhla hlavní etapa politické, ekonomické a sociální transformace. Rok 1948 představoval dvojitý obrat. V únoru se změnil politický systém a v listopadu téhož roku byl pod vnějším tlakem přijat ‚nový kurz‘, který znamenal radikální obrat v hospodářské a sociální politice. Charakteristické pro tento obrat bylo urychlené přebírání sovětského modelu regulace ekonomických procesů a sovětizace dalších společenských oblastí.“*³⁰

Postupné nastolování mocenského monopolu KSČ bylo spojeno s takzvanou očistou od nepřátelských elementů, která znamenala rozložení základů občanské společnosti, státních institucí a pluralitního politického systému. Ještě v roce 1948 proběhla vlna znárodňování, která se dotkla všech podniků nad padesát zaměstnanců. Tím se komunistický aparát stal monopolním vlastníkem všech výrobních prostředků v zemi.

V květnu 1948 byla přijata nová ústava, která přisuzovala československému státu jediný cíl, kterým bylo vybudování socialismu. Na konci května 1948 proběhly nové volby do Národního shromáždění. Byla sestavena jednotná kandidátka Národní fronty, z níž sedmdesát procent tvořili kandidáti KSČ. Alternativní volba či preferenční

---

²⁹ Bednařík, P., Jirák, J. a Köpplová, B., Dějiny českých médií: od počátku do současnosti, s. 247

³⁰ Kalinová, L., Společenské proměny v čase socialistického experimentu, s. 114

hlasování nebylo možné. Tyto manifestační volby posloužily jako zdroj legitimacy pro nastupující komunistickou moc. Komunistická strana registrovala stále nové a nové členy, až se jejich počet zastavil na čísle 2,6 milionu na konci roku 1948, čímž se KSČ stala největší komunistickou stranou na světě v poměru k počtu obyvatel.³¹

Na vrcholu nově vznikajícího centralizovaného byrokratického systému totalitní společnosti stála Komunistická strana Československa, kterou Václav Kopecký charakterizuje takto: „*KSČ je vedoucí silou celého života, všeho dění, všeho myšlení, všeho cítění, všeho konání a snažení v naší vlasti.*“³² Hierarchický systém ovládnutí státu byl propracovaný. Rozkazy z centra se šířily prostřednictvím dalších orgánů a institucí až do regionů, kde byly naplňovány. Nejvyšším nositelem moci ve státě tak byl úzký počet členů politického sekretariátu KSČ, kteří byli postaveni na špici pomyslné mocenské pyramidy. Rozkazy měly formu direktiv, nepodléhaly žádné diskusi, nadřízená místa po jejich vydání očekávala pouze zprávy o jejich úspěšném plnění.

3.2. Politické směřování na východ

V polarizovaném světě na přelomu čtyřicátých a padesátých let politický převrat znamenal naprostou izolaci Československa od států západní Evropy a jednostrannou orientaci na Moskvu. „*Československo se zařadilo mezi oddané satelity Sovětského svazu. Podle jeho vzoru nastolilo a postupně upevňovalo totalitní režim založený na komunistické ideologii.*“³³ Snahy československých komunistů přizpůsobit sovětský vzor podmínkám tehdejšího Československa a budovat socialismus vlastní cestou tak ztroskotaly a země se vydala na cestu přebírání sovětských vzorů marxisticko-leninské ideologie podle využívaného hesla Sovětský svaz – náš vzor.³⁴

„Sovětská realita byla představována a funkcionáři a členy chápána jako nejvyšší stupeň socialismu a přibližování se k němu bylo podle Gottwalda zákonem socialistické výstavby. Sovětský model se transformoval do jednoduchých pouček, přijímaných komunistickými funkcionáři: výstavba socialismu se rovná diktatura

---

³¹ Rataj, J., KSČ a Československo, s. 78

³² Rataj, J., KSČ a Československo, s. 79

³³ Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., Dějiny českých médií 20. století, s. 133

³⁴ Kocian, J., In: Slovníková příručka k československým dějinám, s. 1

proletariátu s mocenským monopolem strany, industrializace, kolektivizace a kulturní revoluce.“³⁵

Členství Československa v sovětském bloku způsobilo nejen zpřetrhání tradičních politických, ekonomických i kulturních vazeb, přechod k centrálně plánované ekonomice a změnu ekonomické orientace na trhy v rámci Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP). Stále dokola připomínanou se stala hrozba války kapitalistických zemí se Sovětským blokem, čemuž bylo přizpůsobeno i hospodářství a struktura státních výdajů.

3.3. Změny ve společnosti

Rovněž celá struktura občanské společnosti byla zásadním způsobem podrobena zájmům režimu. Důsledkem přijetí společovacího zákona v roce 1950 byl počet občanských spolků snížen z několika tisíc na pouhé tři stovky.³⁶ Občanské spolky, které tuto restrikcí přežily, byly přetvořeny v podpůrný prvek komunistické moci. Organizace působily jako propagátorské buňky nově nastolované ideologie. Neměly možnost artikulovat ani obhajovat své zájmy. Tyto organizace se tak staly součástí centralistické hierarchie moci, v níž tvořily nejnižší články, které vcházely do přímého kontaktu s občany. I proto jim vládnoucí moc věnovala takovou pozornost. Žádná z funkcí občanské společnosti tak nemohla být naplněna. Prvky občanské společnosti nereprezentovaly zájmy svých členů, ale zájmy moci a ideologie. Občanská společnost nefungovala směrem „odspoda nahoru“ – tedy nevytvářela tlak na politická rozhodování a nekontrolovala politickou reprezentaci. Směr fungování byl opačný. Komunistická moc přetvořila síť občanských organizací tak, aby jejím prostřednictvím mohla ideologicky působit na občany, tedy směrem „shora dolů.“ *„Tento systém, v němž se uplatňovala vedoucí úloha komunistické strany, patřil k nosným sloupům režimu a působil jako jeho stabilizační prvek. Zároveň fungoval jako součást mechanismu na výrobu veřejného mínění, který zajišťoval veřejnou demonstraci souhlasu s režimem, s jeho politikou a jednotlivými akcemi.*“³⁷

---

³⁵ Kaplan, K., *Komunistické Československo v letech 1948 – 1953*, s. 9

³⁶ Kaplan, K., In: *Slovníková příručka k československým dějinám*, s. 6

³⁷ Kaplan, K., In: *Slovníková příručka k československým dějinám*, s. 6

*„Změna obsahu činnosti zájmových organizací se projevila hlavně ve dvou směrech. Za první – musely nejen vyslovovat souhlas s oficiální politikou, ale podílet se i na jejím uskutečňování. Jejich činnost byla zpolitizována. Za druhé – ztratily nezávislost a samostatnost.“*³⁸ Tato změna ve fungování občanských organizací narážela v mnoha případech na odpor jejich funkcionářů. Většina těchto sporů skončila po nátlaku režimu odvoláním nebo dobrovolným odchodem z funkce. Nejostřeji se vůči režimu postavil zejména Sokol a katolická církev.

3.4. Ideologická indoktrinace

Nástup nové moci znamenal i nástup oficiální státní ideologie. Právě komunistická ideologie byla v brzkých poválečných letech nástrojem k získávání nových voličů a členů. S tím, jak nový režim postupoval všechny sféry života, postupovala je s ním i jeho ideologie. Po roce 1948 jsou již veškerá politická rozhodnutí, všechny projevy a další společenské události pevně provázány s komunistickou ideologií. Ta přináší argumenty, usazuje je do komunistického kontextu a směřuje je k cíli v podobě socialistického státu.

Základním kamenem této oficiální ideologie vycházející z marxistickoleninské teorie je *„vnesení jistoty, že sociálně nespravedlivý, nevypočitatelný a vykořisťovatelský liberální kapitalismus je odsouzen k dějinnému zániku. Podle takzvaného historického poslání dělnické třídy je dělnická třída na základě zvláštního postavení ve společenské výrobě povolána revoluční cestou svrhnout moc kapitálu a nastolit vysoce humánní společnost – komunismus.“*³⁹

Politická revoluce znamenala i revoluci v hodnotách společenské prestiže. Střední vrstvy, tedy segment, který před válkou tvořil v československé společnosti prodemokratickou většinu, byly vystaveny společenskému sestupu, třídní diskriminaci a platové nivelizaci. Buržoazie obdržela nálepku parazita, byla ze společnosti vytěšňována a odsouzena k likvidaci. Na společenské špici se ocitli manuální dělníci, jejichž masy tvořily základ komunistického státu.

---

³⁸ Kaplan, K., Komunistické Československo v letech 1948 – 1953, s. 26

³⁹ Rataj, J., KSČ a Československo, s. 91

Komunistickým vládcům ideologie připisovala až sakrální pozici. V textech byl systematicky budován kult jejich osobnosti. Byli to nedotknutelní vůdci lidu s jasnou vizí socialistického státu. Ideologicky nejsilnějšími osobnostmi byl sovětský vzor J. V. Stalin a jeho československý následovník Klement Gottwald. Oslavovaných hrdinů socialismu bylo mnoho, například vzor všech pracujících Alexej Stachanov nebo Julius Fučík, symbol komunistické mládeže.⁴⁰

Komunistická ideologie dezinterpretovala československé dějiny a tradice, tak aby je mohla využít pro svůj prospěch. Vyzdvihovaným bylo období husitských válek, naopak například české obrození bylo tabuizováno. Historie v ideologickém podání ukazovala, že československý národ vždy tíhl k socialistickému zřízení.⁴¹

Hlavními stalinskými ideology v Československu byli ministr informací Václav Kopecký, přední představitel stalinské teorie umění Ladislav Štoll a Zdeněk Nejedlý.⁴²

3.5. Média v Československu po roce 1948

Nastupující režim si byl dobře vědom, že mediální systém je poměrně dobře rozvinut a může snadno ovlivňovat veřejné mínění, což by mohlo znesnadnit proces převzetí veškeré moci ve státě. Naopak média využíval pro vlastní potřeby – šíření komunistické ideologie a podporu při přebírání moci. *„Média, v duchu leninské představy o tisku jako o ‚kolektivním organizátorovi a propagátorovi‘ měla formovat souhlasný postoj obyvatel státu k politice KSČ a také bránit šíření nevhodných (podvratných či alternativních) názorů.“*⁴³ Režim se proto pokusil získat kontrolu nad veškerými médii, která v Československu v roce 1948 fungovala, a to v co nejkratším čase. Velkou výhodou pro něj bylo, že již od roku 1945 řídil ministerstvo informací a osvěty vlivný komunistický ministr Václav Kopecký, který se později stal jedním z hlavních komunistických ideologů. *„Charakteristickým rysem byla snaha*

---

⁴⁰ O tom podrobněji dále v kapitole 5.4. Hledání hrdinů

⁴¹ O tom podrobněji dále v kapitole 5.5.2. Interpretace historie

⁴² Rataj, J., KSČ a Československo, s. 97

⁴³ Bednařík, P., Jirák, J. a Köpplová, B., Dějiny českých médií: od počátku do současnosti, s. 256

maximalizovat kontrolu KSČ nad průběhem mediální komunikace, a izolovat tak občany od ‚závadných informací‘ a orientovat jejich názory žádoucím směrem.“⁴⁴

Václav Kopecký hrál vedle ministerstva vnitra důležitou roli při zavádění cenzurní praxe a nastolování informačního monopolu moci. Krátce po únoru 1948 oznámil: *„Nyní máme v rukou tiskárny, papír, nakladatelství a nejen to, ale i ministerstva, galerie, kina, film, divadla, knihovny, zkrátka všechno.*“⁴⁵ Znárodněním tiskařských závodů získala moc kontrolu nad vydáváním veškerých tiskovin. Většina periodik, která začala mezi lety 1945 až 1948 vycházet, byla záhy zakázána či jim bylo vydávání znemožněno jiným způsobem.⁴⁶ Vydávání tiskovin bylo omezeno řadou byrokratických podmínek. Vyhláška z dubna 1948 o hospodaření s papírem při vydávání časopisů stanovovala, že tiskárna smí tisknout časopis pouze v případě, že jí vydavatel předloží povolení k tisku vydané ministerstvem informací. Tato vyhláška byla doplněna zákonem z května 1948 o znárodnění polygrafických podniků⁴⁷, na jehož základě získal režim absolutní dohled nad tím, co se bude tisknout.

Oficiální ideologie interpretovala proces převzetí kontroly nad médii jednak jako nutnou restrikcii, která má zabránit šíření nepřátelského tisku podporovaného západními kapitalistickými mocnostmi, a jednak jako opatření proti plýtvání papírem. V obdobném duchu byla formulována rovněž ústava z května 1948, ve které je sice formule o svobodě tisku, ale zároveň zdůrazňuje, že: *„je nepřijatelné zneužívat občanská práva a svobody proti našemu lidově demokratickému zřízení, a že tedy svoboda tisku jako ústavní právo pracujících už nikdy nesmí být zneužita proti lidu a jeho zájmům.*“⁴⁸ Vedle toho ústava stanovuje, že zisk nesmí být účelem vydávání novin a časopisů.

Koordinaci likvidace periodik a kontrolu vydávaných textů převzal Tiskový odbor ÚV KSČ, jehož hlavním úkolem podle tehdejšího generálního tajemníka ÚV KSČ Rudolfa Slánského bylo: *„dodávat politické direktivy všemu tisku, dirigovat nejen stranický tisk, ale i mimostranický tisk druhých stran a organizací.*“⁴⁹

„Komunistické instituce rozhodovaly o vzniku a zániku každého časopisu, novin, o jejich nákladu, obsahovém zaměření a o obsazení vedoucích funkcí

---

⁴⁴ Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., *Dějiny českých médií 20. století*, s. 137

⁴⁵ Kaplan, K., Tomášek, D., *O cenzuře v Československu*, s. 12

⁴⁶ Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., *Dějiny českých médií 20. století*, s. 145

⁴⁷ Bednařík, P., Jiráček, J. a Köpplová, B., *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*, s. 255

⁴⁸ Křivánková, A., Vatrál J., *Dějiny československé žurnalistiky*, s. 100

⁴⁹ Kaplan, K., Tomášek, D., *O cenzuře v Československu*, s. 13

*v redakcích. Vydavatel tisku – společenské organizace a nekomunistické strany – jen schvalovaly rozhodnutí komunistických institucí.*⁵⁰

Důsledkem těchto opatření byla likvidace většiny politického tisku nekomunistických stran i dalších organizací. Šéfredaktoři novin a časopisů nesli osobní zodpovědnost za ideový obsah jejich titulů. V případě nejasností byli povinni se obrátit na Tiskový odbor a zachovat se podle jeho stanoviska. Za nedodržování „stranické ideologické linie“ mohli být šéfredaktoři zbaveni svých funkcí. Šéfredaktoři se tak stávali cenzory a hlavními dohlážiteli na ideové směřování tisku.

Restrikce se nevztahovaly pouze na oblast tisku. Aby byl informační monopol režimu komplexní, kontrolám podléhala i literatura. Byly vytvořeny seznamy zakázané literatury, která se nesměla nadále vydávat. Publikace uvedené na seznamu byly odstraňovány z knihoven. První seznam z roku 1952 obsahoval literaturu trockistickou a protisovětskou, druhý z roku 1953 pak literaturu pravicových sociálních demokratů, literaturu legionářskou a literaturu T. G. Masaryka a E. Beneše. Na základě těchto seznamů bylo zničeno téměř třicet milionů knih.⁵¹

Změnou orientace prošly i zpravodajské agentury, které měly do roku 1948 vazby na agentury západních států. „*Tiskové agentury na území ČSR byly po válce podrobeny důsledné centralizaci.*“⁵² Agentury byly sloučeny v jednu, která byla kontrolována ministerstvem informací. Veškeré dřívější západní vazby byly přerušeny a agentura navázala úzkou spolupráci se sovětskou TASS.⁵³

V roce 1953 vznikl tajným usnesením vlády neveřejný úřad státního tiskového dohledu – úřad cenzurní. Úřad následně přešel pod ministerstvo vnitra jako Hlavní správa tiskového dohledu, čímž vznikl oficiální cenzurní orgán.

3.6. Cenzura

Cenzura hrála v systému komunistické moci podstatnou úlohu. Jejím zavedením se komunistům podařilo nastolit informační monopol, který jim umožňoval šířit svou propagandu a ovlivňovat smýšlení občanů. Cenzura tak hrála důležitou roli

---

⁵⁰ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 13

⁵¹ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 15

⁵² Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., Dějiny českých médií 20. století, s. 143

⁵³ Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., Dějiny českých médií 20. století, s. 143

jak v ustavování nového systému moci, tak i v průběhu jeho fungování. Neomezovala se pouze na dohled a kontrolu tisku, ale ovlivňovala řadu dalších oblastí, jež vládnoucí moc využívala k propagandistickému sdělování své ideologie do řad běžných občanů. Mezi předměty cenzury tedy spadaly i další umělecké činnosti, jako je výtvarné umění, hudba a další. Cenzurní dohled dopadal na veškeré instituce, které mohly být zneužity proti vládnoucímu režimu, od knihoven přes školy, veřejné spolky až k poštovnímu styku. Tím režim získal absolutní kontrolu nad informačním systémem v Československu.

3.6.1. Poválečná léta

Po skončení druhé světové války na území Československa žádná cenzura neexistovala. Ač v legislativě před rokem 1938 byla zakotvena možnost provádění preventivní cenzury ministerstvem vnitra, tato právní úprava nebyla na rozdíl od většiny zákonů v roce 1945 obnovena.

Nicméně mezi politickými stranami Národní fronty, které byly nejdůležitějšími vydavateli periodik, vznikaly četné spory o obsah jejich tiskovin, jež byly motivovány snahou získat větší politický vliv. V listopadu 1945 byly nařčeny listy Československé strany lidové vedené Janem Šrámkem z toho, že podporují extremistická hnutí a píší ve fašistickém duchu, načež byly na přechodnou dobu ministerstvem informací, již vedeném Václavem Kopeckým, zakázány.⁵⁴ To způsobilo zlom ve vnímání potřeby cenzury. Strany Národní fronty se shodly na tom, že je třeba legislativně zakotvit možnosti cenzury a zakazování vydávání periodik, protože sdílely obavu, aby ministerstvo informací příště nezakročilo v politickém boji proti jejich tiskovinám. Nicméně žádné legislativní opatření až do roku 1947 přijato nebylo a vzájemné napadání politických stran na stránkách jejich periodik pokračovalo dále. Vzhledem k tomu, že ministerstvo informací vedl člen KSČ Václav Kopecký, byl zde od ostatních nekomunistických stran činěn tlak na to, aby možnosti případných cenzurních zásahů a tiskové restrikce byly přesně vymezeny zákonem a nevycházely z libovůle komunistického ministra. *„Vzájemné obviňování a stížnosti politických stran na tisk pokračovaly ve vládě i v roce 1947. Někteří představitelé nekomunistických stran si uvědomovali, že tisk ve skutečnosti podléhá daleko pronikavějšímu omezování, než*

---

⁵⁴ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 8

*kdyby byl cenzurován. Tisková cenzura se stala vhodným prostředkem k umlčení množících se kritických hlasů v novinách k vnitro- i mezinárodněpolitickým událostem.*⁵⁵ Prvním krokem k oficiální regulaci mediálního prostředí byl výnos ministerstva vnitra z prosince 1947, který ukládal zákaz otiskování pro Československo citlivých témat, která mohla dění v zemi negativně ovlivnit. Zákaz se týkal psaní o hospodářské tísní a souvisejícím nedostatku potravin, pochybnostech o dodávkách zboží ze SSSR, výzvy rolníků k neplnění dodávkových povinností, kritiky vznikajícího dvouletého a pětiletého plánu, spojenecké smlouvy se SSSR a řady dalších politických témat.⁵⁶ Ještě téhož roku vzniklo na ministerstvu informací kontrolní oddělení pro tiskový dohled, které spolupracovalo s ministerstvem vnitra, jemuž předávalo informace o závadných výtiscích. Ministerstvo vnitra pak mělo možnost při porušení výše uvedených pravidel celý náklad zabavit. Kontrolní odbor zahájil činnost v prosinci 1947 tím, že zobecnil citlivé body, které nesměly být v tisku kritizovány. *„Sledované oblasti byly vymezeny tak široce, že se mohly podle politické úvahy týkat všech vládních rozhodnutí a umožňovaly stíhat každou kritickou výtku či nesouhlas s postojem vlády a ministrů.*⁵⁷ Činnost kontrolního odboru vedla k vyhocení politických konfliktů uvnitř národní fronty. Odbor byl předmětem ostré kritiky nekomunistických stran, ale svou činnost vykonával až do převzetí moci komunisty roku 1948. Pak se jeho role postupně přizpůsobila měnící se politické situaci.

3.6.2. Cenzura po roce 1948

Nástup komunistů k moci byl spojen s tím, že nově ustavující se moc převzala vládu nad řízením a kontrolou médií. Činnost oddělení pro tiskový dohled, tak, jak probíhala do roku 1948, přestávala mít smysl, neboť většinu řídicích míst v redakcích periodik obsadili po restriktivních opatřeních redaktoři spříznění s nově nastupující mocí. *„Z Leninovy představy o tisku jako o kolektivním organizátorovi a propagátorovi politiky komunistické strany odvodili komunisté základní poslání médií – vyvolávat masový souhlas obyvatel státu s politikou KSČ. Úlohou cenzury v tomto systému bylo izolovat občana Československa od nevhodných domácích a zahraničních informací,*

⁵⁵ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 9

⁵⁶ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 10

⁵⁷ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 11

*znemožnit mu či alespoň deformovat kontakt se světovými názorovými proudy a orientovat tak žádoucím směrem jeho názory.*⁵⁸ Tomu se přizpůsobila i role cenzurních orgánů. *„Novináři měli být ve smyslu leninské teze o funkcích tisku učiteli a vychovateli národa, podnětnými činiteli veřejného života, organizátory tvůrčích sil národa.*“⁵⁹

Po revoluci v roce 1948 komunisté rychle obsadili důležitá místa v informačním systému. Důležitou roli v tomto procesu hrál ministr informací Václav Kopecký, který tento segment politicky ovládal již od roku 1945. Komunisty obsazené instituce tak rozhodovaly o tom, která periodika budou vycházet. To vedlo k poměrně rychlému snížení vycházejících tiskovin. Nižší počet periodik (z počtu 37 v roce 1947 kleslo číslo vydávaných titulů na 11 v roce 1953⁶⁰) mohl vládnoucí režim snáze kontrolovat.

Nová role cenzurních orgánů již tedy nespočívala v restriktivních opatřeních, ale pouze v kontrole ideologického směřování daného počtu periodik. *„V prvních letech po převzetí moci byla běžná denní kontrola úkolem rozhlasového a tiskového odboru ÚV KSČ a tiskových referentů, kteří hodnotili, jak redakce spolupracují, a případně měnili jejich vedení.*“⁶¹ Kontrole však nepodléhala jen tisková periodika, ale i další typy médií, kterými byly výstavy, knihovny, obecní kroniky, plakáty, reklamní letáčky, různé odznaky či nálepky⁶² Cílem systematické kontroly bylo zajistit, aby oficiální státní ideologie nemohla být konfrontována s vlivy a podněty, které by ji narušovaly.

V roce 1953 vznikla dubnovým usnesením vlády Hlavní správa tiskového dohledu. Hlavní správa tiskového dohledu byla orgánem spadajícím přímo pod vládu, který na sebe převzal veškerou kontrolní a cenzurní činnost, jež byla do té doby rozdrobena mezi ministerstvo informací a ministerstvo vnitra. HSTD měla regionální strukturu. Její pobočky fungovaly ve většině okresů Československa a zaměstnávala několik stovek lidí.⁶³ Úkolem HSTD bylo dle jejího statutu *„zajišťovat, aby nebyly šířeny údaje a skutečnosti, které nesmějí být v obecném zájmu zveřejňovány.*“⁶⁴

---

⁵⁸ Končelík, J., In: Slovníková příručka k československým dějinám, s. 562

⁵⁹ Bednařík, P., Jirák, J. a Köpplová, B., Dějiny českých médií: od počátku do současnosti, s. 253

⁶⁰ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 18

⁶¹ Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., Dějiny českých médií 20. století, s. 138

⁶² Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 18

⁶³ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 19

⁶⁴ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 19

„HSTD operovala v režimu předběžné cenzury a její práce vycházela do značné míry ze zkušeností z kontroly protektorátních médií.“⁶⁵ Jakýkoli text, který měl být zveřejněn, a to nejen novinové články, ale i literatura, později rozhlasové a televizní vysílání, musel jeho šéfredaktor dopředu předložit HSTD. Pokud byl text bez ideologických závad, cenzor mu přidělil jedinečné cenzurní číslo, kterým povolil zveřejnění daného textu. V případě, že cenzor v textu našel nějaké nedostatky, nemohl cenzurní číslo danému textu přidělit a ten pak nesměl být dále šířen. Zveřejnění obsahu bez přiděleného cenzurního čísla bylo kvalifikováno jako trestný čin. Vedle přidělování cenzurních čísel vedla HSTD i seznam nepřipustitelných textů, z kterého mohla vyfiltrovat periodika (či autory), které se častěji než ostatní snaží tyto texty zveřejňovat. Tyto seznamy HSTD předávala dále buďto regionálním vedoucím představitelům komunistické strany, nebo na ministerstvo vnitra.⁶⁶

Jako ideologicky nevhodné označovala HSTD texty z různých důvodů. Často o připuštění či nepřipuštění textu do tisku rozhodovaly skutečné maličkosti. Například to byly nevhodné kontextové konotace, kdy cenzor zastavil výtisk, kde vedle článku oslavujícím kolektivizaci zemědělství je článek o zkažených potravinách. Častým důvodem pro nepřipuštění textu k tisku byly dvojsmysly, kdy například cenzor vyškrtl z básně o Leninovi nevhodné slovo, které mohlo být interpretováno nejednoznačně. Dalším příkladem bylo vyzrazování státního tajemství, kdy např. cenzor zastavil článek, ve kterém se píše, kolik vesnic zásobuje vodní elektrárna, s odůvodněním, že by z této informace mohl nepřítel odhadnout její výkon. Stopku dostal i plakát inzerující vystoupení kouzelníka jménem Susa, neboť jeho jméno příliš připomíná USA. Z článku o celostátním aktivu zdravotníků musela být vypuštěna věta: Nedostatek zdravotní péče, osvěty a hygieny, který se často mnohde na venkově vyskytuje, je v mnohých případech hlavní příčinou útěku z vesnice. Ač toto tvrzení bylo podloženo argumentací, vrhalo špatný stín na československou vesnici, což bylo v rozporu s oficiální ideologií. Cenzurním mechanismem neprošla ani báseň jednoho z čtenářů časopisu Plynárník: Vítězný únor jeho každému z nás lahodil, / když z podnětu čistě svého podniky on znárodnil. / Pak jsme si jej v republice prezidentem zvolili / dnes však není s námi více, v březnu nám jej pohřbili. Jako odůvodnění cenzor uvedl nevhodné a pravděpodobně neúmyslné zesměšnění památky soudruha Gottwalda.⁶⁷

---

⁶⁵ Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., Dějiny českých médií 20. století, s. 139

⁶⁶ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 17

⁶⁷ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 22-47

Komunistická moc si pomocí důkladné cenzurní praxe HSTD vytvořila velice účinný systém kontroly médií a mediovaných textů na území Československa. Jakýkoli zveřejněný text prošel kontrolou komunistických ideologů. Toto v kombinaci s účelovou selekcí informací a dezinformací představuje mocný nástroj totalitního státu pro ideologickou manipulaci se svými občany. Vliv kontroly byl široký, vedle oficiálních periodik kontrole podléhala i další média nevyjímaje veřejný prostor. Pro režim nepohodlné informace tak měly jen velice málo možností se dostat do společnosti, čímž byl dovršen informační monopol režimu. „*Nová doba kladla důraz na informace z výroby a ze závodů, na oslavy výročí, ale politická kritika či interview k aktuálním problémům z novin zcela zmizely. Práce s informačními zdroji upadala a mediální obsah degradoval.*“⁶⁸

3.7. Informační monopol režimu

Zavedení cenzurní kontroly veškerých vydávaných médií se stalo základním krokem k nastolení informačního monopolu režimu. Nastupující komunistický režim se tak zmocnil celého mediálního systému, jímž mohl ovlivňovat mínění občanů Československa. Médii prošly jen ty texty, které byly v souladu s oficiální státní ideologií. Občané se tak neměli možnost dostat k jiným informacím, než které na veřejnost vypustil komunistický režim. Komunisté systém drželi tak důkladně, že rozšíření zpochybňujících, alternativních nebo dokonce opozičních textů, ať už domácích nebo zahraničních, nebylo prakticky možné. Monopolní postavení ideologických textů bylo důležitým předpokladem pro manipulativní působení propagandy a režim si toto postavení důsledně hlídal. „*Jedním ze záměrů poučného řízení tisku bylo omezit, resp. zamezit získávání jiných informací než těch, které byly šířeny oficiálními médii, podřízenými a kontrolovanými státními orgány.*“⁶⁹

V obecné rovině má informační systém dvě funkce, směřuje dvěma směry. Vedle poskytování informací veřejnosti je to i utváření a artikulace veřejného mínění, které by mělo být podnětem pro politickou aktivitu a politická rozhodnutí. Důsledkem monopolního postavení režimní propagandy však tento systém nemohl plnit ani jednu ze svých obvyklých funkcí. Informativní funkce, tedy směřování informací mezi

---

⁶⁸ Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., Dějiny českých médií 20. století, s. 145

⁶⁹ Bednařík, P., Jiráček, J. a Köpplová, B., Dějiny českých médií: od počátku do současnosti, s. 256

občany, bylo znemožněno ideologickou podmíněností textů a cenzurní praxí. Zveřejněné informace byly účelově filtrovány, aby nebyly v rozporu s oficiální ideologií. „*Silně přiškrcený tok informací, jejich tendenční výběr a záměrné šíření dezinformací bylo formou ochrany komunistického režimu a mocenské skupiny, součástí jejich úsilí o ideologickou nadvládu nad společností a o vytvoření ideologického pouta občanů s existujícím režimem.*“⁷⁰ Druhá funkce, tedy jakási zpětná vazba, směřování informací o veřejném mínění mezi politická místa, byla rovněž znemožněna, neboť běžní občané neměli možnost prostřednictvím veřejného mínění artikulovat své postoje a zájmy.

Nicméně obě funkce informačního systému scházely režimu pro vlastní potřeby. Musel je tedy nahradit jinými cestami. Zahraniční informace, které se neměly dostat mezi občany, režim získával prostřednictvím „diplomatických šifer“, vytvářených zahraničními zastupitelskými orgány. Vedle těchto šifer dostával režim „monitory“ zahraničního tisku, tedy přehledy hlavních témat objevujících se v zahraničních médiích. Těmito prostředky se dostávalo vedení státu k informacím, které nebyly pro zbytek státu veřejné.⁷¹

Udržení informačního monopolu znamenalo vedle důsledné kontroly vnitrostátních médií i uzavření „informačních hranic“ mezi Československem a západními zeměmi. Šíření zpráv ze zahraničních médií bylo považováno za trestný čin. Českoslovenští občané postupně ztráceli své zahraniční kontakty a hlavním informačním přísunem se staly režimem kontrolované texty domácích médií. „*Oddělování se od ostatního nesocialistického světa postupovalo zrychleným tempem, až dospělo v roce 1953 do stavu hermetického uzavření hranic před informacemi a myšlenkami zvenčí.*“⁷²

Zákaz dovozu zahraničního tisku platil již od roku 1948. V následujících letech byly zpřetrhány vazby na zahraniční zpravodajské agentury a Česká tisková kancelář se jednostranně přeorientovala na sovětskou TASS. Společně s těmito restrikcemi byla zakazována činnost i dalším institucím a organizacím, které měly svá centrální sídla v západních nekomunistických zemích. I tento možný informační kanál byl uzavřen.

---

⁷⁰ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 51

⁷¹ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 50

⁷² Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 52

Kontrole podléhal i poštovní styk se zahraničím. „*Cenzura poštovních zásilek probíhala od roku 1949 v rámci aktivit StB.*“⁷³

Samostatnou kapitolu tvoří takzvaná radioobrana, tedy rušení zahraničních radiových stanic. Od roku 1951 začalo z Mnichova vysílání Rádía Svobodná Evropa speciálně pro Československo. Ředitelem radiové stanice se stal československý novinář Ferdinand Peroutka, který byl domácím publiku znám jako šéfredaktor Svobodných novin a revue Dnešek, jež byly v roce 1948 zakázány. Na československém území vysílala rovněž v češtině a slovenštině rozhlasová stanice Hlas Ameriky.

Zamezení šíření signálu těchto dvou stanic vedlo komunistický režim k megalomanskému plánu vybudování sítě rušiček podél celé hranice se západními státy, na kterém měly spolupracovat všechny země sovětského bloku. Tento plán se však pro svou finanční náročnost neuskutečnil a rušení radiového signálu probíhalo pouze lokálně, v okolí hranic a u velkých měst. Radiový příjem se komunistické moci dokonale odstínit nepodařilo.⁷⁴

Dalším kanálem, který neměl režim šanci postihnout, byla takzvaná šeptaná propaganda. Provázela každý krok oficiální politiky jako například kolektivizaci zemědělství, Benešův pohřeb, zákroky proti církvi či korejskou válku. Šeptaná propaganda poskytovala zakazované či zamlčované informace, mnohdy nepřesné a ústním předáváním zkreslené. Její šíření bylo samovolné, obvykle spojené s vlnami nespokojenosti proti režimu, který byl proti ní bezbranný.⁷⁵

Ideologie a ideologická sdělení, ač jsou vnitřně velice koherentní a provázaná, mohou být snadno nabourána zvenčí. Ideologický obraz nově budovaného komunistického světa, který propaganda šířila mezi československé občany, mohl být poměrně snadno narušen určitým typem účelových informací, které by poukázaly na některé rozporné věci mezi ideologií a reálným světem anebo rozpory v ideologii samotné. Takovéto zpochybnění základních komunistických hodnot by destabilizovalo celý nastupující režim. I přes některé kanály, které se nepodařilo režimu dokonale uzavřít, byla kontrola zveřejňovaných informací velice důkladná a informační monopol se stal důležitým předpokladem pro působení propagandy.

---

⁷³ Končelík, J., Večeřa, P. a Orság, P., Dějiny českých médií 20. století, s. 141

⁷⁴ Kaplan, K., Tomášek, D., O cenzuře v Československu, s. 54-59

⁷⁵ Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953, s. 37

Působením informačního monopolu vzniká ve společnosti určitý informační deficit, což je právě prostor, kterého využívá ke svému působení propaganda. Občané mají přístup pouze k jednomu zdroji informací, tudíž těžko odhalují nepravdy a účelová sdělení a propaganda je může snadněji ovlivňovat.

3.8. Hra na média v totalitním režimu

Média plní ve společnosti určité role a jsou její důležitou součástí. Občané naopak od médií očekávají určitou službu v informování o politickém dění a kontrole práce politických elit. Funkce médií ve společnosti lze definovat například takto:⁷⁶

Informativní funkce – média mají občanům umožnit, aby se racionálním způsobem a na základě obširných informací podíleli na politickém procesu.

Artikulační funkce – média mají umožnit jednotlivcům i skupinám šířit fakta a názory. Současně umožňují těm, kteří vládnou, seznámit se s názory rozšířenými mezi lidmi (též funkce veřejného fóra).

Kontrolní funkce – média mají střežit nebo kontrolovat ty, kteří vykonávají moc nebo ohrožují demokracii.

Je zřejmé, že pro nastupující komunistickou moc nebyla žádná z těchto funkcí médií žádoucí. Řadou restriktivních opatření uzpůsobil režim média tak, aby nemohla vykonávat tyto funkce a stala se oporou a prostředkem v budování nového státu a nastolování nové oficiální ideologie. Působením cenzury byly veškeré mediované texty pod kontrolou moci, tudíž žádná z uvedených funkcí nemohla plnit svou roli.

Nicméně komunistická moc média potřebovala k prosazování svých cílů. Média byla tím nejvhodnějším kanálem, jak oslovovat občany v masovém měřítku. Pro moc nebylo žádoucí, aby se média dostala na pokraj společenského zájmu. Média musela stále vzbuzovat dojem důvěryhodnosti, tak jako před rokem 1948. Změna v jejich fungování nemohla být příliš zřetelná, neboť to by vedlo k nezájmu občanů o média a role propagandy by pak byla podstatným způsobem ztížena. Pro nastupující komunistickou moc bylo potřeba, aby se média prezentovala obdobně jako před jejím nástupem a aby si občané přímo neuvědomovali existenci informačního monopolu

---

⁷⁶ Hagen, L., In: Analýza obsahu mediálních sdělení, s. 51

režimu. Média se snažila vytvořit určitou iluzi o plnění svých běžných funkcí, aby zamaskovala svůj účel, kterým bylo propagandistické šíření komunistické ideologie.

Jakožto iluzi informační funkce médií můžeme považovat fakt, že na území Československa vycházelo přes deset periodik. Pouze Rudé právo bylo oficiálním deníkem KSČ, ostatní periodika nebyla oficiálně na režim vázána. Tím vzniká představa, že je na trhu k dostání široké spektrum novin a s tím i široké spektrum informací a názorových proudů. Tato iluze poněkud zastiňuje skutečnost, že zdroj informací, otištěných v těchto periodikách, je pouze jeden. Totiž že všechny texty jsou schvalovány specializovanými komunistickými orgány s ohledem na ideologickou nezávadnost.

Iluze artikulační funkce je zajištěna otiskováním článků takzvaných dopisovatelů. Dopisovatelé byli povětšinou dělníci či zemědělci, členové Komunistické strany, kteří na základě restriktivních opatření v redakcích nahradili nepohodlné redaktory. Periodika, která otiskovala příspěvky dopisovatelů, se pak jevila více jako list těchto dělníků, než list pro dělníky. Ve chvíli, kdy dobová charakteristika redakce Rudého práva vypadá takto: „*Leckterý z redaktorů Rudého práva se dokonce dovedl sám postavit k soustruhu či vzít do ruky hornickou sbíječku,*“⁷⁷ pak je pro občany snazší uvěřit, že médium je skutečně spíše platformou pro vyjadřování názorů lidí než propagandistickým nástrojem moci. Otiskování příspěvků dopisovatelů dobře podporuje komunistický ideál o celospolečenském vlastnictví médií, což byl argument při znárodňování redakcí po roce 1948. Periodika v důsledku toho působí dojmem, že je vytvářejí samotní občané.

Iluze kontrolní funkce médií je tvořena důmyslnou výstavbou kritických textů. V novinových člancích se skutečně zdánlivá kritika konkrétních témat objevuje. Vždy je však ve spojení s tvrzením typu, že komunistické plány v této oblasti ještě nestihly být realizovány. Kritika je tak obratně převedena na kritiku starých poměrů a následnou adoraci komunistického režimu, který k problému přistupuje a neuspokojivou situaci řeší. Tím je svět ideologicky rozdělen na starý, ten kde problémy vznikly, a nový, tedy ten komunistický, který problémy s jasnou vizí řeší.

---

⁷⁷ Křivánková, A., Vatrál J., Dějiny československé žurnalistiky, s. 114

Komunistická média navenek vypadají vzhledem ke zmíněným iluzím jako média nezátížená oficiální ideologií. Jsou tak občany snáze přijímána a tato „hra na média“ podstatně usnadňuje propagandě ovlivňování občany a podsouvání jim komunistické ideologie.

4. Propaganda a ideologie

4.1. Propaganda

„Propaganda je forma komunikace, která se snaží dosáhnout reakcí/efektů, jež jsou v souladu se zájmy propagandisty.“⁷⁸

„Propaganda je dovednost vyžadující zvláštní talent. Není to mechanická exaktní záležitost. Ovlivňování postojů vyžaduje zkušenosti, široké znalosti a instinktivní úsudek, jaké jsou nevhodnější argumenty pro dané publikum. Žádný manuál nemůže popsat práci propagandisty. Musí mít dobrý odhad, znalost a zkušenost toho, jak publikum myslí a reaguje.“⁷⁹

„Propaganda je typ diskursu používající specifický druh argumentace s cílem přesvědčit posluchače o přednostech své doktríny, názorů a idejí a následně ho donutit k jejich přijímání, širě případně i poslušnosti lidí vůči propagátorovi.“⁸⁰

Pokud shrneme nabízené definice a použijeme je na kontext Československa let padesátých, budeme propagandu chápat jako komplexní komunikační proces, jehož cílem je šíření komunistické ideologie. Tento komunikační proces je výhradně jednosměrný, postrádá zpětnou vazbu. Prostředkem propagandy jsou veškeré texty (nejen tisk, ale i různé oficiální projevy, plakáty, výstavy, divadla, společenské akce), které propagandista kontroluje. Komunistický informační monopol nabízí široké spektrum různých kanálů, které může propaganda ke svému působení využívat. Právě kontrola informačního toku je jejím častým a zřetelným znakem. Monopolní postavení komunistické propagandy jí poskytuje nové možnosti působení. Nemusí se tolik soustředit na věcnou argumentaci a může se přeorientovat více do oblasti demagogie a utváření nových diskursivních (ideologických) rámců.

Samotná propaganda či pozice propagandisty nebývá v textech tematizována. Tematizování autora propagandistických sdělení by od nich mohlo odvádět pozornost.⁸¹

---

⁷⁸ Jowett, G., O'Donnell, V., Propaganda And Persuasion, s. 1, překlad autor

⁷⁹ Jowett, G., O'Donnell, V., Propaganda And Persuasion, s. 5, překlad autor

⁸⁰ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 31

⁸¹ Jowett, G., O'Donnell, V., Propaganda And Persuasion, s. 25

Toho může být dokladem například časté využívání víceméně anonymních dopisovatelů, jako autorů propagandistických textů, nebo zveřejňování textů/projevů od širokého spektra autorů. Tomuto fenoménu maskování je výše v práci věnována kapitola 3.8. Hra na média v totalitním režimu. Texty pak působí přirozeně a jejich persuasivní funkce může být snadněji naplněna.

W. Lippmann ve své práci z dvacátých let dvacátého století přichází s tezí, že propaganda se stává běžným nástrojem vládnutí, a to i v netotalitních státech.⁸² Přisuzuje jí zvyšující se komplexnost a důležitost. V obdobném duchu se nese práce *The Propaganda Model*⁸³, která se zabývá fungováním institucí masového tisku ve Spojených státech. Poukazuje na to, že proces zveřejňování mediálních textů je ovlivněn určitými filtry (jako například vlastnické vztahy, financování médií, legislativa, společenská ideologie) které rozhodují o jejich finální podobě.

Propaganda komunistického režimu padesátých let je specifická právě svou centralizovanou organizací, absolutní kontrolou všech mediálních kanálů (neoperuje ve volném diskursu⁸⁴) a úzkou vazbou na oficiální státní ideologii.

4.2. Ideologie

Význam pojmu ideologie se od doby, kdy jej poprvé v 18. století ve Francii použil Destutte de Tracy, proměňoval. Od Tracyho pojetí ideologie jako nové vědy odhalující objektivní pravdu, která stojí proti dogmatickým náboženstvím, je záhy upuštěno. Začíná být zřetelnější vazba mezi politickým myšlením a ideologiemi. Ideologie jsou spojovány s pojmem „falešné vědomí“, který popisuje, že vnímání světa určitou sociální skupinou, jakožto nositelem konkrétní ideologie, je ovlivněno společenským postavením dané sociální skupiny. Toto vidění světa je tedy nutně subjektivní, přičemž určité otázky jsou v závislosti na postavení sociální skupiny akcentovány, jiné naopak upozaděny. Marx k příčinám vzniku „falešného vědomí“ přidává historické souvislosti a vývoj sociální skupiny. S velkou mírou zjednodušení lze tvrdit, že ideologie marxismu-leninismu, v níž Lenin navázal na Marxovy teze, vychází z přesvědčení, že míra subjektivního vnímání světa je jiná u různých sociálních skupin

---

⁸² Lippmann, W., *Public Opinion*, 1922

⁸³ Herman, E., Chomsky, N., *Manufacturing Consent : the political economy of the mass media*, z roku 1988

⁸⁴ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., *Slovník komunistické totality*, s. 31

v závislosti na jejich dějinném vývoji. Nejvyšší míru subjektivizace mají dle Lenina stávající vládnoucí vrstvy, zatímco ono „falešné vědomí“ dělnické třídy se nejvíce blíží objektivnímu vidění světa.⁸⁵ Ideologie se zde stává zřejmým nástrojem politického boje.

Další přístup k chápání ideologií přináší Karl Mannheim, který vedle sebe staví ‚ideologii‘ a ‚utopii‘, jakožto projevy falešného vědomí.⁸⁶ Rozdíl mezi nimi velice zjednodušeně spočívá v tom, že ideologie podřizuje výklad světa konzervování stávajících poměrů, podporujících aktuální společenský řád, zatímco utopie podřizuje výklad světa snahám o jeho změnu a nastolení nového systému a řádu, nového budoucího uspořádání. Z tohoto pohledu považuje Mannheim socialisticko-komunistický přístup k falešnému vědomí za utopický, nikoliv ideologický. Cíl budování socialismu se totiž směřuje do budoucích období. *„Socialismus je nejprve ve společenství s liberální utopií, s ideou: říše svobody a rovnosti se i zde zjevuje ve vzdálené budoucnosti, ale již charakteristicky s mnohem konkrétněji určeným časovým bodem, totiž podle doby zániku kapitalistické kultury.“*⁸⁷ Postupné přibližování se tomuto utopickému cíli provázejí změny v přístupu k dílčím idejím. *„Idea zde /v socialismu/ vystupuje v podobě nové substance, téměř jako živá bytost, jež má určité existenční podmínky... Ideje zde nejsou vytoužené sny a požadavky, imaginární předpisy, spíše mají konkrétní život a určitou funkci v celkovém procesu: odumírají, když jsou překonány, mohou se realizovat, když společenský proces dosáhne určité strukturní situace.“*⁸⁸

Pro tuto práci je tedy důležité rozlišovat mezi komunistickou ideologií (ve smyslu Mannheimova utopii) – tedy především politickým nástrojem, a ideologií ‚neutrální‘, kterou bychom mohli obecně definovat jako určitý výklad světa. Tento výklad světa je závislý na sociální skupině, která jej vykládá a která je nositelem dané ideologie. Je to systém hodnot, norem, postojů, jejich utváření a vztahů mezi nimi, pomocí něhož sociální skupina interpretuje svět. Pro sociální skupinu má ideologie integrační charakter, neboť svět interpretuje ze subjektivního pohledu, který odpovídá společenskému postavení sociální skupiny. *„Každá ideologie tak integruje určité skupiny lidí, ospravedlňuje či naopak zpochybňuje rozdělení moci uvnitř společnosti, stanoví systémy hodnot a norem, jimiž se má závazně řídit jednání všech souvěrců.“*⁸⁹

---

⁸⁵ Prorok, V., Lupták, M., Politické ideologie a teorie v dějinách

⁸⁶ Mannheim, K., Ideologie a utopie

⁸⁷ Mannheim, K., Ideologie a utopie, s. 274

⁸⁸ Mannheim, K., Ideologie a utopie, s. 274

⁸⁹ Velký sociologický slovník

Z výše uvedeného plyne, že do určité míry ideologické zbarvení nese každé textové sdělení, které se snaží někoho o něčem přesvědčit. Ideologizování textů se nelze zcela vyhnout. Samotný způsob argumentace, povaha zdrojů, ke kterým text odkazuje, nebo emotivní vyznění textu jsou důkazem, že určité ideologii podléhá každé textové sdělení napříč historickými obdobími.⁹⁰ „*Chci-li něco znaky, které produkuje, sdělovat, velice často se snažím touto znakovou produkcí přesvědčovat, vytvářet pole sdílení, které je širší než horizont mého vlastního ‚já‘.*“⁹¹

4.3. Ideologie a příběh

Pro srozumitelnou konstrukci ideologického sdělení je typické využívání příběhů. Samotnou ideologii můžeme chápat jako jakýsi meta-příběh (o tom podrobněji v kapitole 5.6. Ideologie a mýtus). Tento vše zastřešující meta-příběh se sestává z mnoha „malých“ příběhů, které jej utvářejí. Právě vyprávění příběhů je totiž nejsnazší cesta, jak přisoudit ideologii smysl, který bude všeobecně přijímaný a srozumitelný. „*Ideologický rámeček se v některých aspektech staví do souladu s rámcem narativním a dochází k souběhu obou typů diskursu.*“⁹² Komunistická ideologie je toho dobrým příkladem. Veškeré události jsou prezentovány příběhem; často bývají personifikovány. V textech ke čtenářům promlouvají skuteční lidé, kteří se svěrují se svým příběhem – jak plní normu, jaké mají zlepšováky, jak se připravují na spartakiádu a podobně. Tyto malé příběhy jsou dávány do souvislosti (podporují jej, utvrzují jeho platnost) s velkým meta-příběhem – s budováním socialismu. Pomocí „malých“ příběhů a příběhů „malých hrdinů“ je vyprávěn příběh velký, který svým významem přesahuje horizont čtenářova světa. „*Ideologický diskurz tím, že má ambice označovat a vykládat celý ‚svět‘, je již ze své podstaty nucen být diskursem denotativním, významově uzavírajícím; musí se dovolávat univerzálnosti a ‚přirozenosti‘ způsobů označování. Proto usiluje o determinaci jednotlivin a jedinečností stabilními, pevně fixovanými sítěmi kódování, v nichž každý dílčí prvek zřetelně zapadá do širší vyšší struktury celku.*“⁹³ Vztah mezi reálným světem a světem prezentovaným v ideologických textech charakterizuje

---

⁹⁰ Herman, E., Chomsky, N., *Manufacturing Consent : the political economy of the mass media*, z roku 1988

⁹¹ Bílek, P., In: James Bond a Major Zeman, *Ideologizující vzorce vyprávění*, s. 101

⁹² Bílek, P., In: James Bond a Major Zeman, *Ideologizující vzorce vyprávění*, s. 7

⁹³ Bílek, P., In: James Bond a Major Zeman, *Ideologizující vzorce vyprávění*, s. 111

P. Bílek jako gravitaci⁹⁴. Malé příběhy (popisované v ideologických textech) jsou totiž pevně usazeny do časoprostoru skutečného světa. Ideologická sdělení tak získávají na autenticitě. V textech je vždy popsáno, ve které továrně, dílně či družstvu bylo dosaženo popisovaného úspěchu, který konkrétní dělník se na něm podílel a podobně. Dalším propojujícím prvkem mohou být v textech často prezentovaná setkání politických činitelů (představitelů meta-příběhu) s dělníky průmyslových podniků, staviteli významných socialistických staveb atd. (s představiteli malých příběhů). Ideologie tak není jen prvkem vládní strany, ale je pomocí malých příběhů přenášena do života běžných lidí. Charakter ideologie (a vztah mezi jejími prvky) je tautologický⁹⁵. Texty k sobě vzájemně odkazují, meta-příběh se skládá z malých příběhů, které jej konstruují, ten je pak zase zpětně ovlivňuje. Argumentace pro danou ideologii je založena na východiscích ideologie samotné.

---

⁹⁴ Bílek, P., In: James Bond a Major Zeman, Ideologizující vzorce vyprávění, s. 104

⁹⁵ Barthes, R., Mytologie, s. 150

5. Interpretativní část

5.1. Ideologický jazyk

Analyzujeme-li komunistickou ideologii, musíme se zabývat i jazykem a způsobem konstrukce textových sdělení, kterých propaganda využívá. Většina ideologických sdělení, která byla prostřednictvím médií šířena do společnosti, má povahu psaného či mluveného textu (i když jsou zde i výjimky jako například plakáty, průvody a podobně). Těžištěm práce však je spíše motivická rovina textů – jazykové analýze se tedy věnujeme pouze okrajově. Budeme se zabývat především dvěma oblastmi, kde je zřejmá účelová práce s jazykem. První oblastí je samotná konstrukce textových sdělení a druhou oblastí je přiřazování nových ideologických významů starým ideologicky neutrálním pojmům.

5.1.1. Konstrukce ideologických textových sdělení

Působení ritualizace v textech se projevuje především tím, že textovým obsahům jsou více či méně skrytě přiřazovány hodnotící soudy. Aniž by byl příjemce textového sdělení důkladně obeznámen s tím, o čem daný text pojednává, dokáže z něj velice snadno určit, které prvky jsou (ideologicky) pozitivní, mají kladnou hodnotu, a které naopak negativní, nesoucí záporné konotace.

Vzhledem k tomu, že obraz světa, vykonstruovaný komunistickou ideologií, je naprosto polarizovaný⁹⁶, lze každému textovému sdělení přiřadit buďto kladné nebo záporné hodnocení. Mezi světem dobrým (rozumějme tím naším, komunistickým) a světem zlým (rozumějme tím cizím, západním) je vybudována jasná hranice. V textech tedy nenarážíme na témata, která by stála na pomezí mezi oběma póly. Jsou buďto hodnocena pouze jasně kladně, nebo pouze jasně záporně. Tímto způsobem je v textech vyobrazen celý svět. Vedle absence určitého středobodu mezi oběma extrémy, zde absentuje i možnost pro čtenářovo rozhodnutí, ke které straně se přikloní. Hodnotící soudy jsou tak zřetelné a naléhavé, že nedávají čtenáři možnost volby.

---

⁹⁶ O tom podrobněji v kapitole 5.2. My a oni aneb říše dobra a říše zla

Apriorní hodnotící soudy bývají do textů vneseny neosobně, v některých případech skrytě. Na jedné straně se stávají neoddělitelnou součástí textu a zásadní měrou se podílejí na jeho vyznění, ale zároveň na straně druhé bývají v textu skryty tak, aby je čtenář nebyl schopen v prvním čtení odhalit a nerozkryl tak manipulativní povahu textu. „*Hodnocení se vyjadřuje zhusta v ritualizovaných obratech a často bývá podáváno neosobně – jako by ve skutečnosti nebyly hodnoceny, ale hodnota jim byla inherentní.*“⁹⁷

Výsledného efektu, kdy každému textovému sdělení lze přiřadit kladný nebo záporný význam aniž by na něj bylo přímo odkazováno, je docíleno především dvěma věcmi – (1) usazování takovýchto sdělení do vhodného kontextu, případně selektivní přístup při výběru zveřejňovaných informací, čímž bude jejich ideologický význam zesílen či naopak upozaděn a (2) opakované používání ustálených konotačních vazeb.

(1) Hry s kontextem

Textům, popisujícím úspěchy komunismu, je přiřazena mnohem vyšší ideologická hodnota. K prostředkům, které zesilují jejich pozitivní význam, patří užívání kvantifikujících prostředků⁹⁸ a tematické přenášení velkých úspěchů do života běžných lidí – čtenářů. Úspěchy jsou označovány jako úspěchy všeho lidu; jsou vyzdvihována jednomyslná hlasování; ideologie využívá snadno interpretovatelných čísel například o plnění normy; je zdůrazňováno, že za velkými úspěchy stojí práce jednotlivce, který příkladně plnil své povinnosti a bez něhož by celkového úspěchu dosaženo být nemohlo.⁹⁹ Užitím kvantifikace a čísel je úspěch učiněn snadněji interpretovatelnějším a hmatatelnějším; jeho přenesení do osobní občanské roviny pak způsobí, že je mu dán uchopitelnější smysl a může být vyzdvihován ve více souvislostech, čímž se jeho hodnota zvyšuje.¹⁰⁰

Naopak při prezentování z hlediska ideologie nežádoucích informací je využíváno neurčitých pojmů, problémy nejsou dobře strukturovány, jeví se jako vágní a nepodstatné. Bez bližších charakteristik se setkáváme s pojmenováním problémového momentu jako „události minulých dnů“, „ojedinělé nedostatky“ a podobně.¹⁰¹

---

⁹⁷ Šebesta, K., In: Slovníková příručka k československým dějinám, s. 554

⁹⁸ Šebesta, K., In: Slovníková příručka k československým dějinám, s. 553

⁹⁹ O tom více v kapitole 5.4.3. Malí hrdinové

¹⁰⁰ Viz odkaz Stachanova v kapitole 5.4. Hledání hrdinů

¹⁰¹ Šebesta, K., In: Slovníková příručka k československým dějinám, s. 553

Dalším prvkem konstrukce textu nesoucí ideologicky nevhodnou informaci je její kontextové zařazení do stínu vedle stojícího úspěchu. V textu je nejdříve prezentována negativní informace, která se v krajním případě ukáže jako nepostradatelný předpoklad pro následující informaci pozitivní většího významu. Ideologie zde pracuje se směřováním vývoje od kapitalistické společnosti ke společnosti socialistické. Negativní informace jsou považovány za pozůstatky kapitalismu a za úspěch je označováno jejich překonávání. Význam negativních sdělení je využit v souladu s ideologickým pohledem na svět, kdy to staré špatné je překonáváno novým a dobrým. „*Vždyť dnes už vyrábíme skoro tolik jako dvě předválečná Československa dohromady. Na tomto diagramu je jen jedna křivka – křivka růstu výroby. Není na něm zlověstná čára nezaměstnanosti: neboť ta a s ní její družka, nouze hlad v rodinách pracujících, nemají u nás místa!*“¹⁰²

Vedle upozorování negativních či ideologicky nejednoznačných témat narážíme na spojování těchto témat s ideologickými nepřáteli. V propagandou konstruovaném polarizovaném světě dochází k tomu, že zlo nečihá jen za hranicemi socialistického bloku, ale může se objevovat i v jeho středu. Původ některých problémů, kterým země čelí, ideologie připisuje právě straně zla, tedy západním imperialistům a kapitalistům, kteří se snaží stranu dobra rozvrátit zevnitř. Například nedostatek potravin je spojován s působením vesnických boháčů, kteří neodevzdávají svou úrodu; autoři nesouhlasných reakcí na měnovou reformu jsou označeni za pohrobky buržoazie, kteří chtějí využít svých peněz ke spekulacím. „*Pouze ten, kdo byl zvyklý žít ještě dosud bez řádné práce, z toho, co kdysi jako soukromý podnikatel nhrabal, spláče dnes nad výdělkem.*“¹⁰³ Dalším příkladem budiž špatná úroda, která je dávana do souvislosti s akcemi zahraničních tajných služeb a vysazováním amerického brouka. Spojování negativních informací s nepřáteli nefunguje pouze v rovině tematické¹⁰⁴, ale i v rovině pojmové. Určité problémy jsou použitím vhodného pojmosloví apriorně považovány za problémy nedůležité anebo právě cizorodé, čehož dobrým příkladem může být právě neúroda, pojmově propojená s mandelinkou bramborovou a tedy zahraniční rozvědkou vysazeným americkým broukem. „*Mandelinka, tato „tajná zbraň“ amerických*

---

¹⁰² Viz příloha číslo 17. Mladá fronta, 3.5.1953, Svazáci, odhaluje pravdivou tvář první republiky, [neuveďeno], s. 3

¹⁰³ Mladá fronta, 2. 6. 1953, Kdo nejvíce získal, [neuveďeno], s. 4

¹⁰⁴ O tom více v kapitole 5.2. My a oni aneb říše dobra a říše zla

*imperialistů měla podkopat naše národní hospodářství. Pohotovost a obětavost pracujících měst i venkova zmařila jejich plány.*¹⁰⁵

(2) Konotační vazby

Nadužívání stále dokola opakujících se konotačních vazeb způsobuje, že je daným pojmům nepřímo přisuzována kladná nebo záporná hodnota. Opět se zde pohybujeme v prostředí ideologicky konstruovaného bi-polárního vidění světa. Ustálené vazby tedy danému pojmu přisoudí příslušnost k jednomu z pólů rozděleného světa. Jejich opakovaným užíváním jsou tyto pojmy usazovány buďto do světa socialistického nebo kapitalistického. Tím pojmy získávají určitý hodnotový význam a zároveň se podílejí na samotné definici toho či onoho světa.

Mezi vazby nesoucí pozitivní hodnotu můžeme zařadit například spojení¹⁰⁶: pracující lid, budovatelská práce, světový mír, síla mírového tábora, armáda míru, boj za mír, budovatelé komunismu, obránci míru, stavby socialismu a mnoho dalších.

Jako příklad negativních vazeb uveďme¹⁰⁷: západní imperialismus, američtí gangsteři, američtí štváči, kapitalistické kořistnické hospodářství, američtí monopolisté, američtí imperialisté, vesnický boháč, americký brouk, zahraniční živly, titovští fašisti, podněcovatel války, žoldácká armáda, banda škůdců a tak dále.

Je zřejmé, že pojmy popisující socialistický svět nesou jasně pozitivní hodnotu. Jsou spojeny s motivy, se kterými často pracuje ideologie jako zde například mír nebo práce. Naopak pojmy využívané ve vazbách popisující nekomunistický svět jsou přímo spojovány s negativními motivy jako válka, vykořisťování, chudoba atd.¹⁰⁸

Obdobné konotační vazby jsou v textech užívány velice často a opakovaně. Kontext jejich vyznění, tedy to, u jakých informací je jich využito, zůstává hodnotově neměnný. Pojmy se opakovaně objevují ve stejných konotačních vazbách s obdobným hodnotovým zabarvením. Tím samy získávají určitou apriorní emocionální hodnotu, která je jim následně automaticky přisuzována i bez dalšího nutného kontextu. Pokud vedle sebe postavíme vesnického boháče a pracující traktoristku, nebo ještě zřetelněji žoldáckou armádu a armádu míru, můžeme bez jakéhokoli dalšího kontextového upřesnění vynášet ideologicky relevantní soudy o jejich hodnotovém zabarvení.

¹⁰⁵ Zemědělské noviny; 9.6.1951, Mandelinka – velký škůdce brambor; [buk.], s. 3

¹⁰⁶ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 23-25

¹⁰⁷ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 23-25

¹⁰⁸ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 19-21

Komunistický jazyk je podobnými vazbami přeplněn. Jejich informační hodnota je nulová, z tohoto pohledu jsou pojmy zcela vyprázdněné. Asociují však velice jednoduše silné emocionální významy, s nimiž propaganda obratně pracuje.

5.1.2. Deformace pojmů

Komunistická ideologie zasahuje do jazyka i v rovině přisuzování významu samotným pojmům (tedy slovům či jazykovým znakům).

(1) Význam pojmů je nestálý.

Tentýž pojem v různých textech označuje jiný obsah. Například Petr Fidelius¹⁰⁹ poukazuje na zástupný vztah pojmů stát – lid – komunistická strana – proletariát – dělnická třída – pracující – socialistická společnost – masa. Tyto pojmy lze v textech navzájem nahrazovat, (zejména vedle sebe stojící dvojice pojmů si je téměř ekvivalentní) jsou tedy víceméně synonymy, ačkoli jejich obsah je poměrně odlišný. Pokud ideologie hovoří například o lidu, není zcela jasné, koho tím má na mysli, neboť tento pojem je v jiných textech nahrazován jiným, jedním z výše uvedených. „*K nejfrekventovanějším a přitom na první pohled nejméně jasným výrazům v oficiální politické terminologii patří ‚lid‘. Podle našeho názoru má tento pojem klíčový význam pro pochopení všeho ostatního.*“¹¹⁰ Komunistická ústava hovoří o tom, že lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě. Vzhledem k tomu, že pojem „lid“ v dobových textech nenese jednotný význam, lze i smysl ústavního textu interpretovat po dosažení některého ze synonym dosti široce. Obdobně neurčitě je využíváno i dalších pro ideologii klíčových pojmů.

(2) Staré ustálené pojmy získávají nové významy.

Do jazyka komunistické ideologie spadají i pojmy, které by zdánlivě mohly působit rozporně a problematicky. Přesto se v ideologických textech setkáváme s pojmy jako demokracie, lidská práva, svoboda a podobně. Tyto pojmy nabývaly určitého významu již před nástupem totalitní ideologie. Ta jich však v obecné rovině využívá v pozměněném kontextu. Dle Slovníku komunistické totality¹¹¹ se tyto pojmy objevují

¹⁰⁹ Fidelius, P., Řeč komunistické moci, s. 42-45

¹¹⁰ Fidelius, P., Řeč komunistické moci, s. 18

¹¹¹ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 23-25

nejčastěji v těchto vazbách: socialistická demokracie; tábor demokracie; vnitrostranická demokracie; demokratický centralismus; výbor Světové federace demokratické mládeže; nezadatelná lidská práva; obnovení demokratických práv a svobod; svoboda lidu; boj za svobodu a nezávislost. Z uvedeného výčtu lze dovodit, že ani tyto pojmy nemají ustálený význam. V textech bývají přesněji charakterizovány, a tak vzniká kontrast například mezi starou demokracií první republiky a novou socialistickou demokracií a podobně. V textech je stejných pojmů užíváno k označování různých významů. „*Tajemství oficiální propagandy spočívá právě v tom, že k označení nových, s čímkoli, co tu bylo, zcela nesouměřitelných teorií, skutečností, vztahů atp. nezavádí nové pojmy, nýbrž užívá pojmů tradičních, naplňujíc je novým, diametrálně odlišným obsahem.*“¹¹² Tím, že si ideologie přivlastňuje staré pojmy k popisu nových významů, je jejich využívání ve starém významu přinejmenším problematické. Pojmy se opakovaně objevují v nových vazbách, čímž je jejich nový význam posunut a starý význam upozaděn. „*Variační opakování detailu se stává dalším produktivním ideologickotvorným postupem: hodnotová konotace detailu je opakováním potvrzována a přesouvána do sféry denotovaného tj. obecně sdíleného významu.*“¹¹³

Používání pojmů ve starém významu je pak velice problematické, neboť jejich význam je opakovaným užíváním v ideologickém kontextu pokřiven. Zmíněné pojmy jako demokracie či lidská práva se stávají vyprázdněnými. Samotným jim nelze přiřadit jednotný význam natož nějaké charakteristické vlastnosti. Ideologický jazyk tyto pojmy dokonce ani nevysvětluje, pouze je dává do souvislosti s pojmy jinými jako například: demokracie – socialismus; práce – mír; komunismus – pokrok a tak podobně. Je tedy obtížné se domoci skutečného významu daných pojmů, neboť jejich význam se často točí v kruhu a tyto pojmy odkazují na sebe samotné.¹¹⁴ Tradiční historický význam, který tyto pojmy nesly před nástupem informačního monopolu ideologie, je zcela upozaděn.

5.1.3. Jazyk vládnoucích a jazyk ovládaných

Jazyk oficiální ideologie z důvodů výše uvedených nedokázal odrážet běžnou každodenní realitu života v komunistickém státě. Pojmy oficiálního totalitního

¹¹² Fidelius, P., Řeč komunistické moci, s. 87

¹¹³ Bílek, P., In: James Bond a Major Zeman, Ideologizující vzorce vyprávění, s. 109

¹¹⁴ Fidelius, P., Řeč komunistické moci, s. 87

„newspeaku“ nebyly vhodným prostředkem pro neformální mluvu. Vedle tohoto oficiálního jazyka, kterým promlouvali komunističtí vládcové a jímž je artikulována komunistická ideologie, vznikl paralelní jazyk ovládaných vrstev.¹¹⁵ Tedy jazyk neformálních setkání, kde bezpečná situace nevyžadovala užití oficiální ideologické mluvy. Tento slangový jazyk se pochopitelně do státem kontrolovaných médií dostat nemohl. Vzniká tak paralelní pojmosloví, které se s jazykem oficiální ideologie částečně překrývá: straník/partajník, vězeň/mukl, nedostatkové zboží/podpultovka, Sovětský svaz/Rusko.¹¹⁶

Jazyk ovládaných přesto hraje jen podružnou roli. Je ho využíváno pouze v soukromých konverzacích, kdy mezi mluvčími panuje důvěra. Po opuštění soukromého/domácího prostoru nastupuje jazyk oficiální, který svou četností přesahuje pouhou rovinu ideologických textových sdělení v médiích. Ideologickým jazykem jsou psány vědecké práce a obsazuje i pole umění a kultury.¹¹⁷ Jazyk ovládaných je pouhou reakcí/odpovědí na deformaci pojmů oficiální mluvy. Tím do určité míry dokáže překonávat limity, kterými působení propagandy omezuje běžnou komunikaci, o nichž je psáno výše. V práci se dále tímto jistě zajímavým „jazykem ovládaných“ zabývat nebudeme.

5.2. My a oni aneb říše dobra a říše zla

Pohled na svět perspektivou komunistické ideologie je ostře polarizovaný. Staví do silného kontrastu svět socialismu (tedy „náš“ známý svět, který ideologie zabydluje) a svět nesocialistický (svět za „našimi“ hranicemi, svět nepřátelský a pro „nás“ nebezpečný). Pro ideologii v obecné rovině je tato tendence typickým prvkem. „*Ideologie jsou reprezentacemi toho, kdo jsme, jaká přesvědčení sdílíme, jaké hodnoty jsou nám vlastní a jak se vztahujeme k jiným skupinám, především k našim nepřátelům a oponentům, tedy k těm, kdo nesouhlasí s našimi přesvědčeními, kdo ohrožují naše zájmy.*“¹¹⁸ Bez toho, abychom se dopouštěli výraznějšího zjednodušení, můžeme

---

¹¹⁵ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 17

¹¹⁶ Pojmy převzaty z: Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 30

¹¹⁷ Šebesta, K., In: Slovníková příručka k československým dějinám, s. 555

¹¹⁸ Bílek, P., In: James Bond a Major Zeman, Ideologizující vzorce vyprávění, s. 103

pracovat i se zkrácenou verzí definice: „*Ideologie je samoobslužné schéma pro reprezentaci společenských skupin ‚my‘ a ‚oni‘*“. ¹¹⁹

V práci dále používáme zkratkovité označení svět ‚my‘, neboli říše dobra, pro socialistické země, kde vládne ideologie komunismu, a svět ‚oni‘, případně říše zla, pro země nesocialistické, západní.

Ideologické texty tematicky postihují svět jako celek. Tento svět je ostře polarizovaný, černobílý, rozdělený na dva protipóly. Neexistuje žádný přechodný prostor mezi nimi. Příjemce takového sdělení si vybírá, na kterou stranu se připojí, nicméně toto rozhodnutí je pouze formální, neboť přímo vyplývá z textů. Popisovaný svět je konstruován tak, že zde absentuje prostor pro, byť jen dílčí, pochybnosti o správnosti socialistické ideje. Příjemce textu nemá možnost zaujmout vlastní postoj k představovanému světu. Čtenář je postaven před hotovou věc – jedna strana je ztělesněním dobra, druhá strana je ztělesněním zla. Toto rozdělení vyplývá jasně a neproblematicky přímo z textů. P. Fidelius označuje toto rozdělení světa jako princip velké sekery: „*Stručně řečeno, tento princip umožňuje, aby dvojznačný, různorodý celek byl rozřát ve dvě, a to na dvě jednoznačné, stejnorodé části, jež se vzájemně vylučují. Podle tohoto principu žije lidstvo ve dvou diametrálně odlišných světech, které nemají nic společného*“. ¹²⁰ Černobílé rozdělení světa staví všechny potencionální kritiky socialistického světa ‚my‘ do komplikované pozice, neboť jejich kritika může být snadno interpretována jako podpora nesocialistického světa ‚oni‘, čímž je automaticky diskvalifikována.

Mezi říší dobra a říší zla panuje stálé napětí. Říše dobra je v textech vyobrazována jako oáza míru, zatímco říše zla je spojována s válkou, jakožto jediným prostředkem možným pro její přežití. „*Přes tyto porážky pokračují imperialisté ve válečných provokacích, neboť ve válce vidí jedinou možnost udržet se nad propastí minulosti, na jejíž okraj jsou stále více zatlačováni*“. ¹²¹ Říše zla je tak vykreslena jako pozůstatek doby dávno minulé a překonané. Jakoby v ní neskončila druhá světová válka. Říše zla má rozpínavou povahu a její snahou je vojensky ovládnout socialistické země. Historická interpretace hraje v ideologickém vidění světa důležitou roli. Ideologie pracuje s lineárním dějinným směřováním říše dobra, na jehož konci je šťastná socialistická společnost, zatímco říše zla je charakterizována destruktivní povahou. Ta

---

¹¹⁹ Bílek, P., In: James Bond a Major Zeman, Ideologizující vzorce vyprávění, s. 103

¹²⁰ Fidelius, P., Řeč komunistické moci, s. 172

¹²¹ Viz příloha číslo 16. Práce, 1.1.1952, Do nového roku, Zupka, F., s. 1

se nikam nevyvíjí, jediným jejím cílem je vojenská expanze. „*Náš pracující lid však dá pádnou odpověď na všechny zločinné plány amerických imperialistů, z jejichž příkazu se pokoušejí tito vyvrhelové lidské společnosti mařit mírové budovatelské dílo našich občanů.*“¹²² Náš svět a s ním všichni ‚my‘ žije v permanentní pohotovosti. Vystupuje zde motiv hranice mezi ‚námi‘ a ‚jimi‘, mezi dobrem a zlem. Hranice je vyobrazována jako nebezpečné území, kterým do ‚naší‘ země pronikají nebezpeční agenti z říše zla, a proto musí být důsledně střežena. Dichotomické rozdělení světa se neuplatňuje pouze v geografickém pohledu. Určité prvky z říše zla pronikají skrze hranici do říše dobra (nikdy naopak) a snaží se ji různými metodami rozložit zevnitř. Příkladů takovýchto nastrčených agentů je mnoho. Je to například mandelinka bramborová, propagandou označována jako americký brouk: „*Tyto mraky nenesou požehnání, přicházejí od západu. Pomocí větru s mraky poslali američtí imperialisté mandelinku bramborovou na naši republiku. ... Tyto žravé larvy, to je kultura atomových válečných paličů.*“¹²³ Za agenty říše zla jsou však označováni i nepohodlní političtí činitelé, jejichž posláním měl být vnitřní rozvrat ‚naší‘ říše dobra: „*Ve službách těchto dolarových gangsterů stáli nepřátelé našeho lidu, banda Slánského, Šlinga, Švermové, Clementise a spol. Hlavní jejich záškodnické úsilí směřovalo k sabotování socialistické výstavby a k porušení svazku a družby se Sovětským svazem a nakonec k obnovení kapitalismu v naší zemi.*“¹²⁴ Propaganda obratně označuje za cizorodé i některé zcela domácí události, které je obtížné zapracovat do ideologického rámce. Tak jsou například kritici finanční reformy z roku 1953 označeni za bývalé vykořisťovatele: „*Zřejmě jsou to dva z těch, kterým je jaksi stydno hlásit se ke svým ‚úsporám‘ ve výši několika set tisíc korun, ne-li větším, z předúnorové doby, kdy mohli ještě jako ‚svobodní‘ kapitalisté vykořisťovat a křečkovat.*“¹²⁵ Nebo nalézá vazby na říši zla i u událostí, jejichž vysvětlení by bylo bez poukázání na vnitřní problémy země nelehké, jako například babická aféra: „*Jsou to cizáctí nepřátelé naší lidově demokratické republiky. Jsou to cyničtí a v zavilé nenávisti proti naší republice všeho schopní činitelé západního imperialismu. Jsou to američtí gangsteři, kteří se v západním Německu spřáhli s hitlerovskými násilníky, s vrahy a žháři Lidic, Ležáků, s gestapáckými a esesáckými stvůrami, a kteří se neštítí*

---

¹²² Zemědělské noviny, 13. 7. 1951, Vesničtí boháči ve spojení s americkým teroristou odhaleni jako odporní zločinci a vrazi, s. 2

¹²³ Československý filmový týdeník, 1950

¹²⁴ Viz příloha číslo 18. Práce, 1.1.1952, Do nového roku, Zupka, F., s. 1

¹²⁵ Mladá fronta, 2. 6. 1953, Kdo nejvíce získal, s. 4

sebezločinnějších prostředků, aby se pokusili pomocí teroristických úkladů a diverse rušit náš nový život a překážet výstavbě socialismu v naší zemi.“¹²⁶

Silně emocionální náboj a typické charakteristické vlastnosti přisuzují oběma pólům rozděleného světa i četné plakáty na toto téma.¹²⁷

Charakteristika obou světů je zřejmá již v rovině jazykových vazeb. Přistoupíme-li k analýze nejčastěji se objevovaných konotačních vazeb u jmen přímo asociujících ke světu ‚my‘ nebo ‚oni‘, vidíme, v jakých souvislostech a s jakými charakteristickými vlastnostmi se v textech objevují.

Příklad jmen asociujících ke světu ‚my‘: socialismus, komunismus, strana. Nejčastější vazby, ve kterých se zmíněné pojmy objevují, jsou podle Slovníku komunistické totality: *„budovatelé socialismu, epocha socialismu, ideály socialismu, rozvoj socialismu, tábor socialismu, úspěchy socialismu, vítězství socialismu, vymoženosti socialismu, boj za mír a socialismus, výstavba socialismu; budování komunismu, oddanost komunismu, stavby komunismu, cesta za sluncem komunismu, vítězství komunismu; akceschopnost strany, komunistická strana, bratrská strana, jednota strany, mohutnost strany, práce strany, vedoucí úloha strany, výstavba strany, jednota dělnických a komunistických stran.*“¹²⁸ Z uvedených vazeb je zřejmé, že pojmy asociující se světem ‚my‘ jsou uváděny ve vazbách buďto neutrálních, ale povětšinou ve vazbách vyzdvihujících jejich kladný význam (úspěchy, vítězství), dobré fungování (akceschopnost, jednota) a spojení s emocionálně silnými kladnými tématy (mír, slunce, práce). Svět ‚my‘ je tedy zabydlován v pozitivním slova smyslu. Ideologie jej naplňuje významy, jež nesou kladný emocionální náboj.

Jako příklady pojmenování, které asociují ke světu ‚oni‘, lze uvést: kapitalismus, buržoazie či imperialismus. A vazby, v nichž se nejčastěji objevují dle Slovníku komunistické totality: *„krize kapitalismu, likvidace kapitalismu, monopolistický kapitalismus, otroctví kapitalismu, přežitky kapitalismu, rozklad kapitalismu, kapitalistické obklíčení, kapitalistické vykořisťování, kapitalistický živel; agent buržoazie, diktatura buržoazie, svržení moci buržoazie, porážka buržoazie, přísluhovači buržoazie, teror buržoazie; agenti imperialismu, agresivita imperialismu, americký imperialismus, imperialismus rozpoutal válku, militaristické kruhy imperialismu, obžaloba imperialismu, boj proti imperialismu, zaprodanci imperialismu,*

¹²⁶ Viz příloha číslo 19. Rudé Právo, 9.7.1951, Projev ministra Václava Kopeckého, s. 1

¹²⁷ Viz přílohy číslo 14, 15 a 16.

¹²⁸ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 76 a 140

imperialistická agrese, imperialistická propaganda, choutky imperialistů, zbrojení imperialistů.“¹²⁹ Konotační vazby ke jménům asociující svět ‚oni‘ mají zřetelně negativní a silně emocionální charakter, což vyplývá i z dobového kontextu. Ideologií vykreslovanému světu ‚oni‘ jsou přisuzovány záporné vlastnosti, je spojován s agresí, zbrojením a přípravami na válečný konflikt, zákeřností (agent, zaprodanec, propaganda).

Ideologická reprezentace světa padesátých let připomíná v určitých momentech mytické vyprávění. K tomu přispívá naprostá jednoduchost a srozumitelnost daného schématu. Dobro a zlo se zde objevuje v čiré podobě, zcela neproblematicky; není žádný prostor pro pochyby. Silně emotivní charakter schématu bi-polárního světa utvrzuje sounáležitost se světem ‚my‘ a naopak zřetelně odsuzuje svět ‚oni‘. Častým prvkem je negativní vymezení se vůči světu ‚oni‘, který je prezentován jako agresivní nepřítel kontrastně vykresleného světa ‚my‘. Charakteristické vlastnosti obou protipólů stojí v ostrých protikladech. Vztah my – oni, je zastupován vztahy mír – válka, síla – agrese, prosperita – chudoba, vláda lidu – vláda kapitalistů, soudruh – nepřítel a tak dále. Mytický potenciál ideologie je dále podrobněji zpracován v kapitole 5.6. Ideologie a mýtus.

5.3. Boj za mír aneb fronta je všude

5.3.1. Mír

V úzké návaznosti na ideologii prezentované schéma bi-polárního vidění světa získává na důležitosti motiv míru, jakožto jedna z předních hodnot objevující se v socialistických textech. Mír se stává významným prvkem socialistického směřování. Pojem míru je zdatelně nadužíván; veškeré socialistické dění je ideologicky představováno jako dílčí kroky k upevnění míru.

Dokladem nadužívání pojmu mír je i množství vazeb a šíře tematických oblastí, ve kterých se opakovaně objevuje. Relativní frekvence výskytu slova mír je v padesátých letech až desetkrát (!) vyšší, než na přelomu šedesátých a sedmdesátých

---

¹²⁹ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 50, 70 a 74

let.¹³⁰ Nejčastější vazby ve kterých se tento pojem objevuje jsou: „*bašta míru (označení pro Sovětský svaz), bránit mír, cesta míru, fronta míru, generalissimus mír (označení J. V. Stalina), ve jménu míru, milovat mír, nepřátelé míru, politika míru, posílit mír, praporčík míru (opět J. V. Stalin, případně celý Sovětský svaz), síly míru, stavba míru, na stráž míru, tábor míru, vítězství věci míru, zachránit mír, záštita míru, boj za mír, mírová budovatelská práce, mírová manifestace, mírové soužití.*“¹³¹ Postava Stalina je vyobrazována i ve výtvarném umění s mírovými atributy.¹³²

Mír představuje jakousi socialistickou univerzální hodnotu, ke které vše ostatní socialistické směřuje. Mír stojí v hierarchii ostatních hodnot na předních příčkách pomyslného žebříčku. Je transcendentní entitou srovnatelnou s ideálem socialistického ráje; je důležitou podmínkou jeho naplnění. Proto je mír spojován s ostatními „nižšími“ ideologickými motivy. Z textů kupříkladu vyplývá, že smyslem práce (kterážto se stává sama o sobě silným ideologickým prvkem), je prohlubování míru. „*Práci pro vlast posilujeme mír. ... Náš život v závodech jde ruku v ruce s bojem za mír.*“¹³³ Mír prostupuje i do procesu kolektivizace vesnice: „*Pro nás znamená mír všechno. Bez míru bychom nemohli budovat socialistickou vesnici. Hlasů západu a strašení válkou a atomovou pumou se my, rolníci, nezalekneme.*“¹³⁴ Sportovní výkony jsou prezentovány jako oslava míru. „*První den velikých úspěchů reprezentantů země tábora míru v největší světové sportovní soutěži.*“¹³⁵ Úspěchy v budování socialismu znamenají v ideologickém jazyku úspěchy v upevňování míru. „*Zapálení vysoké pece je velikou posilou světového tábora míru, vedeného nepřemožitelným Sovětským svazem a největším praporčíkem míru – generalissimem Stalinem.*“¹³⁶ J. V. Stalin bývá dokonce označován jako nejvyšší nositel míru.

Mír je ve svém důsledku totéž co socialismus. V textech můžou být tyto pojmy navzájem nahrazovány, aniž by se měnilo smyslové vyznění. Mezi sousloví budování socialismu a prohlubování míru můžeme položit rovnítko. Ideologie však často využívá právě pojmu mír, neboť ten je podstatně srozumitelnější. V poválečné době nese tento pojem silné emocionální konotace, je každému srozumitelný a nelze pochybovat o jeho absolutně kladném vyznění. Vedle toho pojem socialismus zřejmě nelze takto

¹³⁰ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 87

¹³¹ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 87

¹³² Viz příloha číslo 1 a 5.

¹³³ Mladá fronta, 12.1.1953, Práci pro vlast posilujeme mír, [neuveďeno], s. 4

¹³⁴ Rudé právo, 9.1.1951, Každý metr obilí nad plán znamená upevnění míru, Josef Paulin, s. 1

¹³⁵ Práce, 22.6.1952, Emil Zátopek podruhé olympijským vítězem, Vladimír Bohlena, s. 6

¹³⁶ Práce, 3.1.1952, Telegram budovatelů socialismu prezidentu republiky Klementu Gottwaldovi, [neuveďeno], s. 2

jednoznačně pozitivně automaticky interpretovat. Mír je tedy zástupným motivem, kterému je mnohem snáze porozumět, pro socialismus jako takový. Mír se zároveň stává určitým legitimizujícím prvkem socialismu. Představuje nezpochybnitelnou hodnotu, které chce socialismus dosáhnout. A pokud jsou cíle nezpochybnitelné, stává se i cesta k jejich dosažení nezpochybnitelnou.¹³⁷

5.3.2. Boj

Může to působit paradoxně, ale vedle motivu míru je v ideologických textech neméně často akcentován motiv boje. Oba tyto motivy se mnohdy objevují dokonce pospolu. Jejich vztah zde však není protikladný. Mír, jak již bylo zmíněno výše, zastupuje v ideologii roli jakési univerzální hodnoty, nad-ideálu, ke kterému socialistický svět směřuje. Boj naopak představuje procesy budování socialistického světa, spadá tedy na rozdíl od míru, jež je transcendentní hodnotou budoucnosti, do současného reálného časoprostoru. Zjednodušeně řečeno mír je cílem, zatímco boj je prostředkem k jeho dosažení.

Ideologie označovala jakoukoli aktivitu podporující nově vznikající socialistický stát jako „boj“. Vazby boj o něco, boj pro něco, boj proti něčemu, boj za něco, se v textech objevují v širokých tematických souvislostech. Příklady nejčastějších vazeb jsou dle Slovníku komunistické totality: *„boj o mír, boj o splnění pětiletého plánu, boj o nového člověka, boj o ocel, boj o pokrok a spravedlnost, boj proti americkému brouku, boj proti kapitalistickému úpadkovému sportu, boj proti nepřátelům lidu, boj proti suchu, boj s imperialismem, boj s hlodavci, boj s kulaky, boj za plnění plánu, boj za socialistickou výstavbu vlasti, boj za světový mír.“*¹³⁸ (Je uveden pouze výběr vazeb z korpusu, které mají ilustrovat šíři uplatnění pojmu boj.) Z uvedeného výčtu je patrné, že ideologický boj mohl být převeden na jakoukoli oblast socialistického života. Boj jako takový ani nutně nevyžadoval konkrétního nepřítele, proti kterému by měl být veden. V některých případech je nepřítel zřejmý, jsou jím vnější nebo vnitřní nepřátelé socialismu – američtí imperialisté, západní agenti či vesničtí boháči. Zajímavé ovšem je, že s bojem se setkáváme i tam, kde jakýkoli

---

¹³⁷ Viz příloha číslo 2 a 3.

¹³⁸ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 48

nepřítel absentuje: „Zkrácením jarních prací do boje za vyšší úrodu.“¹³⁹ „V sobotu boj skončil. Party mají po napjatém úsilí, kdy neznaly neděle, den zaslouženého odpočinku.“¹⁴⁰ Zde se nebojuje proti žádnému nepříteli. Jako boj je zde označena zemědělská práce nebo v druhém příkladu stavba slévárenské hutě. Bojem je tedy samotná práce a potažmo proces nastolování socialismu. Aktéry boje se stávají běžní lidé, kteří jsou tak vtaženi do ideologického světa.

Avšak i v případech, kdy není k nepříteli přímo odkazováno, je v textech stále latentně přítomen. Ve výše uvedených citacích sice není konkrétně zmíněn, ale z širšího kontextu si jej lze snadno domyslet a dosadit. V bi-polarizovaném světě totiž vládne stálé napětí a boj mezi dvěma stranami je permanentní (nemusí mít povahu ozbrojeného konfliktu). Vyšší úroda nebo dokončení slévárenské hutě tak znamenají úspěchy v přibližování se socialistickému ideálu a zároveň upevnění pozice ‚říše dobra‘ nad ‚říši zla‘. Pojem boj rovněž stále připomíná jakousi pohotovost, soupeření. V obecné rovině tak lze všechny boj převést na boj mezi světem ‚my‘ a světem ‚oni‘, který hraje roli nepřítel. V jiných textech je tento nepřítel popsán přímo: „Chtějí ještě více zvýšit dojivost a tak přispět k zásobování našich pracujících. Tím bojujeme za udržení světového míru a proti západním imperialistům, kteří se snaží rozpoutat třetí světovou válku.“¹⁴¹ Zde je vazba mezi zvýšením dojivosti a západními imperialisty odhalena přímo. Sportovní úspěchy jsou rovněž prezentovány jako boj proti agresivnímu světu ‚oni‘, hrozícímu světovou válkou: „Do světa se rozlétly zprávy o sportovních triumfech zemí, které bok po boku bojují za upevnění míru a budováním socialismu staví nezdolné hráze proti imperialistickým pokusům vyvolat novou světovou válku.“¹⁴² Boj tedy slouží jako zástupný pojem pro jakékoli jednání jdoucí v souladu se socialistickou ideologií. Boj je vše, co může činit ‚říši dobra‘ silnější na úkor ‚říše zla‘. „Proto boj za uchování míru je dnes nejrevolučnějším úkolem, neboť znemožnit válku znamená urychlit definitivní porážku a zánik kapitalismu. V tomto boji za zachování míru byl rok 1951 rokem dalších vítězství mírových a pokrokových sil nad silami imperialismu.“¹⁴³ Samotná práce je bojem. „To /práce/ je síla mírového tábora. Ne smrtonosné zbraně, ne vraždy a násilí, ale práce pro blaho pracujících, poctivých lidí na celém světě. Tím je tábor míru silnější, proti podněcovatelům války. Mírové závazky jsou nejúčinnější

---

¹³⁹ Tvorba, 16.1.1951, Zkrácením jarních prací do boje za vyšší úrodu, [neuveďeno], s. 1

¹⁴⁰ Práce, 27.8.1952, Vynikající výkon na stavbě Nových hutí Klementa Gottwalda v Kunčicích, [neuveďeno], s. 4

¹⁴¹ Zemědělské noviny, 7.1.1951, Bojujeme za mír proti západním imperialistům, Josef Kůrka, s. 5

¹⁴² Práce, 22.6.1952, Emil Zátopek podruhé olympijským vítězem, Vladimír Bohlena, s. 6

¹⁴³ Viz příloha číslo 18. Práce, 1.1.1952, Do nového roku, Zupka, F., s. 1

*zbraní. Proto z nich také západní váleční štváči mají největší hrůzu.*¹⁴⁴Bojem v nejobecnějším smyslu je socialistická práce. Ta, prezentována v takovémto kontextu, získává určitý vyšší smysl. Ideologií vyzdvihovaná práce se stává prostředkem nastolování míru a posilování země. Ideologie takto oslovuje všechny pracující a zapojuje je do procesu budování socialismu, ke kterému všichni přispívají plněním svých pracovních povinností a výrobních norem. Společně s motivem míru je motiv boje hybnou silou socialistické ideologie.¹⁴⁵

5.3.3. Kvazi-militarizace jazyka

Motiv boje se promítá i do ideologického pojmosloví. V textech je nadužíváno pojmů, které čtenáři aktivně připomínají a odkazují jej na motiv boje. Ideologický jazyk trpí určitou kvazi-militarizací¹⁴⁶, v jejímž důsledku se stává i běžný život občanů do jisté míry militarizovaný (přinejmenším v jazykové rovině). „*My armádou jsme míru – Pro nás, armádu míru, / je frontou celý svět! / a ve všech světadílech / jdem vpřed a nikdy zpět!*“¹⁴⁷ Vedle významově neurčité armády míru se často objevují metaforická označení jako armáda dělníků, popřípadě armáda zlepšovatelů. bojová tematika je patrna i z dalších vazeb: „*Sovětské lidi stojí bděle na stráži míru.*“¹⁴⁸ Stráž sovětských lidí opět odkazuje na permanentní napětí a boj mezi dvěma stranami rozděleného světa. Dále se setkáváme i s obraty jako: „*Vyzbrojení usnesením XIX. sjezdu strany,*“¹⁴⁹ nebo „*...Jste s námi vždy / kde práce, činy jsou / Vojákům míru slovo Vaše silou / se stalo zbraní, kterou s sebou ponosou...*“¹⁵⁰ nebo „*Za pět dnů 70 procent traktorů do bojové pohotovosti.*“¹⁵¹ Využití obdobných pojmů činí text naléhavějším a apelativnějším vůči čtenářům. Stále znova je zpřítomňováno napětí mezi ‚námi‘ a ‚jimi‘; čtenář se opakovaně utvrzuje v přesvědčení, na které straně fronty stojí.

Motiv fronty logicky doplňuje motiv boje. Socialistický svět je v ideologickém vidění jedna velká fronta – či přesněji, je naplněn řadou dílčích front, na kterých

¹⁴⁴ Zemědělské noviny, 6.1.1951, JZD zvyšují hektarové výnosy na počest Čs. sjezdu obránců míru, [neuveďeno], s. 3

¹⁴⁵ Viz příloha číslo 4.

¹⁴⁶ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 36

¹⁴⁷ Tvorba, 27.1.1951, Naše fronta, Jaroslav Mucha, s. 3

¹⁴⁸ Čermák F., Cvrček V. a Schmiedtová V., Slovník komunistické totality, s. 37

¹⁴⁹ Mladá fronta, 2.1.1953, Vyzbrojení usnesením XIX. sjezdu strany, [neuveďeno], s. 2

¹⁵⁰ Mladá fronta, 21.1.1953, Vladimíru Iljiči, Sergej Smirnov, s. 3

¹⁵¹ Mladá fronta, 27.1.1953, Za pět dnů 70 procent traktorů do bojové pohotovosti, [neuveďeno], s. 4

probíhají boje, které přispívají k úspěšnému budování socialismu a přibližování se ideologickému ideálu. Texty často pracují s pojmy jako fronta práce, ideologická fronta, ale například i fronta kulturní. I kultura může být místem utkávání ‚my‘ s ‚oni‘. *„Aby píseň byla bojovnící“*¹⁵² Různé podoby fronty lze vyčíst z básně *Fronta je všude*¹⁵³. Frontou je zde rozorávání mezí, válka v Koreji, těžba uhlí atd. Fronta získává nezřídka kdy dosti bizarní podobu: *„A jelikož fronta by nebyla ničím bez přísunu /betonu/, nelze zapomenout ani na kolektiv na betonárce, který dnem i nocí míchal beton pro stavbu a kde dosahovali až 389 procent plnění normy.“*¹⁵⁴ Kruhem se vracíme k motivu práce, která se úzce prolíná s bojem, mírem i frontou. Práce představuje tu největší a ideologicky vyzdvihovanou frontu, na níž se bojuje za socialistické ideály.

5.4. Hledání hrdinů

Motiv hrdinů prostupuje ideologické texty. Hrdinové socialismu však nejsou homogenními postavami, ale v určitých vlastnostech se navzájem liší. Každý typ hrdiny je nositelem jiných hodnot a je spojován s jinými motivy. V dalším textu jsme hrdiny zjednodušeně rozdělili do dvou skupin. Jednu skupinu tvoří hrdinové ‚s velkým H‘. Sem spadají historičtí i aktuální nositelé myšlenky komunismu a přední představitelé režimu v čele s Leninem, Stalinem a Gottwaldem. Druhou skupinou hrdinů ‚s malým h‘ tvoří běžní lidé, kteří se určitým svým činem zasloužili o naplňování socialistického ideálu. Onou zásluhou nejčastěji bývá, jak ukážeme níže, pracovní nasazení, překračování norem a hrdiny se tedy stávají dělníci, horníci a podobně. Rozdíl mezi velkými hrdiny (s velkým H) a malými hrdiny (s malým h) spočívá v jejich vztahu k ostatní společnosti. Zatímco malí hrdinové z ní přímo vycházejí, jsou to její prostí členové, velcí hrdinové stojí nad společností, ideologie jim připisuje vyšší schopnosti a hodnoty, jsou vyvolenými, kteří vedou společnost k socialistickému ráji.

---

¹⁵² Tvorba, 7.1.1950, *Aby píseň byla bojovnící*, [neuveďeno] s. 5

¹⁵³ Viz příloha číslo 21. Tvorba, 2.1.1951, *Fronta je všude*, Skála, I., s. 4

¹⁵⁴ Práce, 27.8.1952, *Vynikající výkon na stavbě Nových hutí Klementa Gottwalda v Kunčicích*, [neuveďeno], s. 4

5.4.1. Velcí hrdinové

Hrdinů s velkým H v ideologických textech nalezneme jen málo, o to jsou zmiňováni intenzivněji. Na počátku padesátých let lze v Československu hovořit zřejmě jen o třech hrdinech, které ideologie takto prezentuje: Lenin, Stalin a Gottwald. Vztah těchto tří hrdinů je jasně definován jakousi hierarchickou pyramidou. Na jejím pomyslném vrcholku stojí Lenin, jakožto symbol nositele myšlenky socialismu a ten, který nás navedl na správnou cestu. Vztah Lenina a Stalina lze charakterizovat jako vztah učitele a žáka, Stalin se stal následovníkem Lenina v jeho krocích a převzal jeho ideje. Gottwald je pochopitelně v této hierarchické pyramidě pod osobou Stalina. Jejich vzájemný vztah je obdobný jako mezi Leninem a Stalinem. Gottwald je považován za Stalinova žáka, ale jeho lokální význam pro Československo je obrovský. Po dvojici Lenin-Stalin je nejvyšším symbolem nově nastupujícího režimu. „*A pracující lid měst i venkova se v naší vlasti dočká toho radostného, krásného a šťastného života, k němuž nás vede milovaný president republiky soudruh Klement Gottwald a k němuž nás vede vítězný tvůrce socialismu a učitel pracujícího lidu celého světa, soudruh Stalin.*“¹⁵⁵

Tito hrdinové – vůdcové hrají v ideologii roli symbolu. Jsou nositeli socialistických myšlenek, jsou ztělesněním jakési vyšší pravdy. Stalin i Gottwald jsou považováni za vševědoucí. Jejich mytická symbolika spočívá právě v tom, že mají monopol na nositele těch správných myšlenek. Oni určují správnou cestu, na jejímž konci je socialistický ráj. „*Dnes nás soudruh Gottwald vede jako první praporek našeho boje za mír a vybudování socialismu v naší zemi. Je první a nejbdělejší strážce všech zájmů našeho lidu.*“¹⁵⁶ Právě schopnost neomylného „vůdcovství“ a nezpochybnitelnost jejich idejí je posouvá do nadpozemské sféry, daleko nad socialistickou společností. „*Soudruh Gottwald, to je pravda strany, to je moudrost strany, to je její síla.*“¹⁵⁷ Mýtus Klementa Gottwalda pracuje i s prezidentskou pozicí, která měla po první republice v Československu uznávanou tradiční hodnotu, a s motivem Pražského Hradu, jakožto pevného nad Prahou vystupujícího sídla nadpozemského panovníka. „*Na hradě za řekou do noci okno svítí. / To soudruh Gottwald nad tvým spánkem bdí.*“¹⁵⁸ Ministr informací Václav Kopecký označoval

¹⁵⁵ Viz příloha číslo 19. Rudé Právo, 9.7.1951, Projev ministra Václava Kopeckého, s. 1

¹⁵⁶ Rudé právo, 23.11.1952, Půjdeme od vítězství k vítězství, [neuveďeno], s. 1

¹⁵⁷ Rudé právo, 23.11.1952, Půjdeme od vítězství k vítězství, [neuveďeno], s. 1

¹⁵⁸ Neumann, S., Píseň o lásce a nenávisti, Praha, Mladá fronta, 1952, s. 35. Cit. podle: Macura, V., Šťastný věk, s. 114

nástup Gottwalda na hrad jako ovládnutí třetího sloupu nejvyšší státní moci stranou a přirovnával Pražský Hrad ke Kremlu. „*Pražský Hrad – to je náš Kreml, odtud vychází moc nejvyšší. ... To je náš malý československý filiální Kreml.*“¹⁵⁹ Postava Gottwalda sice stojí nad společností, ale je dobře propojena s prostředím Československa. I z uvedených citací je patrné, že Gottwald je označován jako ‚náš prezident‘ či prezident ‚naší republiky‘. „*Klement Gottwald, president naší republiky a předseda Komunistické strany Československa, moudrý a prozíravý kormidelník našeho lidově demokratického státu...*“¹⁶⁰ Usazení postavy do lokálních souvislostí Československa je pro Gottwalda důležitým specifikem. „*Mýtus Gottwalda byl tedy méně univerzální, byl obměnou mýtu Stalina pro oblast Československé republiky. Ve vztahu k socialistickému mýtu stál zřetelně ‚o stupínek‘ níž. Ovšem to jednoznačně druhé místo znamenalo mnohem více povýšení než degradaci, protože Stalin představoval natolik hodnotu božskou a jedinečnou, že už samo přiblížení k němu stvrzovalo znovu i nadlidské, věčné, božské hodnoty znaku ‚Gottwald‘.*“¹⁶¹ Velikost socialistických vůdců je patrná i z jejich zobrazování ve výtvarném umění a na propagandistických plakátech.¹⁶²

Mytický nadpozemská povaha velkých hrdinů socialismu je zřetelně odhalena v momentě jejich smrti. Březen roku 1953, kdy nedlouho po sobě zemřeli oba hrdinové symbolizující nesmrtelnost socialistických idejí, byl pro ideologii zprvu šokem. Motiv smrti byl socialistickému světu, který je charakterizován jako teprve se rodící, mladý a radostný, cizí. „*Byla-li smrt něčím v jádru se socialismem neslučitelným, nepřicházela smrt ‚univerzálii‘ (transcendentální) již vůbec v úvahu. Přijmout smrt obou státníků by znamenalo akceptovat fakt rozpadu světa.*“¹⁶³ Na rozdíl od smrti Fučíkovy, která byla ideologicky interpretována jako mučednická oběť, u Stalina a Gottwalda se nic podobného nenabízelo a s motivy stáří a zániku tyto hrdinové být spojováni nemohli. Právě smrt paradoxně učinila Gottwalda i Stalina nesmrtelnými. „*Dlaň oči zakryje / slzami poraněné. / - Neumřel, mami, že ne! / -Ne, malá, živý je! ... Vždyť vy jste živ! Jste živ! / A právě připadá mi, / že ještě víc než dřív / jste mezi námi. S námi.*“¹⁶⁴ Z obou hrdinů se stal symbol trvalosti socialistického světa. Texty a vedle nich i řada dalších mimo-textových sdělení (jako například monstrózní pohřby, mumifikace těl, uložení do mauzolea, odhalení Stalinovy sochy v Praze v roce 1955) prezentovaly oba hrdiny a

¹⁵⁹ Kaplan, K., Československo v letech 1948-1953, s. 46

¹⁶⁰ Rudé právo, 23.11.1951, Strůjce historických vítězství našeho lidu, Viliam Široký, s. 3

¹⁶¹ Macura, V., Šťastný věk, s. 120

¹⁶² Viz příloha číslo 5 a 6. Všimněme si, že na plakátu 30 let KSČ jsou vyobrazeni Gottwald se Stalinem i Leninem dohromady.

¹⁶³ Macura, V., Šťastný věk, s. 124

¹⁶⁴ Mladá fronta, 7.3.1953, Nejtěžší báseň, Pavel Kohout, s. 4

především jejich myšlenky a odkaz jako věčné. „*Plněním a překročením našeho závazku uskutečníme nesmrtelný odkaz soudruha Klementa Gottwalda.*“¹⁶⁵ „*Jméno a dílo Klementa Gottwalda bude navždy žít v naší práci, v úspěších socialistického budování, ve šťastném životě Čechů a Slováků*“¹⁶⁶ Samotné nakládání s těly hrdinů se stalo základem pro jejich vyjmutí z toku času. Gottwald se stal nesmrtelným a stále přítomným symbolem budování nového socialistického státu. „*Mrtvý státník byl prostě vystaven jako věčný, pozemský důkaz své nesmrtelnosti.*“¹⁶⁷ Nesmrtelný vůdce pochopitelně znamenal i nesmrtelnost celého socialismu. Monumentální mauzolea stvrzují jakousi trvalost a neměnnost odkazu vůdců a celého socialistického světa, který běží dál, protože jeho vůdce/tvůrce zesnul pouze ve své tělesné podobě, ale jeho odkaz je živý i nadále.

5.4.2. Fučík

Julius Fučík hraje mezi uctívanými postavami vedle komunistických představitelů nezastupitelnou roli. Ideologie jej vykresluje jako čistý archetyp komunistického hrdiny; Fučík k tomu má veškeré potřebné předpoklady. „*Julius Fučík byl vzorem komunisty. Proto je také vzorem všem čestným a pokrokovým lidem na celém světě.*“¹⁶⁸ Jeho životní příběh prezentovaný ideologií je dokonalý. V textech je vykreslován jako hrdina vzešlý z lidu, tedy z vrstvy, která představuje základ komunistického smýšlení. „*Zvláštnost tohoto hrdiny našeho socialistického světa je v tom, že on jako skutečný syn lidu a syn komunistické strany nejsilněji pochopil, čeho zájem lidu se od něj žádá a že podle toho jednal.*“¹⁶⁹ Fučík je hrdinou vzešlým z lidu a neúnavně hájí jeho zájmy. Komunistické smýšlení a ideje jej provázely od samého počátku. „*Komunistická strana Julia Fučíka vychovala, v jejích řadách bojoval a zůstal jí věrný až do své hrdinné smrti.*“¹⁷⁰ Celý život věnoval boji za ideály socialismu a všeho socialistického lidu, až skončil symbolicky silnou mučednickou smrtí. „*Ukazoval, že nestačí jen přesvědčení o špatnosti kapitalistického světa, ale že toto*

---

¹⁶⁵ Mladá fronta, 16.4.1953, úvodník, [neuveďeno], s. 1

¹⁶⁶ Rudé právo, 14.3.1954, Bojovník za socialismus, [neuveďeno], s. 1

¹⁶⁷ Macura, V., Šťastný věk, s. 128

¹⁶⁸ Mladá fronta, 3.1.1953, Julius Fučík – vzor komunisty, Gusta Fučíková, s. 3

¹⁶⁹ Rudé právo, 23.2.1953, Zářivý vzor komunisty, [neuveďeno], s. 1

¹⁷⁰ Mladá fronta, 3.1.1953, Julius Fučík – vzor komunisty, Gusta Fučíková, s. 3

přesvědčení musí být pojeno s aktivním bojem za jeho zničení, za vybudování světa nového.“¹⁷¹

Postava Julia Fučíka se stala ústředním motivem socialistické ideologie. Kult jeho uctívání vykazuje až mytické rysy. Fučíkova mučednická smrt je dovádí k dokonalosti. Fučík je mučedníkem nového světa, který se snažil vystavět na úkor světa starého. Opět zde můžeme položit bi-polární schéma ‚my‘ a ‚oni‘; Fučík je hrdinou vzešlým z jádra světa ‚my‘, aby bojoval za ‚říši dobra‘. Skutečným katem Fučíka a s ním i jeho ideálů je zde právě ‚říše zla‘, ona odvrácená strana světa, kterou představuje fašismus, ale potažmo celý západní nesocialistický svět – ideologie totiž často stírá rozdíl mezi fašisty v době války a imperialisty v poválečném období.¹⁷²

Fučíkův kult má těsnou vazbu na motivy mládí, krásy, jara či radosti. A přesně takovou měla být i čerstvě ustavující se socialistická společnost, která je na počátku cesty k novým ideálům. „*Také v epické složce Fučíkova mýtu doufala /nová socialistická společnost/ spatřit sebe sama: své vlastní vítězství nad smrtí, poválečné znovuzrození Československa ve věčném jaru.*“¹⁷³ Fučík hraje roli důležitého vzoru. Stává se univerzálním příkladem norem socialistického chování; zejména pro mládež. Fučík jako vzor funguje velice dobře, neboť je veskrze obyčejnou postavou, nestojí, tak jako vládcové někde vysoko nad společností, ale vychází přímo z jejich řad. Je tudíž snazší Fučíka zhmotnit a ztotožnit se s jeho ideály, které jsou dosažitelné a představitelné. Zároveň však jeho lidská obyčejnost kontrastuje s velikostí jeho činů, přesvědčeností a odhodlaností v jejich prosazování, lehce asociující k jiné ideologicky vyzdvihované historické osobě, totiž Jana Husa. Fučíka můžeme považovat za příklad malého hrdiny z lidu, jehož odkaz je tak ideologicky silný, že jej lze přiřadit k velkým hrdinům pomyslně stojícím nad společností.

Sakrální povaha se přenesla i na Fučíkovy texty, zejména pak na Reportáž psanou na oprátce. Reportáž se stala jakýmsi manuálem svědomitého mladého komunisty. Byla vydávána za dílo světového významu. „*Ve všech jazycích vyšla Fučíkova nesmrtelná ‚Reportáž psaná na oprátce‘ a stala se milovanou učebnicí plamenného vlastenectví a proletářského internacionalismu, učebnicí velké mravní síly*

---

¹⁷¹ Mladá fronta, 3.1.1953, Julius Fučík – vzor komunisty, Gusta Fučíková, s. 3

¹⁷² O tom podrobně v kapitole 5.5.2 Interpretace historie

¹⁷³ Macura, V., Šťastný věk, s. 100

a statečnosti...“¹⁷⁴ Stala se středobodem ideologické literární tvorby, kanonickým textem uchovávajícím nejvyšší pravdu.¹⁷⁵

5.4.3. Malí hrdinové

Vedle několika málo velkých hrdinů, jejichž způsob adorace je až sakrální, pracuje ideologie s širokým množstvím hrdinů malých, z řad lidu. Ti se hrdiny stávají na základě určitého svého činu, zpravidla pak vzorného plnění svých pracovních povinností. Tito konkrétní lidé, nejčastěji horníci, dělníci či traktoristé, jsou vystavováni jako vzor socialistického pracovníka. Prostřednictvím textů promlouvají tito malí hrdinové k ostatním lidem, představují výsledky své pracovní činnosti, ale především svou práci dávají do souvislosti s budováním socialismu. Texty bývají často psány samotnými hrdiny, popřípadě dělnickými dopisovateli, což zvyšuje jejich autentičnost a uvěřitelnost. Důležité je spojení malých hrdinů s motivem socialistické práce. Jejich hrdinství spočívá v tom, že svou prací přispívají k budování nového uspořádání společnosti a světa, nepracují tedy za sebe, ale za všechny občany země. Jejich dobré pracovní výsledky se projeví ve zlepšení životní situace celého státu a všech jeho obyvatel. Tito hrdinové jsou obyčejní lidé a proto je snadné je následovat. Zvládne to každý, stačí zlepšit pracovními výkony a tím posunout celou zemi blíže socialistickému ráji. „*Měli jsme letos poprvé dodávkovou smlouvu a ještě jsme dali víc a také nám zbylo. Kdyby tak každý předal jen o 3 q z hektaru, co by to dohromady v celé republice dělalo. To by byly celé vlaky a ještě by každému zbylo dost.... Ale jak jinak by se nám dělalo, kdyby u nás, v Toužetíně, bylo také JZD. Na scelených polích by těžkou práci udělaly stroje a výnosy by dovolovaly dát státu mnohem víc, než je možno z malých poliček.*“¹⁷⁶ Příjemce takového sdělení je přímo oslovován s výzvou, aby i on zvýšil své pracovní vypětí. Staví ho to do sounáležitosti s ostatními pracujícími a může v něm vyvolávat jakousi zodpovědnost vůči celé společnosti.

Toto hrdinství má tedy svůj původ v práci – v jednom z ústředních ideologických motivů. Pracovní výsledky jsou prezentovány s až absurdní přesností jako procenta naplnění normy. Měřítkem hrdinství je právě míra naplňování či překračování norem. „*Traktorista soudruh Otisk, jeden z nejlepších ve středisku Podolí,*

¹⁷⁴ Rudé právo, 23.2.1953, Zářivý vzor komunisty, [neuveďeno], s. 1

¹⁷⁵ Macura, V., Šťastný věk, s. 85

¹⁷⁶ Rudé právo, 18.8.1951, Prvně dodávám obilí státu, Josef Ledvína, s. 1

se při začátku jarních prací zavázal splnit svůj úkol na 120%. Závazek překročil o 15%. Nyní pomáhá v Želešicích a rozhodl se dosáhnout 150%.¹⁷⁷ „Dělníci, mistři a technici! Neustále zvyšujte produktivitu práce! Překonávejte normy! Šetřete materiálem a energií! Zkracujte lhůty plánu!“¹⁷⁸ Číselná kvantifikace pracovních výsledků je velice přehledná a srozumitelná, proto je jí ideologií tak často užíváno. Překročení normy znamená rychlejší přibližování se socialistickému ráji. Malí hrdinové v textech vyzývají k pracovnímu nasazení: „Půjdu ve stopách svého otce – stachanovce,¹⁷⁹ a informují o dobrých pracovních výsledcích: „Pozdrav sovětského Stachanovce P. B. Bykova československým pracujícím: „Sověťští rychlosoustružníci poprvé použili nových nožů z keramické hmoty a dosáhli nových úspěchů. Mně samému pomohli naši vědci zvýšit řeznou rychlost až na 3450 metrů za minutu. Své zkušenosti předáváme ostatním pracujícím. Jen já jsem za poslední měsíce naučil rychlostním metodám práce desítky mladých soustružníků, kteří teď stále překračují normy.“¹⁸⁰ Socialistická práce je celospolečenským aktem. Dotýká se každého občana a její pomocí dochází k ideologickému zabydlování socialistického světa. Průmysl a zemědělství jsou hybnou silou země. Megalomanské průmyslové stavby, jako velké fabriky, přehrady, ale i dlouhé lány po rozorání mezi jsou zhmotněným symbolem síly socialismu.

Každý, kdo se podílí na budování socialismu, může být považován za hrdinu. Ideologie vyzdvihuje předně horníky a dělníky v těžkém průmyslu, neboť ti jsou pro nově vznikající společnost ideálním symbolem. Kontrastuje zde představa namáhavé práce s prostou radostí, se kterou tito k práci přistupují, neboť vědí, že prací podporují svou zemi. „Taviči staré ocelárny Vítkovických železáren Klementa Gottwalda vyhlásili na počest 30. výročí KSČ mírový závazek, že k 1. květnu dají navíc 3000 tun surové oceli.“¹⁸¹ „Bude ze mne soudruh horník / s černým prachem na tváři, / zato z uhlí všem lidem / v kamnech světlo zazáří.“¹⁸² Horníci jsou jako hrdinové z lidu vyzdvihováni i na plakátech.¹⁸³

Ideologický návod, jak vyobrazovat v uměleckých textech dělníka poskytuje Z. Nejedlý: „My dnes nad dělníkem nepláceme ani nelomíme rukama, protože nemáme proč. Dnes není chudák dělník, dnes je chudák buržoa, protože s ním je konec. ... Ne

¹⁷⁷ Rudé právo, 1.4.1951, Dvě střediska STS splnila plán, [neuveďeno], s. 1

¹⁷⁸ Rudé právo, 18.4.1951, úvodník, [neuveďeno], s. 1

¹⁷⁹ Mladá fronta, 2.1.1953, úvodník, [neuveďeno], s. 1

¹⁸⁰ Mladá fronta, 1.1.1953, Pozdrav sovětského Stachanovce, [neuveďeno], s. 3

¹⁸¹ Zemědělské noviny, 19.1.1951, úvodník, [neuveďeno], s. 1

¹⁸² Pětiletkou k socialismu, Stanislav Svoboda, Úpice

¹⁸³ Viz příloha číslo 7 a 8.

jako otroka, udřeného chudáka ho má dnešní výtvarník zobrazit, ale jako člověka plného pracovní energie a sebevědomí.“¹⁸⁴ Hrdinnost dělníků nespočívá pouze v jejich společné práci, ale zároveň v jejich přesvědčení o tom, že dělají dobrou věc, a s radostí, která je s prací spojována.

Nejen horníci a dělníci (muži!) se v textech těší takové pozornosti. Ideologie se snaží do procesu budování státu zapojit co nejvíce pracovních sil a proto je cílena i na ženy. Jejich role v socialismu je změněna. Tradiční spojení ženy s rodinou a domácností je upozaděno. Žena se v ideologickém pohledu na svět také podílí na pracovním úsilí: *„Ano, je to krásné, když při práci s traktorem mám to přesvědčení, že pomáhám zajišťovat výživu pracujícím, že bojuji s traktorem za mír a že stojím ve frontě proti válečným štváčům, kteří chtějí, aby naši bratři a tatínkové byli opět bez práce a aby prolévali krev a dávali svoje životy pro jejich bohatství a bezpracný život. Volám proto všechny ženy a dívky, aby přišly rozšířit řady traktoristek – bojovnic za úrodu, za mír, za vlast a za socialismus.*“¹⁸⁵ Socialistická žena se stává uvědomělou pracovní silou. Dělník vystupuje jako čestný a hrdinný bojovník za socialistický ráj a tvůrce vyspělého průmyslu a: *„žena jako jeho rovnoprávný soudruh.*“¹⁸⁶ Nezřídka je její pracovní role vyzdvihována i v poezii: *„Parfémem pleť nevoní si, / neobléká drahé róby. / Prosté děvče v kombinéze / hrdinkou je naší doby.*“¹⁸⁷ Apel na ženu, jako na platnou pracovní sílu je patrný i z plakátů.¹⁸⁸

5.5. Ideologický gesamtkunstwerk

Pojmem gesamtkunstwerk bývá zpravidla označováno komplexní umělecké dílo, které pracuje se smyslovými vjemy v několika rovinách. Oslovuje svého potencionálního konzumenta zároveň prostřednictvím několika smyslových způsobů. Pojem gesamtkunstwerk použil poprvé Richard Wagner, aby jím popsal své pojetí opery a její působení na diváka. Jeho autorské pojetí opery jako totálního uměleckého díla spočívalo v tom, že v něm bylo integrováno několik uměleckých složek, které obvykle stojí osamocené: text, hudba, herectví a scénografie. Jejich skloubením mělo

---

¹⁸⁴ Nejedlý, Z., O výtvarnictví, hudbě a poesii; Citováno podle: Československý socialistický realismus 1948-1958, s. 78

¹⁸⁵ Zemědělské noviny, 11.5.1951, Rozšiřme řady traktoristek, Božena Podzimková, traktoristka, s. 1

¹⁸⁶ Petišková, T., Československý socialistický realismus 1948-1958, s. 7

¹⁸⁷ Viz příloha číslo 26. Sedloň, M., Písnička o traktoristce, Nový život, 1950

¹⁸⁸ Viz příloha číslo 9.

vzniknout totální umělecké dílo, které bude působit na všechny divákovy smysly současně. Pojem *gesamtkunstwerk* lze opsat pojmem multimedialita, který označuje využití různých médií v rámci jednoho díla.¹⁸⁹

Socialistickou ideologii lze k takovému totálnímu uměleckému dílu přirovnat¹⁹⁰, my se však budeme zabývat především principem multimediality a multitematičnosti ideologie. Chápat socialistickou ideologii jako *gesamtkunstwerk* je možné ve dvou rovinách. První rovinou je komplexní ovládnutí a využívání veškerých komunikačních kanálů.¹⁹¹ Mezi komunikační kanály, které ideologie využívá pro šíření svých sdělení, patří vedle tradičních textů v tištěných médiích, řečnických projevů představitelů moci či nově vznikající filmové tvorby i řada dalších netradičních prostředků komunikace. Ty zcela ovládají veřejný prostor a mají přesah i do sféry čistě soukromé. Příkladem těchto nositelů ideologických sdělení jsou organizované slavnosti k příležitosti ideově významných dnů (den Vítězného února, Mezinárodní den žen, 9. máj – den osvobození, den horníků, den znárodnění, den Československé lidové armády, den Velké říjnové socialistické revoluce, měsíc československo-sovětského přátelství atp.¹⁹²) spojených s pořádáním různých průvodů a dalších celospolečenských akcí, jako například spartakiády. Mezi další kanály z oblasti kultury lze jmenovat divadelní představení, hudbu nebo výtvarné umění a architekturu, které sledují linii socialistického realismu a jejich produkty v podobě plakátů, maleb či monumentálních socialistických staveb naplňují ideologickými sděleními veřejný prostor. Tolik k první rovině ideologického *gesamtkunstwerk*, kterou lze charakterizovat jako komplexní využití komunikačních kanálů a veškerých dalších nositelů ideologických sdělení – tedy multimedialita. Druhá rovina *gesamtkunstwerk*, která byla výše označena jako multitematičnost, spočívá v šíři oblastí a motivů, se kterými ideologie pracuje a kterých se tematicky dotýká. Ideologická sdělení se týkají vsutku obsáhlého spektra témat běžného života v socialistickém státě. Prostorem tematického působení ideologie je každodenní životní praxe s cílem ideologizovat veškeré sféry běžného života.¹⁹³ Ideologie nalézá své motivy i ve zcela nepolitických oblastech jako například

---

¹⁸⁹ Gryos, B., *Gesamtkunstwerk Stalin*, s. 25; a <http://en.wikipedia.org/wiki/Gesamtkunstwerk>, [3.12.2011]

¹⁹⁰ Jak to činí někteří autoři, například výše zmiňovaný Boris Gryos, který ve své práci *Gesamtkunstwerk Stalin* přirovnává život v Sovětském svazu za vlády Stalina k totálnímu avantgardnímu uměleckému dílu.

¹⁹¹ Ve smyslu kapitoly 3.7. Infomrační monopol režimu

¹⁹² Petišková T., *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 69

¹⁹³ Gryos, B., *Gesamtkunstwerk Stalin*, s. 12-17

interpretace dávných historických událostí, vnímání přírody, sport, etiketa nebo dětská výchova.

Následující podkapitoly se věnují dílčím motivům ideologie. Tyto motivy představují malé články pomyslné mozaiky, které by bez širšího kontextu postrádaly smysl, ale společně dohromady utvářejí komplexní ideologický obraz socialistického světa. „*Ambicí socialisticko-realistických monumentálních realizací bylo přetrvat dlouhá staletí. Umělecké žánry se měly sjednotit a využít magických archetypů k politické propagandě.*“¹⁹⁴

5.5.1. Ovládnutí přírody

O komplexnosti socialistické ideologie svědčí, že se jedním z jejích dílčích motivů stal i vztah společnosti a přírody. Příroda byla vnímána jako nevyužitý potenciál k rozvoji socialismu. Aplikace nových vědeckých ‚mičurinských‘ metod měla vést k ovládnutí všech složek přírody. V ideologických textech disponuje socialistická společnost takovou silou, že má moc si přírodu podmanit a využívat ji podle svých představ. Tradiční vztahy mezi společenstvím a prostředím, ve kterém žije, dané dlouho utvářející se historickou pamětí, byly zpřehrány a příroda se měla stát dalším z průmyslových výrobních faktorů. Vztah k přírodě byl podřízen mičurinovkému mýtu. Ten měl za využití moderních pěstebních metod přinášet podstatně vyšší úrodu. „*Teoretické závěry sovětské agrobiologie se staly základem stalinského plánu přeměny přírody, který je nyní uskutečňován. ...Stromy profesora Jablokova vyrostou každý rok o jeden a půl metru. Mají velké listy, které dosahují délky 25-30 centimetrů. ...vědečtí spolupracovníci vypěstovali nové mrazuvzdorné a plodné druhy jabloně pro Ural, Sibiř a Dálný Východ. ... Pracovník dal kolchozům a sovchozům celou řadu vůči mrazu odolných druhů podmoskevské vinné révy. ...Mičurinův sen o rozvoji ovocnářství v severních oblastech, na Urale a Sibiři, je dnes uskutečňován.*“¹⁹⁵ Podstata mičurinského mýtu spočívá v přesvědčení, že socialistická společnost a její věda jsou natolik dominantním prvkem, že dokážou přírodu dokonale ovládnout. Aplikace mičurinského přístupu znamená přetvoření přírody jako divokého živlu do podoby

---

¹⁹⁴ Petišková T., Československý socialistický realismus 1948-1958, s. 7

¹⁹⁵ Zemědělské noviny, 20.5.1951, Pomoc mičurinské vědy socialistickému zemědělství, G. Platonov, s. 5

bohatě plodícího ovocného sadu.¹⁹⁶ Budování jednotných zemědělských družstev na úkor tradičních drobných rolníků je ideologicky prezentováno jako výstavba nové vesnice a ovládnutí přírody právě v intencích mičurinského mýtu. Přetváření přírody se však neomezuje na scelování polí a vznik jednotných družstev. Ideologicky důležitým motivem je ovládnutí přírodní síly pomocí megalomanských staveb, jakými byly přehrady, vodní elektrárny a podobně. „*Zprávy přicházející z východu nám oznamují stavby gigantických přehrad a továren. Mluví o budování obrovských kanálů, které promění vyschlou poušť v úrodnou krajinu. Seznamují nás se skvělými plány přetvoření přírody.*“¹⁹⁷ Tyto stavby se stávají hmotným důkazem o nadvládě socialismu nad divokou přírodou, která byla za pomoci vědy a socialistické práce přetvořena do podoby výrobního faktoru, jenž bude nadále sloužit společnosti. Divoká a nepředvídatelná příroda tím získává řád, který ji vtiskuje socialistická společnost. „*Kdo poznal počátky revoluce, / kdo vedl k vítězství národy, / ten umí poručit toku v řece, / ten určuje běh přírody.*“¹⁹⁸ Motiv přírody nalézáme i v příručce o socialistickém umění Z. Nejedlého. Opět je zde kladen důraz na přetváření přírody z podoby divočiny do ‚dnešní krásné země‘ a faktor člověka, který ji přetváří a ovládá: „*Naše příroda je vůbec společně i dílo ruky lidské, že u nás není kousek země, aby na něm nebyla pracovala lidská ruka. A byla to ona, která z naší země, původně nehostinné, plné močálů a divokých porostů, vytvořila dnešní krásnou zemi, při pohledu na niž srdce zaplesá.*“¹⁹⁹ Ovládnutí přírody znamená zároveň ovládnutí živlů, jejichž původ je tradičně přisuzován nadpozemským silám. „*O letošních žních dokážeme, že nepřízeň počasí je možno přemoci. ... Tato vůle, vůle myslících, uvědomělých lidí, lidí budujících socialismus, je silnější, než zvůle počasí.*“²⁰⁰ Ideologie představuje nástup socialismu jako změnu stávajících pořádků a přiklonění se k cestě k ideální společnosti. Ideologická interpretace přírody zahrnuje obdobný proces: totiž vnesení řádu do neřízeného divokého živlu, čímž se příroda změní v užitečný prvek, který funguje podle předvídatelných pravidel. „*Sémiotika mičurinského sadu vypovídala o neomezených možnostech člověka, o nedokonalosti syrové přírody a nutnosti ji od základu změnit podle lidské vůle. Mičurinské vidění přírody rozhodně není romanticky okouzlené – naopak je nasyceno nespokojeností a*

---

¹⁹⁶ Macura, V., Šťastný věk, s. 48-60

¹⁹⁷ Zemědělské noviny, 1.2.1951, Vyhlásili jsme válku válce, úvodník, [neuveдено], s. 1

¹⁹⁸ Gruszczynski, K., Stalin – inženýr našich tužeb, 1952, citováno z: www.scribube.com/limba/ceha-slovaca/Budovatelsk-bsn64498.php, [29.11.2011]

¹⁹⁹ Nejedlý, Z., O výtvarnictví, hudbě a poesii; Citováno podle: Československý socialistický realismus 1948-1958, s. 79

²⁰⁰ Zemědělské noviny, 6.7.1951, Proti zvůli počasí uvědomělou vůlí člověka, [neuveдено], s. 1

*touhou po nápravě.*²⁰¹ Ideologický motiv ovládnutí přírody tak ve svém důsledku přináší sdělení o nadvládě socialismu, jakožto ve své podstatě politického smýšlení, nad oblastmi zcela nepolitickými, ba co více nad oblastmi, které jsou v tradičním myšlení chápány jako na lidské vůli nezávislé. Snaha o podmanění si přírodních sil je patrná i z plakátů.²⁰²

5.5.2. Interpretace historie

Socialistická ideologie ovlivňovala výklad historických událostí, a to jak doby vzdáleně minulé (období husitských válek), tak i události dobově aktuálnější (první republika či průběh druhé světové války). Hodnocení jednotlivých historických postav, stejně tak jako vývojových etap československých dějin, se v průběhu období po roce 1948 proměňovalo. Níže uvedený text se snaží postihnout interpretaci dějinných událostí z období první poloviny padesátých let. Obecný rámec, se kterým ideologie při interpretaci historie pracuje, lze charakterizovat jako odvěké směřování českých zemí a jejich obyvatel k socialismu. Dějiny se podle socialistické koncepce vyvíjejí teleologicky – směřují k jednomu konkrétnímu uspořádání, které vykazuje prvky stability. Tímto momentem je nastolení socialistického ráje.²⁰³ Ideologické texty interpretují dějinné události týkající se Československa jako dlouhodobou cestu k tomuto cíli. Socialismus v Československu na počátku padesátých let je tedy interpretován jako kýžený výsledek dějinného vývoje. *„V práci ‚Komunisté, dědici velkých tradic českého národa‘ (1946) se pokusil /Z. Nejedlý/ doložit tezi, že smysl českých staletých zápasů vyvrcholil a byl naplněn v existenci KSČ a politice jejího vedení.*²⁰⁴ Historický vývoj je považován za legitimizující prvek nástupu komunistů k moci. *„Projevy Klementa Gottwalda se tehdy jen hemžily historickými reminiscencemi. Na prvním místě stálo tradičně husitství.*²⁰⁵

Socialistická ideologie vyzdvihovala téma husitství. Kladla analogii mezi náboženskou myšlenkou, které stály za husitským hnutím, a společenským zřízením socialismu (náboženské téma však bylo důsledně upozaděno). Soubor socialismu a

---

²⁰¹ Macura, V., Šťastný věk, s. 51

²⁰² Viz příloha číslo 2, 3 a 10.

²⁰³ Macura, V., Šťastný věk, s. 14-18

²⁰⁴ Rataj, J., KSČ a Československo, s. 99

²⁰⁵ Rak, J., In: Film a dějiny, s. 24

kapitalismu, tedy permanentní napětí v bi-polarizovaném světě, je v textech často vyobrazován jako souboj husitů s křižáky. „*Křižáci po 530 letech: Zdá se, že nám Žižka tuhle zbroj už důkladně zřídil!*“²⁰⁶ Novodobé křižáky provázejí v této karikatuře symboly dolarů a hákových křížů asociující agresivní a nepřátelský svět západu. Jako základ skutečného a nefalšovaného poznání o období husitských válek byly považovány romány Aloise Jiráska.²⁰⁷ Doba husitství se stala dokladem toho, že československá společnost tíhla k socialismu již v dřívějších dějinách. „*Husité jsou v očích Z. Nejedlého středověcí komunisté. Jan Hus je středověký Klement Gottwald.*“²⁰⁸ Hus v této interpretaci není považován za náboženského reformátora, ale za prvního socialistického revolucionáře odhodlaného bojovat za svá přesvědčení.²⁰⁹ Motiv boje za ‚pravdu‘ se dal snadno přenést z období patnáctého století do současnosti. Stejně jako husité bojovali proti křižákům, stojí nyní československá armáda, jakožto myšlenkový následovník husitů, na stráž proti západním nepřítelům. „*Husité bojovali za lepší společnost, bojovali za lepší osudy nové české země... Naši lidově demokratickou republiku chrání lidová armáda, která se vědomě přihlásila k husitským revolučním tradicím. Husitský palcát na stejnokroji našeho důstojnického sboru, školy Jana Žižky z Trocnova ukazuje jasně, že i naše lidově demokratická armáda stojí s husity a za husity v jednom šiku.*“²¹⁰

Tak jako se stalo období husitství ideologicky vyzdvihovaným tématem, období první republiky bylo naopak vnímáno jako doba velkého úpadku. Dobovou optikou poměrně aktuální fáze československých dějin je prezentována jako vláda kapitalistů, v jejímž důsledku se v zemi zvýšila nezaměstnanost a chudoba. Téma první republiky se v textech objevuje převážně jako srovnání s tehdejší aktuální situací. „*Téměř na milion nezaměstnaných, to byl důsledek kapitalistického panství. Za pár korun dřeli na fabrikanty a bursiány dělníci v továrnách. K nezměrné bídě byly odsouzeny tisíce a desetitisíce rodin. – Na tom druhém diagramu je jen jedna křivka – křivka vzrůstu výroby. Není na něm zlověstná nezaměstnanost: neboť ta a s ní její družka, nouze a hlad v rodinách pracujících, nemají u nás více místa.*“²¹¹ První republika je považována za dočasné období, kdy nepřátelský kapitalistický svět pronikl až na území Československa. Symbol tohoto období T. G. Masaryk společně

²⁰⁶ Viz příloha číslo 22. Tvorba, 12.2.1951, Křižáci po 530 letech, [neuveďeno], s. 3

²⁰⁷ Rak, J., In: Film a dějiny, s. 25

²⁰⁸ Rataj, J., KSČ a Československo, s. 99

²⁰⁹ Rak, J., In: Film a dějiny, s. 27

²¹⁰ Práce, 6.7.1952, Husitství – živý zdroj národních tradic, s. 3

²¹¹ Viz příloha číslo 17. Mladá fronta, 3.5.1953, Svazáci, odhalujte pravdivou tvář první republiky, [neuveďeno], s. 3

s Edvardem Benešem jsou považováni za vlastizrádce, neboť již v roce 1918 povolali do Československa kapitalisty z Francie, Anglie a USA a dopustili, aby se země dostala pod jejich přímý vliv.²¹² Masarykův odkaz, který byl ve společnosti stále živý, se ideologie pokoušela zneplatnit. Vyobrazovala jej jako politika, který se stará o své vlastní zájmy. „*Masaryk zneužíval své funkce presidenta i pověsti humanisty a ‚muže z lidu‘ ... Masaryk takticky vystupuje jako člověk neinformovaný, který nevidí mrtvé dělníky a rolníky, ať již zemřeli střelou z četnické karabiny nebo přímo z bídy a hladu, které jim připravila vláda finančníků, fabrikantů a velkostatkářů. ... Hrad byl přímo stokou špíny, neboť zde vznikaly nebo byly schvalovány všechny zákony, nařízení a plány zásahů proti dělnické třídě a KSČ.*“²¹³ První republika, a spolu s ní její političtí reprezentanti, byla považována za období úpadku, za slepou uličku v historickém směřování k socialistické společnosti. Zdůrazňována byla naopak role Sovětského svazu jakožto osvoboditele od fašistického a potažmo kapitalistického útlu. V. Nejedlý dával vývoj Československa do přímé souvislosti s říjnovou revolucí: „*Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo obnoveno Československo.*“²¹⁴ Ideologická interpretace historie měla například dopad do uspořádání kalendáře. Některé tradiční svátky byly zrušeny (jako například 28. říjen), jiné se zase nově objevily (9. květen jako den osvobození Československa Rudou armádou). Charakter nových komunistických svátků spočíval opět v legitimizování současného režimu: „*Často se obracely zpět /svátky/, do minulosti a touto minulostí posvěcovaly současné uspořádání světa. Oficiální svátek upevňoval stabilitu, neproměnnost a věčnost všeho existujícího řádu.*“²¹⁵

5.5.3. Ritualizace života

„*Prosazení a propagování programu komunistické vlády v Československu měly po vzoru sovětského avantgardního umění i umění z období nástupu stalinismu sloužit mohutné výstavě a slavnosti ve veřejných prostorách měst.*“²¹⁶ Ty se pojily s významnými událostmi, kterými byly započítání či dokončení významných staveb socialismu, výročí narození či uctění památky významných státníků, nebo v práci již

²¹² Rataj, J., KSČ a Československo, s. 100

²¹³ Mladá fronta, 28.5.1952, Masaryk v čele útoku proti dělnické třídě, [neuvedeno], s. 3

²¹⁴ Rataj, J., KSČ a Československo, s. 87

²¹⁵ Petišková T., Československý socialistický realismus 1948-1958, s. 70

²¹⁶ Petišková T., Československý socialistický realismus 1948-1958, s. 69

dříve zmíněné svátky: 9. máj – den osvobození: „*Na počest slavného výročí osvobození naší vlasti hrdinnou Sovětskou armádou konala se 9. května na Letenské pláni v Praze za účasti presidenta republiky soudruha Klementa Gottwalda mohutná vojenská přehlídka.*“²¹⁷ Mezinárodní den žen: „*Mezinárodní den žen je dnem přehlídky dosavadních úspěchů mírového hnutí a současně pobídkou k dalšímu odhodlanému boji za nejdražší statek každé ženy a matky – za mír.*“²¹⁸ 1. květen – svátek práce: „*Nikdy ještě nebyl První máj tak mohutně oslavován v naší zemi, jako tomu bylo v tomto roce. Byl to dosud největší a nejkrásnější První máj v Praze, jejíž ulice a náměstí byla svědkem již více než šesti desítek Prvních májů.*“²¹⁹ „*V okamžiku, kdy Václavským náměstím dozněl mohutný zpěv internacionály, vybíhají z čela průvodu malí pionýři... s náručí rudých karafiátů pospíchají předat předsedovi vlády soudruhu Antonínu Zápotockému pozdrav všech pražských pionýrů.*“²²⁰ Spartakiáda: „*A v těchto dnech se dovrší toto dílo – k jehož uskutečnění se spojily tisíce našich lidí bez rozdílu – velkou slavností, přehlídkou vysoké fyzické připravenosti a vyspělosti našeho lidu i naší mládeže.*“²²¹

Každá ze zmíněných slavností akcentuje určitou socialistickou hodnotu. První máj je oslavou práce, jakožto ústředního ideologického motivu, devátý květen připomíná vděk československého lidu sovětské armádě za osvobození, a je tak utvrzením československo-sovětského přátelství, spartakiáda je oslavou mládeže a radosti nové uvědomělé generace. Některé z motivů jsou však všem svátkům a oslavám společné. Pravidelnost každoročního opakování z nich činí pevné rituály. Jejich cyklické znovu-zpřítomňování je dokladem stability socialistického řádu. Opět zde platí vztah, že opakovaným zpřítomňováním historických událostí (osvobození Rudou armádou) se utvrzuje platnost současného světového uspořádání. Dalším společným rysem socialistických akcí je jejich masová povaha. Individuality jsou upozaděny na úkor kolektivu. Jedinec hraje v průvodu či na spartakiádě roli pouhého prvku v širším celku. Charakter akcí je výrazně masový. Obrovský počet účastníků, ve kterém se individualita zcela vytrácí, s sebou nese silný ideologický náboj. Akce paradoxně nepůsobí strojeně, ale masovost se stává signálem spontánnosti celého podniku. Obrovské množství aktérů působí jako důkaz o jejich dobrovolné participaci a ideové

---

²¹⁷ Rudé právo, 10.5.1952, Mohutná přehlídka bojové připravenosti našeho lidu, [neuveďeno], s. 1

²¹⁸ Rudé právo, 8.3.1952, Mezinárodní den žen, [neuveďeno], s. 1

²¹⁹ Rudé právo, 2.5.1951, Největší a nejkrásnější první máj, jaký kdy byl v Praze, [neuveďeno], s. 3

²²⁰ Rudé právo, 2.5.1952, Věrně po boku Sovětského svazu, pod vedením soudruha Gottwalda, [neuveďeno] s. 1

²²¹ Rudé právo, 23.6.1955, Dnes bude v Praze zahájena I. celostátní spartakiáda, [neuveďeno], s. 1

jednotě.²²² „Dnes budou zde na Strahově mluvit masy.“²²³ Rozdíl mezi přímým účinkujícím a divákem není zřetelný. „Neaktivní“ aktéři průvodů či lidé na ochozech Strahovského stadionu jsou považováni za jednu masu společně s aktivními účinkujícími. Tím je efekt masovosti ještě posílen.

Socialistické masové akce vyplňují veřejný prostor. „Výstavy ve veřejném prostoru doprovázely i IX. sjezd KSČ v Praze. Centrum města a mosty byly ozdobeny rozměrnými propagačními malbami a hesly. Fasády domů na Václavském náměstí nesly pásové obrazy s výjevy pracovního a mírového života.“²²⁴ Veřejný prostor se tím stává dalším z řady kanálů, kterým se přenáší snadno dešifrovatelné ideologické sdělení a jehož zásahu se nelze vyhnout.²²⁵

Ve většině rituálů je přítomné ideologické schéma rozděleného světa²²⁶. Rituály bývají dávány do souvislosti s vyššími politickými tématy. Motiv síly (a ne tak zřetelně, ale přece i boje), k němuž odkazují květnové vojenské přehlídky nebo spartakiádní cvičení vojska, prostupuje řadou dalších témat. Kupříkladu sportovní úspěchy jsou prezentovány jako důkaz dobré fyzické a zároveň i vlastenecké výchovy mládeže: „Jsou to výsledky péče, kterou vlády a pracující lid těchto zemí předolympijské přípravě svých sportovců věnovaly. Jsou to i přesvědčivé známky správné výchovy mládeže zemí tábora míru k všestrannosti, fyzické zdatnosti, kázní a k činorodému socialistickému vlastenectví.“²²⁷ Komplexní ideologický gesamtkunstwerk je vnitřně protkán mnoha vzájemnými odkazy, což je opět důkazem o jeho platnosti a stálosti.

5.5.4. Dětská perspektiva

Struktura ideologií konstruovaného světa má četné mytické rysy, v řadě případů připomíná pohádkové vyprávění. Ideologie ve své gesamtkunstwerk komplexnosti proniká i do textů určených dětským čtenářům. V nich vystupují mytické pohádkové motivy velice patrně. Texty jsou pohádkově neproblematické, je v nich jasně

---

²²² Macura, V., Šťastný věk, s. 158

²²³ Rudé právo, 24.6.1955, Projev presidenta republiky Antonína Zápotockého, s. 1

²²⁴ Petišková T., Československý socialistický realismus 1948-1958, s. 70

²²⁵ Viz příloha číslo 11.

²²⁶ O tom podrobněji v kapitole 5.2. My a oni aneb říše dobra a říše zla

²²⁷ Práce, 22.6.1952, Emil Zátopek podruhé olympijským vítězem v běhu, [neuveдено], s. 3

odděleno dobro od zla. Dobro na sebe bere podobu socialistického světa – domova, naopak zlo je představováno jako cizí prvek pocházející z prostorů mimo „naši“ zemi. Tak se setkáváme s drakem Hitlerem, jenž utlačuje pracovitý lid, který je posléze zachráněn statečnými rytíři z východu a podobně.²²⁸ Analogii mezi oficiální ideologií a dětskou literaturou nalézáme i v rovině motivické. Pětiletého plánu se radostně účastní mravenci Ondřeje Sekory, kteří svou cílevědomou prací pomáhají vyšlechtit „Ferdobilí“ se čtyřmi klasy.²²⁹ Analogie k postavě Mičurina je více než zřejmá. „*Uděláme velkou práci, / nejsme přec jen pro legraci. / Budem dělat všichni spolu, / vystavíme velkou školu. / A tam všechny naučíme / přeměníme, přeškolíme, / že pak budou jak my pilní / jak mravenci svorní, silní.*“²³⁰ Motiv kolektivní práce je zde prezentován zcela bez obalu, jsou vyzdvihovány kladné vlastnosti pracujících mravenců – svornost a síla, které se prolínají celým vyprávěním o Ferdovi.

Akcent na dětské publikum je patrný i z některých projevů politických představitelů. „*Vy, kteří dorůstáte, nepozorujete ani, jak se mnohé u nás v poslední době změnilo a mění. Ani legendární vánoce nezůstávají beze změny. ... Ježíšek vyrostl, zastaral, narostly mu vousy a stává se z něho Děda Mráz. Nechodí již malý a otrhaný. Je pěkně oblečený, v beranici a kožichu. Nazí a otrhaní nechodí již dnes také naši pracující a jejich děti. ... Tyto rudé hvězdy hlásají radostně, že vaši tatínkové a maminky splnili na svých pracovištích úkoly čtvrtého roku první Gottwaldovy pětiletky.*“²³¹ Z citovaného projevu (viz příloha práce) , který je velice motivicky bohatý, poměrně zřetelně tematicky vystupují ideologická východiska. Motivy společenské změny a posunu k socialistickému ráji, stejně tak jako motivy práce, bipolárně rozdělený svět či vyzdvihování postavy prezidenta Gottwalda jsou zde prezentovány dětským jazykem. To je činí neproblematickými, není zapotřebí je dále dokládat. Na poměrně malém prostoru je v projevu poukázáno na širokou paletu ideologických motivů, které jsou díky nekomplikovanosti (s ohledem na dětského čtenáře) textů velice snadno dešifrovatelné.

Motiv mládí je charakteristickým rysem nově vznikajícího Československa. Děti jsou považovány za generaci, pro kterou je socialismus budován. Zástupci mladé generace bývají vyobrazováni po boku státníků při socialistických slavnostech, pionýři stáli čestnou stráž na pohřbu Klementa Gottwalda. „*V proudu lidí, plynoucích*

²²⁸ Macura, V., Šťastný věk, s. 188

²²⁹ Viz příloha číslo 24. Sekora, O., Kousky mládence Ferdý Mravence: I příroda bude lepší (1950)

²³⁰ Viz příloha číslo 25. Sekora, O., Kousky mládence Ferdý Mravence: Aby bylo všechno lepší (1954)

²³¹ Viz příloha číslo 20. Rudé právo, 25.12.1952, Vánoční projev předsedy vlády Antonína Zápotockého, s. 1

*otevřenými dveřmi do sálu, zazáří vztyčená pionýrská vlajka. Oddíl pionýrů přišel, aby pozdravil nejlepšího přítele dětí.*²³² Dětské postavy jsou vyobrazovány při příležitostech plánování nových průmyslových staveb. Jejich přítomnosti odkazuje na proces budování socialistického ráje, ve kterém již oni budou žít.²³³ Děti jsou nedílnou součástí vznikajícího systému, nezatíženi zřízením starým – upadajícím. Ideologie při jejich vyobrazování klade důraz na jejich sounáležitost se socialistickou zemí, která patří jen jim, které jsou oni symbolem. *„Vize šťastné epochy je spojována především s dětmi nebo mládeží, ti se stávají pravými ‚novými lidmi‘ ráje.*²³⁴

5.5.5. Etiketa nového člověka

Zánik buržoasní kultury znamenal nastolení nových norem chování, jejichž úzký vztah k oficiální ideologii je zřejmý a rovněž se stává součástí komplexní gesamtkunstwerk. Nová etiketa potlačovala jakoukoli diferenciaci společnosti. Nečiní rozdíl mezi společenskými vrstvami, které jsou přežitkem doby minulé, ani mezi muži a ženami²³⁵ Nová univerzální verze oslovení: soudruhu-soudružko, která nedovolí diferencovat a nese v sobě odkaz na kolektivní pojetí společnosti, je toho dokladem. Schéma my-oni je přítomno i zde. Je patrné například z oblečení, které nosí představitelé světa ‚my‘ a ‚oni‘. Zatímco klobouk, kravata a oblek jsou typizovaným repertoárem záporných hrdinů buržoasního světa, rozepnutá košile, čepice a pracovně vyhrnuté rukávy jsou výbavou socialistického nového člověka, asociující jeho lidovost a prostotu.²³⁶ Rovněž odosobněný pozdrav nové doby ‚čest práci‘ odkazuje k ústřednímu motivu socialistické ideologie. V hodnotovém měřítku je považována stará kultura za jasně špatnou, úpadkovou. Nová ji ve všech oblastech kvalitativně předčí. *„Lidé se budou pořád milovat, a čekáme, že za socialismu, v dělnické třídě, ještě více a lépe se budou milovat, neboť v nich nebude ani té falešnosti ‚nešťastných lásek‘, ani té smyslné nízkosti, v níž se často utápěla buržoasní erotika.*²³⁷

---

²³² Rudé právo, 17.3.1953, Ve Španělském sále, [neuveďeno], s. 1

²³³ Viz příloha číslo 12 a 13.

²³⁴ Macura, V., Šťastný věk, s. 26

²³⁵ Viz též v kapitole 5.4.3. Malí hrdinové

²³⁶ Je to patrné z příloh číslo 14, 17 a 23.

²³⁷ Nejedlý, Z., O výtvarnictví, hudbě a poesii; Citováno podle: Československý socialistický realismus 1948-1958, s. 79

5.5.6. Pokroková architektura

Nositelem ideologických významů se stala i tak nepolitická oblast, jakou byla architektura. Ideologický gesamtkunstwerk využívá i tohoto kanálu k šíření svých sdělení. Ideologickou interpretaci architektury nabízí text *Národní tradice v české architektuře*²³⁸, z něž jsou převzaty veškeré citace v této kapitole. Architektura je považována dle marxistické terminologie za předmět společenské nadstavby: „*Architektura má tedy významné společenské poslání. Jako součást nadstavby vyrůstá ze společnosti své doby a zpětným působením posiluje tuto společnost, její materiální základnu.*“²³⁹ Na historické stavby je nazíráno teleologickou optikou. Tedy pokud doba, ve které vznikaly, znamenala přibližování se socialistickému ráji, jsou i její produkty považovány za pokrokové. V opačném případě, pokud stavby vznikaly v dobách, které neodpovídají socialistickému ideálu, jsou označeny za architektonicky zaostalé. Příkladem toho budiž v následující citaci zmíněné baroko, které je ideologií vnímáno jako zhmotnění nepřátelské doby temna, jež ukončila vyzdvihované husitské bouře. *Stavby církví a velkých feudálů jsou v příkrém kontrastu s ubohými domy zemědělců, řemeslníků i malých obchodníků, které svědčí o zvětšujících se třídních rozdílech a bezmezném vykořisťování lidu panstvem. Barokní ústup od realismu a ilusivnost naší barokní architektury souvisí zřejmě se snahou oslnit lid falešným pozlátkem církevní katolické nádhery. ... Ale přes velké rozšíření baroka u nás nemůžeme jej počítat k pokrokovým národním tradicím v naší architektuře, protože je výrazem úpadkové reakční společnosti feudální, která se drží u moci jedině násilím a tmářstvím, a která nemá již žádného cíle, než jen udržet se. Baroko s jeho křečovitou deformací skutečnosti výtvarně vyjadřuje dobu nejhoršího útlatku našeho národa.*“²⁴⁰ Na architekturu počátku dvacátého století, z dobového pohledu ji lze označovat za poměrně aktuální, lze rovněž aplikovat ideologické schéma my-oni. Období první republiky bylo interpretováno jako doba, kdy Československo ovládali nepřátelé socialistického zřízení a tomu odpovídala i jejich architektura. „*Jako příklad bezohlednosti funkcionalismu k národním tradicím a k českému prostředí připomeňme vilovou kolonii na Babě v Praze, jejíž krabicové stavby beznadějně touží po slunné Kalifornii. Jiným takovým příkladem je typické město imperialistického kapitalismu, baťovský Zlín, které svou bezmyšlenkovitou účelovostí*

²³⁸ Tvorba, 13.12.1951, *Národní tradice v české architektuře*, Skokánek J., Pešková H., Pešek D., s. 20-23

²³⁹ Tvorba, 13.12.1951, *Národní tradice v české architektuře*, Skokánek J., Pešková H., Pešek D., s. 20

²⁴⁰ Tvorba, 13.12.1951, *Národní tradice v české architektuře*, Skokánek J., Pešková H., Pešek D., s. 21

vytváří prostředí, kde v regálech čtvrtí jsou uskladňováni lidé do domů-škatulí.²⁴¹ Architektura je tedy stejně jako celý svět buďto „naše“ dobrá, pokroková anebo „cizí“ imperialistická, kapitalistická a úpadková. Sdělení, které nese ona pokroková architektura, je spojeno se socialismem. „Monumentální díla měla přetrvat věky a nést do budoucnosti poselství o hrdinském díle socialismu.“²⁴² Dopad ideologizace architektury na společnost má poněkud odlišný charakter, nežli je tomu v jiných případech. Tato kapitola má mít spíše ilustrativní povahu a má dokládat právě na příkladu architektury, jak komplexně je gesamtkunstwerk socialistické ideologie aplikován do běžného světa.

5.6. Ideologie a mýtus

Ideologie ve svých východiscích a motivech i způsobem jejich prezentování připomíná v mnoha ohledech mytické vyprávění.

Klasické mytické vyprávění ve své podstatě vyjadřuje víru v plnost a celistvost nadčasového řádu. Mýtus je ztělesněním stálých a neměnných pravd. Pomocí mýtu jsou vysvětlovány veškeré události a jsou dávány do souvislosti s platným řádem. Svět je mytickým vyprávěním zpřístupňován, vysvětlován a zabydlován. Mýtus nastoluje úzký vztah vzájemnosti, mezi čtenářem/posluchačem mýtu a světem, o kterém mýtus hovoří. Platnost mýtu je ztělesňována opakovanými rituály, které opět budují vztah mezi jejich aktéry a světem, který mýtus zabydluje. Mýtus pracuje s univerzálními archetypálními koncepty, jimž je přiřazena jasná emocionální hodnota. Mytičtí hrdinové jsou výjimeční, stojí nad společností. Mytické vyprávění je vnitřně logicky konzistentní.²⁴³

Konstrukce ideologických textů se mytickému vyprávění blíží a to zejména ve využívání motivů a prezentování obrazu ideologického světa. Především ideologií představovaný svět Československa (tedy domova, ke kterému se většina textů vztahuje) je postaven na principech blízkých mytickému vyprávění a mytické konstrukci světa, na což poukazují i další autoři: „*Socialistická rétorika i nemalá část literatury poválečného období byla poznamenána soustavnou ideologickou mytizací*

²⁴¹ Tvorba, 13.12.1951, Národní tradice v české architektuře, Skokánek J., Pešková H., Pešek D., s. 23

²⁴² Petišková T., Československý socialistický realismus 1948-1958, s. 36

²⁴³ Např. podle: Neubauer, Z., Mythos, In: Prostor 15/1991; nebo Mocná, D., a kol., Encyklopedie literárních žánrů, s. 400-412

reality, nezřídka přizdobenou archaizujícími aluzemi, a současně diskriminací všech vpravdě demytizačních počinů, což v očích čtenářů mimořádně zvýznamnilo každý projev autenticity.“²⁴⁴ „Mytologické prvky pak ještě více zesílily, jakmile se staly součástí státní doktríny. Právě obecná závaznost z nich učinila mýtus také v sociálním smyslu slova, tedy jednotnou organizující sílu podrobující si rozmanité projevy lidského kolektiva, normovaný sémiotický svět, ze sféry jehož platnosti nelze vystoupit.“²⁴⁵

5.6.1. Zabydlování světa

Ideologické texty, obdobně jako mytická vyprávění, přispívají k ‚zabydlování‘ a k vysvětlování domácího světa. Budují sounáležitost čtenářů (obyvatel) k zemi, ve které žijí, respektive k ideologickému obrazu země, ve které žijí. K ‚zabydlování‘ je často využíváno motivu práce. Zabydlování je zde převedeno na naplňování země prací – její pracovní zušlechťování. Má podobu zpráv o pracovních výkonech, nových stavbách, apod.: *„V Kunčicích urychlí stavbu třetí martinské pece; Mostečtí havíři zvyšují těžbu; Kombajnisté splnili denní normu na 200 procent; Olomoucké léto budování a boje za mír.“*²⁴⁶ Dalším silným motivem je budování velkých průmyslových staveb socialismu, jejichž prostřednictvím si společnost podmaňuje běh přírody²⁴⁷, které rovněž přispívají k ‚zabydlování‘ země. Motiv ‚zabydlování‘ s sebou nese emocionální náboj. Neomezuje se pouze na popis procesu ‚zušlechťování‘, ale zároveň se snaží vyvolávat přináležitost obyvatel k zemi, hrdost a motivaci pro další práci: *„Najednou, kde se vzal, tu se vzal, objevil se na lešení brýlatý Hana, vedoucí party betonářů, ve svátečních šatech. ‚Co tu děláš?‘ obořil se na něj dobrácky Režnar. ‚Máš být doma a odpočívat.‘ – ‚Ale šel jsem pro lístky!‘ vymlouvá se Hana. ‚Pro lístky?‘ ironizoval Režnar. ‚Prohlížet sis to přišel.‘ ‚A proč by ne?‘ bránil se Hana, ‚copak to není radost?‘ a celá jeho sváteční postava září, usmívá se, a kdyby se před lidmi nestyděl, jistě by stavbu pohladil.“*²⁴⁸ S motivem sounáležitosti pracují i plakáty.²⁴⁹

²⁴⁴ Mocná, D., a kol., Encyklopedie literárních žánrů, s. 410

²⁴⁵ Macura, V., Šťastný věk, s. 14-15

²⁴⁶ Uvedené nadpisy jsou z titulní strany deníku Práce, 22.7. 1951

²⁴⁷ Viz podkapitola 5.5.1. Ovládnutí přírody

²⁴⁸ Práce, 27.8.1952, Padesát tři vítězné dny kolektivu čtvrté martinky, s. 3

²⁴⁹ Viz příloha číslo 12 a 13.

Vedle zabydlování světa ideologické texty, obdobně jako mytická vyprávění, svět vysvětlují. Jejich prostřednictvím se reálný svět stává snadno pochopitelným, vnáší do něj řád. Dokladem vysvětlující tendence textů je komplexní prezentování světa jakožto bi-polarizovaného prostoru. Ideologie interpretuje historické události, jejichž důsledkem je aktuální model světa, v němž jsou jasně rozděleny hodnoty dobra a zla. Texty tak nabízejí jednotný a vnitřně nerozporný výklad světa, jeho dějin a potažmo i budoucích vyhlídek, kterými jsou nastolení socialistického ráje a jeho rozšiřování na úkor jeho nepřátel ve smyslu teleologického vnímání dějin.²⁵⁰

Teleologické vnímání dějin, tedy směřování k jednomu cíli, jímž je socialistické zřízení, má za důsledek jakousi dvojakost ve vnímání času.²⁵¹ Dvojmo lze totiž interpretovat cíl, ke kterému dějiny míří. V prvním případě byl cíl dějin (socialistická společnost) naplněn nástupem komunistů k moci. V takovémto vnímání má pak vnímání času cyklickou povahu, která je pro mytické vyprávění typická. Dokladem cykličnosti socialistického času jsou opakovaně pořádané rituály, které zpřítomňují historické události, jež vedly k nastolení socialismu, a utvrzují tak důležitý mytologický řád (viz též kapitolu 5.5.3. Ritualizace života). Druhý způsob interpretace dosažení dějinného cíle a potažmo přístup k plynutí času vychází z představy, že socialistický ráj je ideálním cílem, kterého zatím nebylo dosaženo, nicméně společnost se mu stále přibližuje. S tímto pojetím je spojeno dopředné směřování společnosti a přibližování se ideálu; hesla, provolávající, že Československo je země, kde zítra znamená včera apod. Obě pojetí času – cyklické i lineární – stojí v ideologických textech neproblematicky vedle sebe. „*Představa cílové epochy šťastného života jako budoucího vyvrcholení dějin má totiž tehdy svůj protějšek a doplněk v představě, že utopie byla dosažena, že je již teď v přítomnosti žitá. Obě tyto představy se ovšem nevylučovaly.*“²⁵²

5.6.2. Archetyp mytického hrdiny

Pro mýty jsou důležití hrdinové. Velkými i malými hrdiny socialismu jsme se již zabývali v kapitole 5.4. Hledání hrdinů, proto je zde zmíníme jen velice stručně. Pokud budeme na ideologickou konstrukci světa nahlížet optikou mytického vyprávění,

---

²⁵⁰ Viz příloha číslo 16 a 17.

²⁵¹ Macura, V., Šťastný věk, s. 14-35

²⁵² Macura, V., Šťastný věk, s. 16

hrdinové zde hrají důležitou roli archetypálních představitelů socialistických zemí. Velcí hrdinové, jak je psáno ve zmíněné kapitole, oplývají nadpřirozenými schopnostmi, stojí nad společností, je k nim nahlíženo jako k nositelům univerzální pravdy – tedy obdobně, jako k hrdinům mytickým. Mumifikace socialistických vládců dokazuje jejich nesmrtelnost a imunitu vůči působení času. Stávají se nadřazenými běžné společnosti. „*Pohřbení Gottwalda do mauzolea ... ,bylo především opakováním mumifikace Stalina a mumifikace Lenina. ... Byl tak podobně jako oni povýšen se vši definitivností mezi polobohy.*“²⁵³ Nadspolečenské postavení vládců je patrné i z jejich vyobrazování na řadě plakátů a socialisticko-realistických malbách.²⁵⁴

Nejen postavy vládců se těší mytizaci, která je staví do pozice mystických polobohů. Obdobně lze interpretovat například postavu ruského horníka Alexeje Stachanova či Julia Fučíka, která již rovněž byla popsána výše. Mytizace v tomto případě spočívá ve zvýraznění určitých vlastností, jejichž se pak daná postava stává zástupným symbolem. Kult Stachanova zhmotňuje ideologicky důležitý motiv hrdinské práce. Stachanov se stal živým (zemřel až roku 1977) archetypálním předobrazem vzorně pracujícího a socialisticky uvědomělého člověka. Motiv hornické práce jako hrdinské oběti pro socialismus je patrný i z československých plakátů.²⁵⁵ Kult Fučíka je odlišný. Fučík je v ideologických textech prezentován jako mučedník socialismu, který byl pronásledován pro své přesvědčení. Fučík se stává archetypálním příkladem ‚nového socialistického člověka‘, který je spojován s motivy mládí a radosti. „*...Fučíkův kult, budovaný ve zcela aktuálním vztahu k potřebám nově se utvářejícího socialistického světa, je současně hluboce vkořeněn do archaických mytických struktur. Mýtus Fučíka vykazuje zřetelné rysy solárních a kalendářových mýtů, jeho syžetová osnova je dána příběhem smrti mladého boha a jeho znovuzrození, motivy ‚mládí‘, ‚úsměvu‘, ‚radosti‘, ‚krásy‘ zřetelně odpovídají dávnému archetypu.*“²⁵⁶

---

²⁵³ Macura, V., Šťastný věk, s. 129

²⁵⁴ Viz příloha číslo 5 a 6.

²⁵⁵ Viz příloha číslo 4 a 8.

²⁵⁶ Macura, V., Šťastný věk, s. 97

5.6.3. Příběhovost

Základním nositelem mýtu je příběh a jeho vyprávění.²⁵⁷ Příběh hraje důležitou roli i napříč ideologickými texty, jak již bylo popsáno výše v kapitole 4.3. Ideologie a příběh. Ideologie sleduje jeden meta-příběh světa, okolo kterého se točí vše ostatní a veškeré dílčí motivy z něj vycházejí. Hlavním východiskem tohoto příběhu je napětí v bi-polarizovaném světě a přibližování se socialistickému ideálu. Tento meta-příběh je analogií k mytickému řádu, který má nezpochybnitelnou a univerzální platnost. Hlavním vypravěčem tohoto příběhu je komunistická strana, ačkoli tento fakt je v textech obvykle skrytý. „*Krátce řečeno, ‚strana‘ vládne, proto, že ví. A poněvadž je v tom svém Vědění zcela osamocena, nezbyvá jí, než aby vládla sama ... ‚strana‘ vytváří a garantuje společenský řád, který nazývá socialismem. Je to společenské zřízení, které, jakmile se jednou podařilo nastolit, stává se nezměnitelným a nedotknutelným; to znamená, že žádný jiný řád už nepřichází v úvahu.*“²⁵⁸ Veškeré ideologické texty jsou v souladu s tímto meta-příběhem – řádem. „*Socialismus zřetelně obecně směřuje k naprosté vnitřní homogenosti, k rušení jakýchkoli rozporů a rozdílů.*“²⁵⁹ Texty jsou logicky konzistentní a homogenní, neproblematicky odkazují k jednomu meta-příběhu. „*Při pozornějším pohledu zjistíme, že nám oficiální propaganda předkládá podivuhodně ucelený a vnitřně prokomponovaný model společnosti.*“²⁶⁰ Ideologické texty dokážou vyobrazit celý svět na poměrně malém prostoru. To je způsobeno tím, že jsou v textech dávány do přímé souvislosti ‚malé‘ každodenní příběhy s příběhem ‚velkým‘. „*Zapálení pece - další velké vítězství práce v den zahájení 4. roku našeho pětiletého plánu je pádnou odpovědí všech budovatelů Nových hutí Klementa Gottwalda a s nimi všech pracujících Ostravska a naší drahé vlasti na válečné štvání amerických imperialistů a podněcovatelů nové války.*“²⁶¹ „*Svou brigádou dávám odpověď všem agresorům a podněcovatelům nové světové války, kteří v Koreji rozpoutali válečnou litici.*“²⁶² „*My, družstevníci z Chrtic, víme, jaké má užitky společná práce a víme dnes, jak krásně se nám pracuje. Proto s odporem sledujeme zprávy, jak američtí interventí a zbrojaři chtějí vyzbrojit západní Německo, které jim má sloužit k tomu, aby rozpoutalo novou světovou válku... My se dovedeme vypořádat nejen s mandelínkou bramborovou,*

²⁵⁷ Neubauer, Z., Mythos; nebo Barthes, R., Mytologie, s. 107

²⁵⁸ Fidelius, P., Řeč komunistické moci, s. 170

²⁵⁹ Macura, V., Šťastný věk, s. 254

²⁶⁰ Fidelius, P., Řeč komunistické moci, s. 17

²⁶¹ Práce, 3.1.1952, Telegram budovatelů socialismu prezidentu republiky Klementu Gottwaldovi, s.3

²⁶² Zemědělské noviny, 5.1.1951, Rolník Vaculín na brigádě v ostravských dolech, s. 3

ale i s takovými brouky, jako je Truman se svými hitlerovskými generály.²⁶³ „Tito bandité nebyli však jedinými původci a osnovateli vraždy v Babicích. ... Strůjce tohoto zločinu je třeba hledat dál. Za nimi, za jejich zločiny se objevuje v celé své obludnosti nelidská tvář Wall Streetu, tvář vrahů z Koreje i tvář jejich dnešních kumpánů, jimiž jsou vrahové z Lidic a Ležáků, i tvář české a slovenské emigrace, tvář zrádců lidu a republiky.“²⁶⁴ Uvedené příklady textů dokládají, jak úzce jsou v textech propojeny témata lokálního charakteru s oním, vše zastřešujícím, meta-příběhem.²⁶⁵ Veškeré události (včetně jejich aktérů) jsou dávány do nejširších souvislostí; tvoří malou část komplexního a konzistentního velkého celku. Ideologický význam daných událostí v momentě, kdy jsou prezentovány v souvislosti s meta-příběhem, je podstatně vyšší. Meta-příběh se tak snadno dostává do široké společnosti, která je zároveň nutně jeho přímým aktérem. „Mýtus se svým vlastním působením uzavírá, neklade otázky existence předmětů či jevů mimo sebe sama; čerpá pouze ze sebe a pak už se jen dožaduje umístění do aktuálního světa, tedy potvrzujícího přijetí, a tím i ‚zreálnění‘. Jeho jednotlivé prvky jsou vůči jeho světu doslovné, neznají ironizaci či znejišťující problematizaci.“²⁶⁶

Ideologický meta-příběh tedy v textech plní úlohu mytického řádu, který je světu daný, nezpochybnitelný. Meta-příběh, stejně tak jako mytický řád, je vysvětlujícím (a zároveň legitimizujícím) momentem běhu světa a východiskem pro interpretaci dílčích událostí.

---

²⁶³ Zemědělské noviny, 27.1.1951, Nepřipustíme, aby znovu vyzbrojili vrahy Lidic, s. 4

²⁶⁴ Práce, 2.7.1952, Babice, Brejchová, J., s. 3

²⁶⁵ Viz plakáty v příloze číslo 14, 15 a 16.

²⁶⁶ Bílek, P., In: Barthes, R., Mytologie, s. 161

6. Závěr

Analýza dílčích motivů užívaných v textech komunistické ideologie první poloviny padesátých let v Československu odhaluje promyšlenou systematickostí ideologických textů. Vládnoucí moc prostřednictvím svého informačního monopolu a využíváním centralizovaného cenzurního mechanismu dokázala vnést ideologické sdělení do široké škály textů (a to nejen příspěvky v tisku, ale i využitím dalších ‚netextových‘ médií).

Jednotlivé motivy, stejně tak jako jednotlivé texty, je třeba vnímat jako malou část velkého celku (nebo s odkazem na kapitolu 5.6. Ideologie a mýtus jako malou část ideologického meta-příběhu). Lze formulovat tezi, že hlavní význam jednotlivých textových sdělení je v tom, že se svým malým příspěvkem podílejí na budování onoho velice komplexního a do detailu vykresleného ideologizovaného obrazu světa. Smysl těchto textů spočívá právě v tom, že tvoří malou jednotku, z níž je vystavěn velký celek. Ideologický meta-příběh je konstruován pomocí obrovského počtu těchto malých textových jednotek, které se navzájem podporují, odkazují k sobě, a tím vytvářejí velice pevný celek. Ideologické texty se vyznačují svou homogenitou, bezvýhodností a zacykleností; utváří vlastní svébytný svět. „*Celá kultura padesátých let (jistě ovšem s výjimkami, jež potvrzují pravidlo) směřuje zřetelně k produkci jediného kulturního ‚textu‘ budovaného formálně sice různými autory, ale z jediného, přesně definovaného, nadosobního perspektivního centra.*“²⁶⁷ Tímto ‚jediným textem‘, který stojí nad dílčími texty je onen silný meta-příběh, ideologizovaný obraz bi-polarizovaného světa a idea utopické (dle Mannheimovy terminologie) představy socialistického ráje, ke které teleologicky směřuje světové dění.

Dílčí motivy, které nalzáme v textech, systematicky přispívají ke konstrukci výsledného ideologizovaného obrazu světa. V práci jsou rozkryty jejich vnitřní vzájemné vazby, emblematickosti i mytické přesahy.

Socialistická ideologie, jejíž postuláty se režim snažil uskutečnit, je v práci charakterizována jako komplexní *gesamtkunstwerk*. K jejímu šíření jsou využity veškeré dostupné kanály – multimedialita (viz v práci výše). Propaganda se neomezuje pouze na tištěné texty, ale vedle nich zahrnuje i projevy, výtvarné umění, plakáty, kulturní tvorbu a tak dále. Všechny tyto kanály podléhají centrálnímu cenzurnímu

---

²⁶⁷ Macura, V., Šťastný věk, s. 254

mechanismu a systematicky se podílejí na šíření ideologických sdělení. Důsledkem širší mediálních kanálů, kterých je využíváno, je její masivní dopad na společnost. Jejím působení se nelze vyhnout. Dalším aspektem *gesamtkunstwerk* charakteru ideologie je, vedle multimediality, multitematičnost – předmětem ideologizace se stávají i témata, která nemají přímou vazbu na státní politiku (viz kapitola *Ideologický gesamtkunstwerk*, kde jsou jejich příklady podrobněji popsány). To opět zvyšuje ideologický podíl na společenském životě a zásah občanů.

Veškeré texty, ať už je k jejich šíření využíváno jakéhokoli mediálního kanálu, jsou ve vztahu vzájemné ekvivalence. Systematicky k sobě navzájem odkazují, podporují se, což z nich činí velice komplexní a soudržný celek. Z tohoto velkého množství tematicky navzájem provázaných textů pak vyvstává ideologický obraz světa, meta-příběh. Ten se rovněž vyznačuje svou propracovaností, stabilitou, soudržností, komplexností a neproblematickostí. Veškeré ideologické texty jej podporují, dokreslují a jsou s ním v souladu. Tento ideologií prezentovaný obraz světa v určitých momentech odkazuje ve svých principech k mýtu a mytickému vyprávění. Pro ideologická sdělení, stejně tak jako pro mýtus, je důležitá příběhovost. Texty svět zabydlují a vysvětlují. Vzbuzují v čtenářích sounáležitost se socialistickým prostorem, ve kterém žije. Ideologický meta-příběh nahrazuje mytický řád světa.

Práce analyzuje prostřednictvím motivů socialistickou ideologii na základě širokého spektra textů. Problematika toho, jaký byl dopad těchto textů na společnost, je nad rámec předkládané práce. Přestože vládnoucí režim disponoval monopolem v informačním systému, lze dopady působení propagandy na společnost definovat jen obtížně. *„Z mnoha nepřímých pramenů lze vyslovit poznatek, že v mentalitě části občanů i všech sociálních skupin se v praktickém každodenním životě jejich chování nekrylo s oficiálními požadavky a ideologickými hesly.“*²⁶⁸

---

²⁶⁸ Kalinová, L., *Společenské proměny v čase socialistického experimentu*, s. 201

7. Summary

Diplomová práce rozkrývá motivy komunistické propagandy první poloviny padesátých let v Československu. Pomocí metody kvalitativní analýzy obsahu mediálních obsahů práce interpretuje jednotlivé ideologické motivy, zasazuje je do celkového ideologického kontextu a poukazuje na jejich emblematicnost a mytické přesahy. Na komunistickou ideologii je v práci nahlíženo jako na systematický, komplexní a vnitřně úzce provázaný gesamtkunstwerk, který prostupuje celou společnost. Práce osvětluje zásady procesu konstrukce ideologizovaného obrazu světa a porovnává jej s principy užívanými v mytickém vyprávění.

8. Literatura

ARENDDT, Hannah. *Původ totalitarismu I-III*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1996. 679 s. ISBN 80-86005-13-5.

BARTHES, Roland. *Mytologie*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2004. 170 s. Bod. ISBN 80-86569-73-X.

BEDNAŘÍK, Petr, JIRÁK, Jan a KÖPPLOVÁ, Barbara. *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. 439 s. Žurnalistika a komunikace. ISBN 978-80-247-3028-8.

BÍLEK, Petr A., ed. *James Bond a major Zeman: ideologizující vzorce vyprávění*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2007. 132 s. Scholares. ISBN 978-80-87053-06-5.

ČERMÁK, František, CVRČEK, Václav a SCHMIEDTOVÁ, Věra. *Slovník komunistické totality*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. 302 s. Korpusová lexikografie; sv. 3. ISBN 978-80-7422-060-9.

DOUBRAVOVÁ, Jarmila. *Sémiotika v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. 159 s. ISBN 80-7178-566-0.

FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Vyd. 1. Praha: Triáda, 1998. 216 s. Paprsek; sv. 2. ISBN 80-86138-03-8.

GROJS, Boris. *Gesamtkunstwerk Stalin: rozpolcená kultura v Sovětském svazu; Komunistické postskriptum*. Vyd. 1. Praha: Akademie výtvarných umění v Praze, Vědecko-výzkumné pracoviště, 2010. 189 s. Edice VVP AVU; sv. 2. ISBN 978-80-87108-17-8.

HERMAN, Edward, CHOMSKY, Noam. *Manufacturing Consent : the political economy of the mass media*, 1. Ed. New York: Pantheon Books, 2002, 412 s. ISBN 0-375-71449-9

JOWETT, Garth, O'DONNELL, Victoria. *Propaganda And Persuasion*, 4. Ed. London: Sage Publications, 2006, 422 s. ISBN 1-4129-0898-1

KALINOVÁ, Lenka. *Společenské proměny v čase socialistického experimentu: k sociálním dějinám v letech 1945-1969*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2007. 363 s. ISBN 978-80-200-1536-5.

KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1948 – 1953*. 1. vydání, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1991, 148 s. ISBN 80-04-25700-3

KAPLAN, Karel a TOMÁŠEK, Dušan. *O cenzuře v Československu v letech 1945 - 1956: studie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1994. 183 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky; sv. 22. ISBN 80-85270-38-2.

KONČELÍK, Jakub, VEČEŘA, Pavel a ORSÁG, Petr. *Dějiny českých médií 20. století*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2010. 310 s., xxxii s. obr. příl. ISBN 978-80-7367-698-8.

KOPAL, Petr. *Film a dějiny*, 1. Vy., Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2005, 406 s. ISBN 80-7106-667-2

KŘIVÁNKOVÁ, Alena, ed. a VATRÁL, Jozef, ed. *Dějiny československé žurnalistiky: [celostátní vysokošk. učebnice pro stud. fak. žurnalistiky a filozof. fak.]*. Díl 4, *Český a slovenský tisk v letech 1944-1987*. 1. vyd. Praha: Novinář, 1989. 223 s., [24] s. obr. příl. ISBN 80-7077-036-8.

LINHART, Jiří, ed., VODÁKOVÁ, Alena, ed. a KLENER, Pavel, ed. *Velký sociologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 1996. 2 sv. ISBN 80-7184-311-3.

MACURA, Vladimír et al. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 351 s. Šťastné zítřky; sv. 1. ISBN 978-80-200-1669-0.

MANNHEIM, Karl. *Ideologie a utopie: přednášky a eseje*. 1. vyd. Bratislava: Archa, 1991. 357 s. ISBN 80-7115-022-3.

MERTA, Jonáš. *Analýza komunistické propagandy na příkladu kolektivizace venkova*. Praha: 2009. 52 s. Bakalářská práce (Bc.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Barbara Köpplová, CSc.

Moc obrazů, obrazy moci: politický plakát a propaganda: Galerie U Křižovníků 26.1.-30.3.2005 = Power of images, images of power: political poster and propaganda: Gallery U křižovníků 26.1.-30.3.2005: [katalog výstavy. Praha: Galerie U Křižovníků, 2005. 283 s. ISBN 80-239-4310.

MOCNÁ, Dagmar a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2004. 699 s. ISBN 80-7185-669-X.

NEUBAUER, Zdeněk. *Mythos*, In: Prostor 15/1991

PETIŠKOVÁ, Tereza. *Československý socialistický realismus 1948-1958*. Praha: Gallery, 2002. 101 s. ISBN 80-86010-61-9.

PRATKANIS, Anthony R. a ARONSON, Elliot. *Age of propaganda: the everyday use and abuse of persuasion*. Rev. ed. New York: W.H. Freeman, 2002. xv, 416 s. ISBN 0-8050-7403-1.

PROKOP, Dieter. *Boj o média: dějiny nového kritického myšlení o médiích*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2005. 409 s. Mediální studia. ISBN 80-246-0618-6.

PROROK, Vladimír a LUPTÁK, Milan. *Politické ideologie a teorie v dějinách*. Vyd. 1. V Praze: Vysoká škola ekonomická, 1998. 186 s. ISBN 80-7079-645-6.

RATAJ, Jan. *KSČ a Československo I. (1945-1960)*. Vyd. 1. Praha: Oeconomica, 2003. 199 s. ISBN 80-245-0642-4.

SCHULZ, Winfried et al. *Analýza obsahu mediálních sdělení*. 2., přeprac. vyd. Praha: Karolinum, 2004. 149 s. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze; 2. ISBN 80-246-0827-8.

Slovníková příručka k československým dějinám 1948-1989, 1. vydání, Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006, 890 s.

(http://www.usd.cas.cz/UserFiles/File/Publikace/Prirucka48_89.pdf; 10.9.2011)

9. Seznam příloh

Plakáty

1. Vimr, V., Mír – Stalin, 1950.
2. Anonym, Za mír, 1951.
3. Korechij, V., Mír zvítězí, 1950.
4. Anonym, Svornou prací za rozkvět vlasti, nedatováno.
5. Čumpelík, J., Vám poděkování a lásku vám, 1950
6. Němec, B., 30 let Komunistické strany Československa, 1951
7. Anonym, Uhlí-uhlí-uhlí, 1946.
8. Jirka, O., Staň se horníkem, 1950.
9. Hanuš, B., Česká ženo, 1945.
10. Bílek, F., Stavba Slapské přehrady, 1958.
11. Čihák, F., První máj, 1956.
12. Skála, K., Naše vlast bude krásná a bohatá, 1951.
13. P5P, Mladí vstříc, 1946.
14. Haas, L., Na soud s Americkými barbary, 1952.
15. Sedláčková, D., Kapitalismus má jeden cíl, 1953.
16. Haas, L., Každá tuna oceli, 1951.

Další texty

17. Mladá fronta, 3.5.1953, Svazáci, odhaluje pravdivou tvář první republiky, [neuvedeno], s. 3
18. Práce, 1.1.1952, Do nového roku, Zupka, F., s. 1
19. Rudé Právo, 9.7.1951, Projev ministra Václava Kopeckého, s. 1
20. Rudé právo, 25.12.1952, Vánoční projev předsedy vlády Antonína zápotockého, s. 1
21. Tvorba, 2.1.1951, Fronta je všude, Skála, I., s. 4
22. Tvorba, 12.2.1951, Křižáci po 530 letech, [neuvedeno], s. 3
23. Tvorba, 16.1.1951, Klulak v JZD, [neuvedeno], s. 3
24. Sekora, O., Kousky mládence Ferdy Mravence: I příroda bude lepší (1950);
25. Sekora, O., Kousky mládence Ferdy Mravence: Aby bylo všechno lepší (1954);
26. Sedloň, M., Písnička o traktoristce, Nový život, 1950

PLAKÁTY

1. Vimr, V., Mír – Stalin, 1950. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 175

2. Anonym, Za mír, 1951. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 89

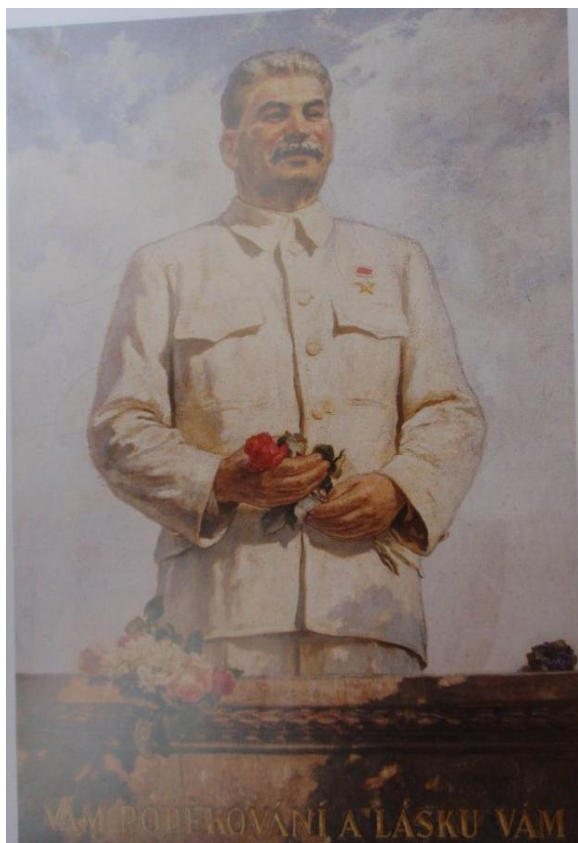
3. Korechij, V., Mír zvítězí, 1950. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 178

4. Anonym, Svornou prací za rozkvět vlasti, nedatováno. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 23

5. Čumpelík, J., Vám poděkování a lásku vám, 1950. In: *Moc obrazů, obrazy moci*, s. 12

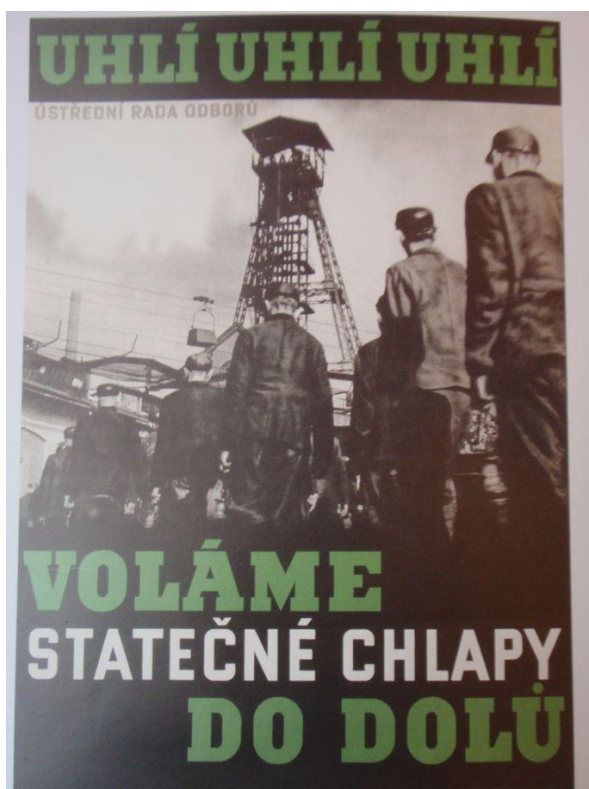

6. Němec, B., 30 let Komunistické strany Československa, 1951. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 135

7. Anonym, Uhlí-uhlí-uhlí, 1946. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 201

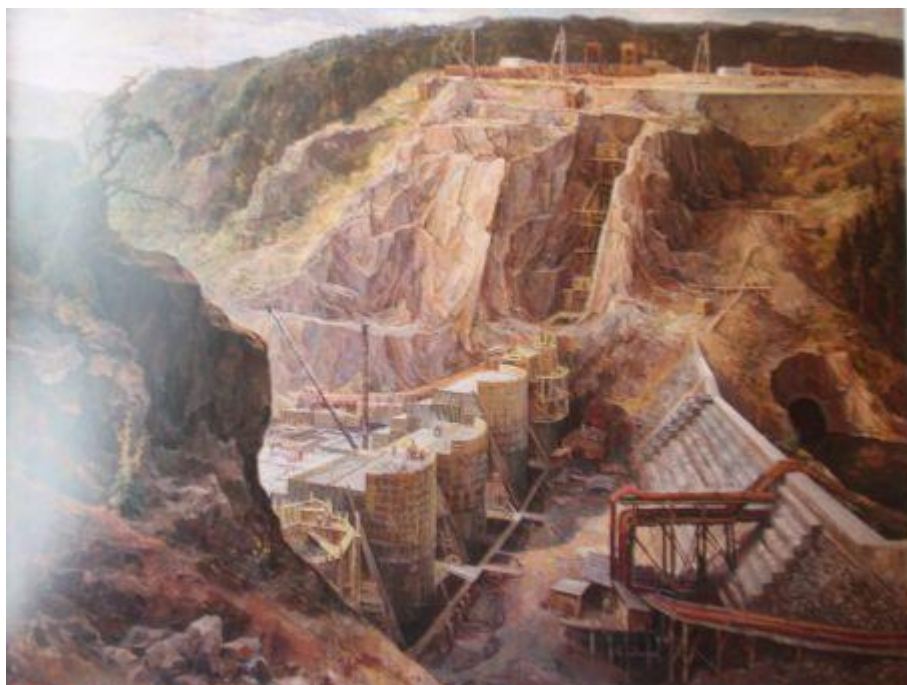
8. Jirka, O., Staň se horníkem, 1950. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 204

9. Hanuš, B., Česká žena, 1945. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 98

10. Bílek, F., Stavba Slapské přehrady, 1958. In: *Moc obrazů, obrazy moci*, s. 13

11. Čihák, F., První máj, 1956. In: *Moc obrazů, obrazy moci*, s. 72

12. Skála, K., Naše vlast bude krásná a bohatá, 1951. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 236

13. P5P, Mladí vstříc, 1946. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 98

14. Haas, L., Na soud s Americkými barbary, 1952. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 250

15. Sedláčková, D., Kapitalismus má jeden cíl, 1953. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 254

16. Haas, L., Každá tuna oceli, 1951. In: *Československý socialistický realismus 1948-1958*, s. 255

17. Mladá fronta, 3.5.1953, Svazáci, odhaluje pravdivou tvář první republiky, [neuvedeno], s. 3

18. Práce, 1.1.1952, Do nového roku, Zupka, F., s. 1

Do nového roku

FRANTIŠEK ZUPKA, předseda ÚRO

Rok 1951 odchází do minulosti — a zanechává nám výsledky dvou od sebe odlišných a protichůdných společenských soustav. Svobodné národní dělem tohoto roku obohatily lidstvo dalšími mohutnými budovatelskými úspěchy, zatím co hnilobou stárí oslabené plíse starého kapitalistického světa ještě více zakolísaly.

Dvacáté století je stoletím, ve kterém se lidstvo zbavuje kapitalismu a buduje nový socialistický společenský řád. Nový socialistický svět se zrodil ve Velké říjnové revoluci, která první silně otřásla základy kapitalismu. Od vítězství říjnové revoluce nás dělí více než 34 roky. V lidských dějinách je to poměrně krátká doba, ale historicky velmi významná, neboť byla bohatá na události, které rozhodly o budoucnosti celého lidstva. Je to řetěz tvrdých úderů, které imperialistické utrátily za těchto 34 let. Utřpeli těžkou porážkou rozdělením 14 intervenčních vojsk, nástupem vítězství sil Velké říjnové revoluce. Velká vlastenecká válka rozbila německý fašismus a japonský militarismus, hlavní úderní síly imperialismu a vyvrátil z jeho spárů země lidové demokracie. Osvoďdila se lidová Čína. Rada úderů dnes pokračuje hanebnou porážkou loupčických band imperialistů v Koreji a v dalších zemích Asie.

Přes tyto porážky pokračují imperialisté ve válečných provokacích, neboť ve válce vidí jedinou možnost udržet se nad propasti minulosti, na jejíž okraj jsou stále více zatlačováni. Proto boj za uchování míru je dnes nejrevolučnějším úkolem, neboť zneškodnění války znamená urychlit definitivní porážku a zánik kapitalismu. V tomto boji za zachování míru byl rok 1951 rokem dalších vítězství mírových a pokrokových sil nad silami imperialismu.

Porážky, které imperialisté tržili krok za krokem, přesvědčují národy o možnosti zbavit se nadvlády cizích zotročovatelů. Domněnka o sile imperialismu se rozptyluje a zužuje se možnosti zahnat národy do nové války pro zájmy americko-anglických imperialistů. V této situaci není pro imperialisty žádný prostředek dost špinavý, aby jej pro své cíle neuplatnili. Porušují všechna mezinárodní pravidla a dohody. Na svých diplomatických zastupitelstvech sřizují vyzvědačská a rozvratnická střediska. Do svých služeb kupují zrádce, zloděje a vrahy, kteří jsou všeho schopni. Tyto gangsterské metody v politice chtějí američtí imperialisté legalizovat zákonem na financování špiónů, zrádců, diversantů, teroristů a na organizování ozbrojených úderních skupin proti Sovětskému svazu a lidovým demokraciím.

Ve službách těchto dolarových gangsterů stáli nepřátelé našeho lidu, banda Slánského, Štinga, Švernové, Clementise a spol. Hlavní jejich záškodnické úsilí směřovalo k sabotování socialistické výstavby a k porušení svazku a družby se Sovětským svazem a nakonec k obnovení kapitalismu v naší zemi. Odhalení Slánského a jeho společníků bylo velkou ranou americko-anglickým válečným štváčům. Po této ráně zasadíme našim nepřátelům další rány novými vítězstvími v našem socialistickém budování a tím že se ještě pevněji přimkneme k našemu osvoboditeli a ochránci, k Sovětskému svazu. To je třeba mít

na zřeteli zejména teď, kdy vstupujeme do nového, čtvrtého roku Gottwaldovy pětiletky.

Nový rok byl vždy dnem, kdy lidé si navzájem říkali ruče a přáním zdraví, štěstí a spokojenosti. Tato přání v minulosti rostávala však nespůitelnými, protože je rozbila tvrdá skutečnost kapitalistického otroctví a vykořisťování. V těchto novoročních blahopřáních projevovala se touha pracujících po klidné a zajištěné existenci, která by neznala nezaměstnanosti, bídy, hladu a živofení. Od počátku našeho osvobození však naše novoroční přání jsou reálná a také se rok od roku uskutečňují. Proto naši lidé do novoročních pozdravů vládají přání osobních úspěchů v práci, které jsou spojeny s úspěchy naší socialistické výstavby a hospodářským rozkvětem naší vlasti. Vyjadřují tím i hluboké přesvědčení, že naši pracující mají ve svých vlastních rukou možnost uskutečňovat svá přání, možnost splnit je. K této víře nás opravňují výsledky, kterých jsme až do teď dosáhli, a též výsledky uplynulého roku.

Třetí rok pětiletky byl rozhodujícím rokem pro naši hospodářskou výstavbu. Jeho hlavním úkolem bylo přeorientovat naši výrobu tak, aby se stále více opírala o hospodářské vztahy se Sovětským svazem a lidové demokratickými státy. S přeorientováním úzce souviselo i zvýšení obratyschopnosti a síly republiky, jakož i další pronikavé zvýšení životní úrovně lidu.

Díky bratrské nezištné pomoci Sovětského svazu třetí rok pětiletky své historické poslání splnil. Pod pracovitou rukou usilovných budovatelů vyrůstají naše mohutné stavby socialismu. Odhalujeme další bohatství naší země a rozšiřujeme jeho dobývání, abychom mohli dát republice více uhlí, železa, oceli, barevných kovů atd. Budujeme nové energetické zdroje, které napájejí naše doly, hutě, chemické závody, strojírny, města a vesnice elektrickým proudem. Dali jsme v uplynulém roce do provozu další nová nejmmodernější zařízení závodů, kde se do budovatelské práce zapojily další desetitisíce lidí.

V nových hospodářských vítězstvích rozhodující úlohu sehrála jako vždy hrdinná práce našeho lidu, našich dělníků, techniků, úředníků a všech pracujících. Náš lid je si vědom toho, že vítězství dosažené v budování upevňuje sílu naší vlasti a zvyšuje životní úroveň všech pracujících. Náš lid pochopil, že pevnosti socialismu jsou doly, závody, stavby a všechna pracoviště, kde se rozhoduje o naší pětiletce. Proto každý uvědomělý pracující a vlastenec napomáhal svou usilovnou prací v plnění plánu a zasloužil se o dobré výsledky třetího, rozhodujícího roku Gottwaldovy pětiletky.

Naším společným novoročním přáním je, aby přišel nový rok byl ještě radostnější, aby znamenal další významný krok vpřed na cestě k socialismu. Toho je možno dosáhnout jen tehdy, podíváme-li se našim nedostatkům a chybám přímo do očí, odstraníme-li je a překonáme, aby nám v našem budování nefekážely.

Na únorovém zasedání ÚV KSČ řekl nám do celá jasně soudruh Klement Gottwald že především je nutno zshospodárnit naši výrobu. Poukázal na nepřiznivý vývoj poměru produktivity práce a mezd.

(Pokračování na 5. straně.)

19. Rudé Právo, 9.7.1951, Projev ministra Václava Kopeckého, s. 1

Projev ministra Václava Kopeckého

Je bezpečně zjištěno, že vražda spáchaná na funkcionářích místního národního výboru v Babicích, je dílem teroristické bandy, kterou organizoval zločinec, najatý západními imperialisty, vycvičený v bavorském středisku profesionálních diversantů a poslaný ze zahraničí do naší země, aby tu osnoval teroristické činy. Tento odchovanec amerických gangsterů našel pomocníky v řadách vesnických boháčů, jež mamon zbavil lidského srdce, duše i svědomí, a z nichž třídní zášť a smrtelná nenávist proti socialismu učinila zločince, schopné i vraždit. Je nepochybné, kdo řídil ruce zločinných vrahů, kteří zvířecky ubili tři členy místního národního výboru v Babicích. Jsou to cizáctí nepřátelé naší lidově demokratické republiky. Jsou to cyničtí a v zavilé nenávisti proti naší republice všeho schopní činitelé západního imperialismu. Jsou to američtí gangsteři, kteří se v západním Německu spřáhli s hitlerovskými násilníky, s vrahy a žháři Lidic, Ležáků, s gestapáckými a esesáckými stvůrami, a kteří se neštítí sebezločinnějších prostředků, aby se pokusili pomocí teroristických úkladů a diverse rušit náš nový život a překážet výstavbě socialismu v naší zemi. Přitom tito zahraniční strůjci teroristických zločinů počítají s pomocí desperátských živlů z řad odstavených, dříve vládnoucích tříd, jež vidí ve vraždě poslední prostředek, k němuž se utíkají a jež, jak tomu je u vesnických boháčů, projevují vzteklým běsněním zlobu nad neodvratným koncem svého vyřidušského, blahobytného života.

Ano, oni, cizáctí západní imperialističtí nepřátelé republiky a jejich spřezenci a pomocníci, jsou vrahy bestiálně zabitých babických občanů. A vrahy jsou českoslovenští reakční emigranti, bídní Zenklové, Ripkové, Procházkové, Majerové, Peroutkové a podobní, kteří ze západních rozhlasů vlastizrádně štvou proti naší republice, kteří svými lživými ústy pronášejí z Mnichova pokrytecká slova o humanitě, o Masarykovi a Benešovi a přitom ve spojení s americkými agenty a nacistickými hrdlořezy posílají vrahy, aby zákeřně zabíjeli naše dělníky a inteligenty, usilující o lepší život národa. Úkladné zavraždění tří babických občanů, poctivých a obětavých služebníků pracujícího lidu, bylo zosnováno jako akt msty a jako akt teroru, který měl zastrašit statečné pracovníky naší lidové správy a který měl zastrašit naše pracovníky, usilující o to, aby se náš venkov zbavil škůdcovství vesnických boháčů, aby socialismus šel kupředu v zájmu lepšího života všeho zemědělského pracujícího lidu.[...]

A my od rakví zavražděných babických soudruhů voláme ke všemu pracujícímu lidu měst i venkova, aby zostril co nejvíce svou bdělost vůči nepřátelům republiky a aby dal pocítit sílu své moci všem zločinným živlům, pokoušejícím se ohrožovat pokojnou budovatelskou práci na díle výstavby socialismu.

Nechť má každý před očima oběti surové vraždy v Babicích, aby pochopil, jak je třeba neúprosně stíhat všechny zákeřné štváče, našeptávače a traviče, kteří vytvářejí ovzduší pro zločinnou práci agentů západního imperialismu, teroristických banditů a vrahů.

Bestiální zavraždění tří členů MNV v Babicích je strašným zločinem, jenž burcuje k největší bdělosti. Budeme v největší míře bdět a vůči nepřátelům rozhodní a neúprosní. Ukážeme, že máme prostředky, abychom škůdcům, zákeřníkům a zločinným desperátům znemožnili jejich podlou činnost. Ukážeme, že máme sílu rozdrtit všechny nepřátele a škůdce. Ukážeme, že jsou marné vzteky našich nepřátel a že jsou marné naděje na návrat staré vlády kapitalistů, velkostatkářů a vesnických boháčů.

Hotovi střežit bedlivě bezpečnost naší republiky půjdeme směle vpřed k uskutečnění socialismu. A nic nás nezastaví na naší cestě k socialismu. Socialismus zvítězí slavně v naší zemi. A pracující lid měst i venkova se v naší vlasti dočká toho radostného, krásného a šťastného života, k němuž nás vede milovaný prezident republiky soudruh Klement Gottwald a k němuž nás vede vítězný tvůrce socialismu a učitel pracujícího lidu celého světa, soudruh Stalin.

Jsme si vědomi, že k tomu, abychom nadšeně pracovali pro uskutečnění socialismu v naší zemi, že k tomu nás svatě zavazuje památka zákeřně ubitých soudruhů, mučedníků, u jejichž rakví v největší úctě stojíme.

Drazí soudruzi, loučíme se s vámi a zavazujeme se svatou přípovědí, že i za zločin, jehož oběti jste se stali, bude třídní nepřítel krutě platit. Přinesli jste mučednickou oběť naší velké věci, věci socialismu, věci komunismu. Nikdy této vaší oběti nezapomeneme.

20. Rudé právo, 25.12.1952, Vánoční projev předsedy vlády Antonína Zápotockého, s. 1

Vánoční projev premiéra Zápotockého, 1952

Chtěl bych dnes ve svém vánočním projevu promluvit k těm, kteří se o Štědrém večeru nejdříve shromáždí kolem vánočních stromků: k našim dětem a mládeži.

Vy, kteří dorůstáte, nepozorujete ani, jak mnohé se u nás v poslední době změnilo a mění. Ani legendární Vánoce nezůstávají beze změny.

Září sice dále vánoční stromky, čekají se dárky, ale mizí už jesličky, které dříve bývaly nezbytným doprovodem vánočních svátků. Jesličky s malým Ježíškem musely být dříve o Vánocích v každé domácnosti, i když jsme je museli vystříhané z papíru zapíchat jen do mechu za okny. Malý Ježíšek, ležící ve chlévě na slámě vedle volka a oslika, to byl symbol starých Vánoc. Proč? Měl připomínat pracujícím a bédným, že chudí patří do chléva. Když se mohl ve chlévě narodit a bydlet Ježíšek, proč byste tam nemohli bydlet vy, proč by se tam nemohly rodit vaše děti? Tak mluvili k chudým a pracujícím bohatí a mocní. Proto také v době kapitalistického panství, kdy bohatí vládli a chudí se dřeli, pracující namnoze ve chlévech bydleli, a jejich děti se tam rodily.

Doby se ale změnily. Děti pracujících se již nerodí ve chlévech. Nastaly mnohé převraty. I Ježíšek vyrostl a zestaral, narostly mu vousy a stává se z něho děda Mráz. Nechodí již nahý a otrhaný, je pěkně oblečený v beranici a v kozičku. Nazí a otrhaní nechodí již dnes ani naši pracující a jejich děti.

Děda Mráz přijíždí k nám od východu a na cestu mu září také hvězdy - nejen jediná betlémská. Celá řada rudých hvězd na našich šachtách, hutích, továrnách a stavbách. Tyto rudé hvězdy hlásají radostně, že vaši tatínkové a maminky splnili na svých pracovištích úkoly čtvrtého roku první Gottwaldovy pětiletky. Čím více je těchto zářivých hvězdiček, tím radostnější budou naše svátky, které se stávají svátkem radostné oslavy splnění úkolů celoroční naší práce. Čím důsledněji je tato práce vykonána a úkoly splněny, s tím větší nadílkou je příjezd dědy Mráze provázen.

Do Vánoc splníme závazky Stalinovi. Proto dnes k radostnému vánočnímu svátku slibme našemu osvoboditeli, příteli a učiteli soudruhu Stalinovi, slibme našemu prezidentu soudruhu Gottwaldovi všichni my, velcí i malí, že se budeme starat každý ze všech svých sil, abychom své pracovní schopnosti ve školách, závodech i kancelářích a na každém pracovním místě rozvíjeli tak, aby úkoly vytyčené pro poslední rok Gottwaldovy pětiletky byly do příštích Vánoc na všech pracovištích splněny. Aby nad všemi závody, šachtami, státními statky, JZD, ve městech i na vesnicích se rozzářily jasné rudé hvězdy splněných závazků, aby naše krásná vlast rozkvetla novými květy splněných úkolů a plánů.

Tím zkrážíme také zločinné plány a úmysly těch, kteří místo tvůrčí práce chtějí připravovat novou světovou válku, aby mohli znovu zotročit naše národy a vykořisťovat lidskou práci. Slibme si, že ubráníme mír a zachováme tak na celé zemi pokoj a klid všem lidem dobré vůle!

Antonín Zápotocký, vánoce 1952

21. Tvorba, 2.1.1951, Fronta je všude, Skála, I., s. 4

FRONTA JE VŠUDE

Ivan Skála

Je země má
vedena myšlenkou velkou a svatou.
Ne kroky,
milemi má země jde vpřed.
Nad stráněmi
vonící mateřidouškou a mátou
strměji, vonavěji
břeh nový se zved.

Cítíš tu člověka
v každé obilí hrstce,
Jako by v ingot
tavič duši svou vdých.
V každém vozíku uhlí
dá horník kus vlastního srdce,
kus naděje, kus osudu dětí svých.

Zašumí léta. Hora se s dolinou sejde.
Potězká vítr plody ve větvích.
A hle: do malého lidského srdce se vejde
tisíc snů zítřka, orlich, plamenných.

Na polích zoráváme, i v srdcích zoráme meze,
že vyrazí k slunci hned s první jehnědou.
Jak obilí vzejdou nám děti v horké mateřské něze
a dílo naše dále dovedou.

Ne, život nemůže účetní knihou téci,
život se musí vzpínat za sluncem.
Proto vstaneme jako hrdinové dávnověcí
a zlatým písmem pšeníc popíšeme zem.

Jestli dnes v Koreji
je na květech krev místo rosy,
a muži k spánku
plášť krve si pod sebe strou,
tím pevněji lidstvo
mír k hrudi přitisklo si,
a nové miliony
řadí se v proud.

Ne deset,
ani ne sto,

ba ani tisíc zdvižených hedvábných manžet
smrt lidstvu
odhlasovat nemůže.
Svým zlatem se zalzne
všesvětová kupecká branže,
ale svět
stále
požene se vpřed.

Jde historie a jaro jí nad hlavou vane.
Zem, stažená dosud
škrktivým opaskem blesků,
do slunce vstane
a zazáří v lesku.

Jsou hodiny lidstva, ve kterých
historie na vlásku visí.
Jsou hodiny, které nad čepel
ostřejší mají břit.
Jsou hodiny, kdy kupčikům
vraždou zbrunátní rysy.
A jsou hodiny, kdy mocný a prostý
vstává lid.

Tento lid ví, že země
mohla by jenom obilí rodit
a stráněmi vinic
se k nebi pnout.
Ten lid zná zemi,
kde i poušť mohla se do žit a do pšeníc odít
a hojností
k zítřku se rozběhnout.

A tento lid,
jenž brání život v květech,
jenž brání štěstí
pro každého z nás,
stamilionovou řekou
žháře smete.

Bude růst v míru
syn tvůj i tvůj klas.

22. Tvorba, 12.2.1951, Křížáci po 530 letech, [neuveďeno], s. 3

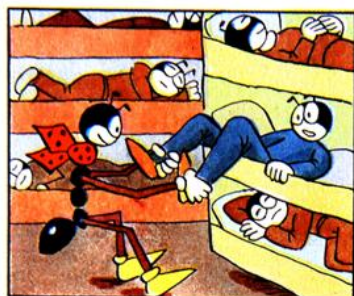

23. Tvorba, 16.1.1951, Klulak v JZD, [neuveveno], s. 3

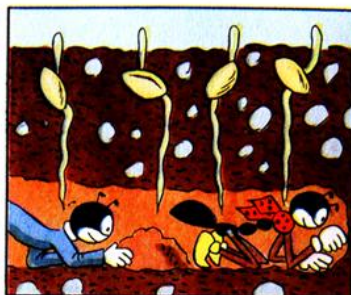

24. Sekora, O., Kousky mládence Ferdy Mravence: I příroda bude lepší (1950);

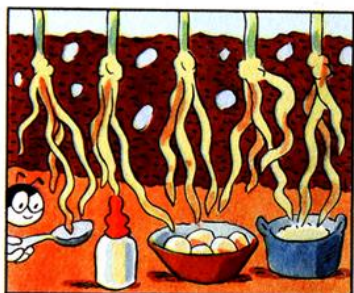
I PŘÍRODA BUDE LEPŠÍ

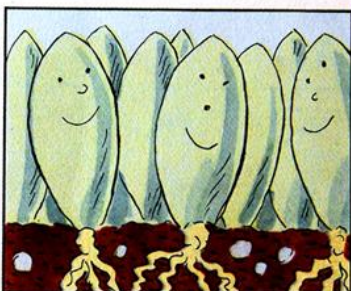
Vstávat, kluci, pětiletka,
proženem vám trochu lejtka.

Checte vědět naše plány,
Půjdem pod obilné lány.

Chodbičky si uděláme,
kořínkům tam najist dáme.

Pohleďte teď na osení,
hubený už nikdo není.

Lidé budou rádi asi,
každý stvol má čtyři klasy.

Lidé spokojeni byli,
nazvali to Ferdobili.

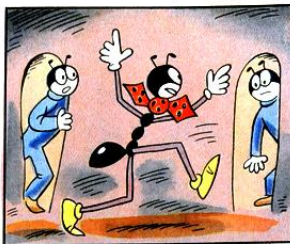

25. Sekora, O., Kousky mládence Ferdy Mravence: Aby bylo všechno lepší (1954);

ABY BYLO VŠECHNO LEPŠÍ

Pětiletka začne, hola!
Nový život na nás volá!

Mravenci, co uděláte?
Cožpak zahanbit se dáte?

Uděláme velkou práci,
nejsme přec jen pro legraci.

Budem dělat všichni spolu,
vystavíme velkou školu,

A tam všechny naučíme,
přeměníme, přeskolíme.

že pak budou jak my pilní,
jak mravenci svorní, silní.

11

26. Sedloň, M., Písnička o traktoristce, Nový život, 1950

Parfémem pleť nevoní si,
neobléká drahé róby.
Prosté děvče v kombinéze
hrdinkou je naší doby.

Do hněda ji slunce líčí,
pružná je jak mladá líška.
Zůstávají za ní, ejhle,
strniště a oraniska.

Přišla na mě mizerie,
skučí boháč - čert to vem.
Ale děvče žne a sije,
zpívá dvojhlas s traktorem.

Její stroj nás k zítřku veze,
z políček se stanou lány.
Jednou zorá všechny meze
i ty, co jsou mezi námi.

Parfémem pleť nevoní si,
neobléká drahé róby.
Prosté děvče v kombinéze
hrdinkou je naší doby.

A přec nemá o ctitele
žádnou nouzi. Já jsem z nich.
Zpívám o ní malou píseň
k chvále lánů družstevních.

